

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๑๓๕๑ – ๑๓๖๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๓๕๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๗

ธัมมามรณ ๖ คือ ๑. ปสาทรูป ๒. สุขุมรูป ๓. จิตทั้งหมด ๔. เจตสิกทั้งหมด ๕. นิพพาน ๖. ปัญญุตติ

นิพพานยังไม่ปรากฏ เพราะปัญญายังไม่ได้อบรมที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ถูกต้องตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น ควรเข้าใจธัมมามรณอีกประเภทหนึ่ง คือ ปัญญุตติ ซึ่งทุกท่านมีปัญญุตติเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลาแต่ไม่รู้ว่าเป็นปัญญุตติ

หลักที่ควรทราบ ว่า ความหมายของปัญญุตติคืออะไร คือ ขณะใดสิ่งที่กำลังปรากฏไม่ใช่ปรมาตมธรรม ขณะนั้นเป็นปัญญุตติอารมณ์ ซึ่งใน **อภิสมาสี จิตตูปปาทกัณฑ์** มีคำอธิบายว่า

ที่ชื่อว่าปัญญุตติ (ปัญญุตติ) เพราะให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ

ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ ขณะที่ปัญญุตติเป็นอารมณ์ คือ ที่ชื่อว่าปัญญุตติ เพราะให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ

ทางตา มีสิ่งที่กำลังปรากฏเป็นรูปารมณ เป็นสิ่งที่แน่นอนว่า จักขุทวารวิถิจิต ทุกดวงต้องรู้รูปารมณที่ยังไม่ดับ คือ ตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนจิต จักขุวิญญาณ สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต โวภูัพพนจิต ชวนจิต ตทาลัมพนจิต ต้องรู้รูปารมณที่ยังไม่ดับ

ทางหู ปัญจทวาราวชชนจิต โสตวิญญาณ สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต โวภูัพพนจิต ชวนจิต ตทาลัมพนจิต รู้เสียงที่ยังไม่ดับ

ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย โดยนัยเดียวกัน

เพราะฉะนั้น บัญญัติมาเมื่อไร ทางตา ทันทีที่จักขุทวารวิถีจิตดับ ภวังคจิต เกิดขึ้น มโนทวารวิถีจิตวาระแรกมีสีหรือสิ่งที่ปรากฏทางตาที่เพ่งดับเป็นอารมณ์ เปลี่ยนไม่ได้เลย มิฉะนั้นจะไม่มีกรู้เลยว่า สิ่งที่เห็น บัญญัติเป็นอะไร เพียงเท่านี้ก็ทราบถึงความไม่รู้ในวันหนึ่ง ๆ ได้ใช่ไหมว่า เต็มไปด้วยความไม่รู้เรื่องของสภาพธรรม ที่ปรากฏทางตาและต่อไปถึงทางใจ ว่าเมื่อไรจะเป็นบัญญัติ

มโนทวารวาระที่ ๑ ยังไม่ใช่บัญญัติอารมณ์ เพราะต้องเป็นปรมัตถอารมณ์ มโนทวารวาระที่ ๑ เริ่มด้วยมโนทวารวิชชจิต ๑ ขณะ และชวนจิต ๗ ขณะ ดับไป ภวังคจิตเกิดขึ้น ซึ่งไม่ทราบเลยว่าคั่นนานเท่าไร และมโนทวารวิถีจิตก็เกิดต่อ ที่จะมีบัญญัติเป็นอารมณ์ คือ ถ้าถามว่าเห็นอะไร ตอบว่าเห็นคน เห็นวัตถุ เห็นสิ่งต่าง ๆ ในขณะนั้นคือบัญญัติทั้งหมด ไม่ใช่ปรมัตถธรรม

ปรมัตถธรรม คือ สิ่งที่มีจริง ปรากฏทางตาเท่านั้น ส่วนความคิดที่ว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุ เป็นสิ่งต่าง ๆ นั่นคือบัญญัติของสิ่งที่เห็น มิฉะนั้น จะไม่สามารถรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร แต่บัญญัติไม่ใช่ปรมัตถธรรม

เพราะฉะนั้น ที่กล่าวตั้งแต่ต้นว่า สภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่าลืมว่าจะต้องสอดคล้องกันตลอดไป เมื่อไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ขณะที่เห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นวัตถุ เป็นสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นบัญญัติ

ให้ทราบลักษณะของบัญญัติว่า ในขณะที่เห็นเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นไม่ใช่เป็นปรมาตถ์ เนื่องจาก ที่ชื่อว่าบัญญัติ เพราะให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ

ถ้าเห็นรูปเขียนของอุ้งกับผลอุ้ง อะไรเป็นบัญญัติ

ชีวิตประจำวัน สภาพธรรมทั้งหมดไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ขณะที่เห็นรูปเขียนของผลไม้ชนิดหนึ่ง จะเป็นเงาะ มังคุด หรืออะไรก็ได้ กับผลไม้จริง ๆ อะไรเป็นบัญญัติ

ถ้าเป็นภาพวาด มีภูเขา มีทะเล มีต้นไม้ แต่รู้ว่าเป็นรูปเขียน ไม่ใช่ภูเขา ไม่ใช่ทะเล ไม่ใช่ต้นไม้จริง ๆ กับเวลาที่ไปที่ภูเขา เห็นภูเขา เห็นทะเล เห็นต้นไม้ อะไรเป็นบัญญัติ

ท่านผู้ฟังบอกว่า ชื่อเป็นบัญญัติ

ยังไม่ต้องเรียกชื่อก็มีบัญญัติแล้ว ไม่จำเป็นต้องรู้ว่าภาษาไหน แต่มีบัญญัติในสิ่งที่ปรากฏแล้ว มิฉะนั้นจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร ที่รู้ว่าเป็นอะไรก็เพราะขณะนั้นเป็นบัญญัติ เพราะให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ โดยยังไม่ต้องเรียกชื่อ

เพียงเห็นรูปเขียนของผลไม้ กับผลไม้จริง ๆ อะไรเป็นบัญญัติ

ทั้งสองอย่างเป็นบัญญัติ ไม่ใช่ปรมาตถ์

มีความต่างอะไรระหว่างผลไม้จริง ๆ กับรูปเขียนผลไม้ในขณะที่เราเห็นทางตา เพราะสิ่งที่ปรากฏทางตา ต้องไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของุ่น ไม่ใช่ อะไรทั้งหมด แต่เวลาเห็นรูปเขียนของุ่นกับผลของุ่นอาจจะเข้าใจว่า เฉพาะรูปเขียนเป็นบัญญัติ ผลของุ่นไม่ใช่บัญญัติ ซึ่งความจริงแล้วทั้งรูปเขียนและผลของุ่นที่ปรากฏทางตา เป็นบัญญัติ เพราะทางจักขุทวารวิถียะเห็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏ ส่วนทางมโนทวารวิถียะมีบัญญัติเพราะให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ คือ ให้รู้ได้ว่าเป็นของุ่น จะเป็นผลของุ่นหรือเป็นรูปเขียนของุ่นก็ตามแต่ แต่ให้รู้ได้ว่าเป็นของุ่น

เพราะฉะนั้น ทางตาในขณะที่กำลังเห็น ท่านผู้ฟังต้องพิจารณาจริง ๆ ขณะนี้ เวลาที่กำลังเป็นคนนั้นคนนี้ ให้ทราบว่ามีเหมือนกับภาพเขียนที่เป็นบัญญัติแล้ว ยากที่จะถ่ายถอนออกไปได้ เห็นแก้ว กระทบสัมผัสแข็งอย่างหนึ่ง และก็เห็น บัญญัติที่จะทำให้รู้ได้โดยประการนั้น ๆ ว่า เป็นสิ่งที่จะนั่งลงไปได้

ถ. ตอนนี้เห็นปากกา ท่านอาจารย์บอกว่า ถ้าเห็นแล้วเป็นปากกาอย่างนี้ แสดงว่าข้ามทางปัญจทวารไปแล้ว

สุ. รู้ได้ว่าเป็นปากกา นั่นคือบัญญัติ

ถ. ครั้งแรกที่เราเห็นปากกา แสดงว่าข้ามทางปัญจทวารไปสู่ทางมโนทวารแล้ว

สุ. ถูกต้อง

ถ. จะมีการศึกษาหรือปฏิบัติอย่างไรที่จะไม่ให้ข้ามทางปัญญาวาร

สุ. ต้องฟังจนกระทั่งเข้าใจจริง ๆ ว่า คำว่า บัญญัติ นี่เมื่อไร และเป็นบัญญัติจริง ๆ หรือเปล่า หรือว่าเป็นปรมาัตถ์ในขณะที่กำลังเห็น ถ้าเป็นปรมาัตถ์ธรรมจะไม่มีใครเลย และจะว่าตัวคนเดียวก็ยังไม่ถูก เพราะยังมีตัวอยู่ ก็ยังคงเป็นสัตว์เป็นบุคคลอยู่

ถ้าเป็นปรมาัตถ์ธรรมจริง ๆ คือ จิตเกิดขึ้นขณะเดียว และมีสิ่งที่กำลังปรากฏอย่างเดียว เพราะฉะนั้น เวลานี้สภาพธรรมเกิดดับสลับต่อกันอย่างรวดเร็วจนทำให้เห็นเหมือนกับพัลลมกำลังหมุน นี่ต้องต่อกันหลายรูปที่จะทำให้เห็นเป็นการเคลื่อนไหวได้ แม้แต่การยกมือ ก็ต้องมีรูปที่ปรากฏเป็นเหมือนรูปที่ปรากฏหนึ่งและดับก่อนที่จะยกขึ้น เพราะฉะนั้น บัญญัติมากมายจนกระทั่งปิดกั้นปรมาัตถ์ธรรม ไม่ให้เห็นปรมาัตถ์ธรรมตามความเป็นจริง

ถ. ถ้าอย่างนั้น จะเอาคำว่า บัญญัติ ไปทิ้งไว้ที่ไหน

สุ. ไม่ต้องทิ้ง แต่ให้รู้ว่า ทางมโนทวารรู้

ถ. เป็นสภาพนึกคิดคำ ไซ้ไหม

สุ. เป็นบัญญัติ ไม่ใช่ปรมาัตถ์ นี่คือสิ่งที่ต้องรู้จริง ๆ จึงจะประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปของปรมาัตถ์ธรรมได้

ทุกท่านบอกว่า แก้อ้อไม่เห็นจะดับเลย ก็เป็นแก้อ้อ เป็นบัญญัติอยู่อย่างนั้น จะดับได้อย่างไร ยังไม่ได้แยกลักษณะของปรมาัตถ์ธรรมออกแต่ละทางเลย

อย่างองุ่นที่เป็นภาพเขียนกับผลองุ่น กระบถัมผัสต่างกันไหมทางกายทวาร ก็แข็ง ไม่เหมือนกันหรือ

ถ. แข็งไม่เหมือนกัน

สุ. ไซ้ แข็งมีหลายอย่าง เกิดจากสมุฏฐานหลายอย่างก็จริง แต่แข็งไม่ได้เปลี่ยนลักษณะเป็นอย่างอื่น แต่ไม่ว่าจะแข็งประการใด ๆ ก็ตาม แข็งมาก แข็งน้อย อ่อนมาก อ่อนน้อย ตึงมาก ตึงน้อยก็ตาม ก็เป็นสภาพธรรมที่ปรากฏทางกาย แต่สิ่งซึ่งองุ่นที่เป็นภาพเขียนไม่มี คือ รส รสขององุ่นไม่มี เพราะฉะนั้น แยกรสออกไป

จึงจะไม่มีองุ่น ตราบใดที่ยังมีองุ่นอยู่ก็เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด เหมือนกับรูปหลาย ๆ รูป รวมกันพร้อมจิตเจตสิกก็เป็นคน เป็นสัตว์ เหมือนกับรถยนต์ทั้งคัน ถอดชิ้นส่วนแต่ละส่วนออก ความเป็นรถยนต์ก็ไม่มีฉันใด แม้แต่องุ่นผลหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นผลองุ่น แต่ที่จริงแล้วเป็นรส เป็นกลิ่น เป็นเย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว เมื่อรวมกัน และเกิดดับอย่างรวดเร็วแต่ละขณะทำให้บัญญัติเกิดขึ้นหมายรู้ได้โดยประการนั้น ๆ ว่า นี่คือนี่ แต่ตามความเป็นจริงเป็นปรมัตถธรรมแต่ละลักษณะจริง ๆ ซึ่งปรากฏแต่ละทาง และดับอย่างรวดเร็ว

รูปที่ผลองุ่น ไม่ว่าจะเย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็งก็ดับ รสก็ดับ ทุก ๆ ขณะ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมจะมีอายุอยู่เพียง ๑๗ ขณะจิตเท่านั้น ไม่ว่าจะป็นรสอะไร ไม่ว่าจะป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา สีอันวิวัฒนาการอย่างไร ไม่ว่าจะป็นเสียงอะไร ไม่ว่าจะป็นกลิ่นอะไร ทั้งหมดมีอายุเท่ากัน คือ ๑๗ ขณะ และต้องแตกย่อยจนสัญญาออกจนไม่ใช่บัญญัติว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นแต่เพียงปรมัตถธรรมแต่ละลักษณะซึ่งรวมกันเมื่อรวมกันแล้ว ทางมโนทวารจึงหมายรู้โดยประการนั้น ๆ คือ โดยบัญญัติ

ถ. ถ้าทางมโนทวารทราบว่าเป็นปากกา ผิดหรือถูก

ส. ไม่ผิด เพราะขณะนั้นมีธัมมารมณ์ คือ บัญญัติ เป็นอารมณ์ แต่ปัญญาต้องรู้ถูกต้องว่า ช่วงขณะที่เป็นมโนทวารวิธิต่างกับขณะที่เป็นจักขุทวารวิधि แต่ผู้ที่ไม่ได้อบรมเจริญปัญญาทั้งรวมกันเลย ทั้งทางจักขุทวารวิधिและทางมโนทวารวิधि

ถ้าเป็นอาหาร ก็รวมกันเลย ทั้งจักขุทวารวิधि จีวรทวารวิधि และกายทวารวิधि เป็นอาหารประเภทต่าง ๆ รสต่าง ๆ แต่ที่จะไม่เป็นสัตว์ ไม่เป็นบุคคล ไม่เป็นตัวตน ไม่เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็ต่อเมื่อแยกย่อยรูปที่เกิดดับ ๑๗ ขณะอย่างรวดเร็วแต่ละขณะที่ปรากฏออก

ท่านผู้ฟังชอบอะไร โลภะชอบ ชอบอะไร ชอบทุกอย่าง รวมทั้งอะไร รวมทั้งบัญญัติด้วย เต็มไปด้วยบัญญัติทั้งหมด ปฏิเสธไม่ได้ว่าปรมัตถธรรมก็ชอบ บัญญัติก็ชอบ ท่านผู้ฟังชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นเป็นบัญญัติ ไม่ใช่แต่เฉพาะปรมัตถ์ถูกไหม

ถ. ถูก

ส. ถ้ามีเข็มขัด ๑ เส้น สีที่ปรากฏทางตาก็ชอบ

ถ. และชอบยี่ห้อมด้วย

ส. ทั้งหมดเลย เพราะฉะนั้น ชอบหมด ถ้าบอกว่าชอบสี สีอะไร สีที่เป็นคิ้ว เป็นตา เป็นจมูก เป็นปาก ถ้าไม่มีสีปรากฏ จะมีคิ้ว มีตา มีจมูก มีปาก ได้ไหม ก็ไม่ได้ แต่เวลาเห็นสี สีก็เป็นสีอยู่นั่นเอง ไม่ว่าจะแดง เขียว ฟ้ำ น้ำเงิน ขาว แต่แม้กระนั้นก็ยังชอบคิ้ว ชอบตา ชอบจมูก ชอบปาก นั่นคือชอบอะไร

ถ. ชอบบัญญัติ

ส. ชอบบัญญัติ เพราะฉะนั้น ปรมาัตถธรรมมีจริง แต่ขณะใดที่เป็นบัญญัติ คือ ขณะที่รู้ได้ในสิ่งที่กำลังปรากฏและมีความพอใจในสิ่งนั้น ชื่อว่ากำลังมีความพอใจในบัญญัติด้วย

อภฺรฺสุสาลินี นิกเขปกัณท์ อธิบายนิทเทสอินทริยอคุตตทวารตาทุกะ ข้อ ๑๓๕๒ อธิบายในนิทเทสแห่งความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทริย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีข้อความว่า

คำว่า เป็นผู้ถือนิमित คือ ย่อมถือนิमितว่าหญิง ชาย

ใช้คำว่า นิमित เวลาที่ถือว่าเป็นหญิง เป็นชาย แสดงว่าไม่ใช่ปรมาัตถธรรม เพราะฉะนั้น ทุกท่านเห็นหญิงเสมอ เห็นชายเสมอ ให้ทราบว่าเป็นขณะนั้นถือนิमित หรือบัญญัติของสิ่งที่ปรากฏทางตา ไม่ใช่เพียงแต่สี คือ ปรมาัตถธรรม แต่ว่ามีบัญญัติของสิ่งที่ปรากฏ คือ นิमित

คือ ย่อมถือนิमितว่าหญิง ชาย หรือนิमितอันเป็นวัตถุแห่งกิเลส มีสุกนิमित เป็นต้น ด้วยอำนาจฉันทราคะ

ถ้าชอบบัญญัติ คือ เข็มขัด หมายความว่าเข็มขัดนั้นมีสุกนิमित จึงเกิดความชอบด้วยอำนาจฉันทราคะ ถ้าเข็มขัดไม่สวย ไม่ใช่สุกนิमित ก็ไม่ชอบ ใช่ไหม เพราะฉะนั้น สีเท่านั้น แต่เป็นบัญญัติด้วยนิमितต่าง ๆ ไม่ดำรงอยู่ในรูปารมณเพียงแค่

เห็นเท่านั้น นี่เป็นสิ่งที่สติปัญญาจะต้องเจริญจริง ๆ จนสามารถรู้ความต่างกันของ
ปรมัตถธรรมและบัญญัติได้

ข้อความต่อไปมีว่า

คำว่า เป็นผู้ถืออนุพยัญชนะ คือ ถืออาการอันต่างด้วยมือ ทำ การยืม
การหัวเราะ การเจรจา การมองไป และการเหลียวซ้ายแลขวา เป็นต้น ซึ่งได้ไวยา
ว่า อนุพยัญชนะ เพราะเป็นเครื่องปรากฏของกิเลส คือ กระทำกิเลสให้ปรากฏ

อนุพยัญชนะนี้ไม่ยากที่จะรู้ได้ เพราะเป็นเครื่องปรากฏของกิเลส คือ กระทำ
กิเลสให้ปรากฏ

ที่ว่าชอบเข็มขัด เพราะนิमितและอนุพยัญชนะด้วย ไซ้ไหม ถ้าทุกคนเห็นเข็มขัด
เหมือนกันหมด ไม่ต้องทำให้วิจิตรต่าง ๆ ก็ไม่ต้องมีอนุพยัญชนะ แต่เข็มขัดมีมากมาย
หลายประเภท ต่างกันด้วยอนุพยัญชนะ เพราะฉะนั้น สำหรับอนุพยัญชนะนั้น
เป็นเครื่องปรากฏของกิเลส

ขณะที่กำลังมีอนุพยัญชนะ และขณะนั้นไม่ใช่โมหมูลจิต ให้ทราบว่า
ในขณะนั้นอนุพยัญชนะนั้น กระทำกิเลสให้ปรากฏ แล้วแต่จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม

ถ. ถ้าไม่ให้ติดในบัญญัติ ก็จะไม่ทราบว่าเป็นปากกา

ส. นั่นผิด ไม่ใช่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า สิ่งที่ปรากฏทางตา
ปรากฏแล้วดับไป และการรู้บัญญัติทางมโนทวารก็เกิดต่อ นี่เป็นชีวิตตามความ
เป็นจริง

เพราะฉะนั้น ปัญญาต้องรู้ตามความเป็นจริงก่อน คือ รู้ว่ารูปารมณฺ์ทาง
ปัญจทวารเป็นอย่างไร ต่างกับบัญญัติอย่างไร จึงสามารถที่จะละคลายการยึดถือ
รูปารมณฺ์ที่กำลังปรากฏว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุ เป็นที่ตั้งของความพอใจ
และรู้ว่าในขณะที่เห็นเป็นหญิง เป็นชาย เป็นสัตว์ เป็นบุคคลต่าง ๆ นั้น เป็นนิमित
หรือบัญญัติทางมโนทวาร และอาศัยปัญญาที่สามารถรู้ความจริงของปรมัตถธรรม
ทำให้สามารถรู้ได้ว่า เวลาที่รู้ว่าวัตถุสิ่งนั้นบัญญัติอย่างไร เป็นอะไร ขณะนั้นไม่ใช่
ทางจักขุทวาร หรือทางปัญจทวาร แต่เป็นทางมโนทวาร

ยังไม่ต้องไปประจักษ์การเกิดดับของจิตหรือของรูปอะไร ถ้ายังไม่ระลึกรู้
ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามความเป็นจริงให้ถูกต้อง แต่จะ
ต้องอบรมเจริญปัญญาไปเรื่อย ๆ

๑๓๕๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ กันยายน ๒๕๒๗

ถ. อาจารย์บอกว่า บัญญัติเป็นอัมมารมณชนิดหนึ่ง ใช่ไหม

ส. เป็นอัมมารมณ เพราะเป็นอารมณ์ที่รู้ได้ทางใจ

ถ. อัมมารมณ จะเป็นปรมัตถอารมณ์ ...

ส. อัมมารมณมี ๖ เป็นปรมัตถธรรม ๕ ไม่ใช่ปรมัตถธรรม ๑

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ไม่มีปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ และวันหนึ่ง ๆ บัญญัติจะมากสักเท่าไร ปิดบังลักษณะของปรมัตถธรรมทั้งหมดไม่ให้รู้ตามความเป็นจริงเลยว่า ทางตาที่กำลังปรากฏไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสีสน်วณณะที่ปรากฏเมื่อกระทบกับจักขุปสาทเท่านั้น

ถ้าเมื่อไรปัญญาเจริญขึ้นอย่างนี้ ก็จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมได้ และจะรู้ความต่างกันของปรมัตถอารมณ์กับบัญญัติอารมณ์ได้ นี่เป็นทางตา

เวลาที่ฝันเป็นอารมณ์อะไร ทุกคนฝันแน่นอน เพราะผู้ที่ไม่ฝัน คือ พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น เป็นชีวิตประจำวันที่จะต้องเข้าใจลักษณะของอารมณ์ทั้ง ๖ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อจะได้โน้มระลึกให้ถูกจนกว่าปัญญาจะสามารถรู้ชัดได้จริง ๆ ว่า ปรมัตถอารมณ์ไม่ใช่บัญญัติอารมณ์ อย่าปนกัน เพราะถ้าปนกันจะไม่สามารถละความเห็นผิดที่ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตนได้

เป็นชีวิตของแต่ละคนตามความเป็นจริง ทุกคนฝัน ฝันเห็นอะไร เวลาที่ตื่นขึ้นก็บอกว่า ฝันเห็นญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น เพราะฉะนั้น ฝันเห็นบัญญัติ ถ้าไม่พิจารณาจะไม่รู้เลย เหมือนเห็น แต่ตามความเป็นจริง ถ้ามองเห็นอะไร เห็นคน เห็นญาติผู้ใหญ่ เห็นมิตรสหาย เห็นสัตว์ต่าง ๆ เห็นบุคคลต่าง ๆ นั่นคือ ฝันเห็นบัญญัติ เพราะในขณะนั้นจักขุวิญญาณไม่ได้เกิด กำลังหลับ แต่มโนทวารวิถีจิตเกิดเห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคลต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ขณะนั้นให้ทราบว่า แม้ฝันก็เห็นบัญญัติ

ทุกท่านอ่านหนังสือพิมพ์ มีเรื่องราวต่าง ๆ มีรูปภาพด้วย บัญญัติทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เกือบจะไม่รู้จักลักษณะของปรมาตมธรรมเลย เพราะไม่ว่าจะเห็นทางตา หนะใด จากหนังสือที่อ่าน หรือไม่ว่าจะเดินทางไปไหน จะฝันอย่างไร ก็บัญญัติทั้งนั้น นี่เรื่องของทางตา

ในฝัน ถ้าฝันถึงญาติผู้ใหญ่ที่สิ้นชีวิตไปแล้ว บางครั้งไม่ได้พูดอะไรเลย เพราะฉะนั้น บัญญัติไม่จำเป็นต้องเป็นนามบัญญัติ หรือสัทบัญญัติ เป็นสิ่งที่ปรากฏ และบัญญัติว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยที่ในขณะที่นั้นมีความคิดว่าเป็นตัวตน เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด จึงเป็นบัญญัติ เพราะไม่ใช่เป็นแต่เพียงสภาพปรมาตมธรรมที่กำลังปรากฏ

สำหรับทางหู ตั้งแต่เกิดก็ได้ยินเสียงบ่อย ๆ เป็นปกติ โดยที่ยังไม่รู้คำ ไม่มีภาษาหนึ่งภาษาใดเลยตอนที่เป็นเด็ก แต่ว่าสัญญา ความจำในเสียง สามารถที่จะบัญญัติเสียงที่จำไว้ให้มีความหมายต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เวลาที่เป็นเด็กเล็ก ๆ และก็เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส หกล้มเจ็บ เป็นไข้ โกรธเคือง ชอบพอใจ ร้องให้อยู่ตลอดเวลา แต่ไม่รู้คำที่จะอธิบาย ที่จะพูด หรือที่จะบอก

มีท่านผู้ใดจำตอนที่เกิดได้บ้างไหม ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นก็เห็น ได้ยิน แต่เมื่อยังไม่รู้คำที่จะอธิบาย หรือยังไม่สามารถที่จะรู้ความหมาย ความทรงจำในเรื่องของสิ่งที่ปรากฏทางตาก็ก็นั่นแหละ แต่เมื่อโตขึ้นแล้ว มีคำมีภาษาที่ใช้ให้รู้ความหมายต่าง ๆ นอกจากจะจำสิ่งที่เห็นทางตาแล้ว ยังจำเรื่องที่ได้ยินทางหูเพิ่มเติมไปอีก ประกอบกัน ทั้งสิ่งที่ปรากฏทางตาและเสียงที่ได้ยินทางหู ให้เป็นทั้งรูปและเรื่องประกอบกัน

ถ้าอ่านหนังสือเรื่องหนึ่งเรื่องใด ยังไม่พอใช่ไหม ต้องทำเป็นหนังให้เห็น และมีเสียงด้วย หรือในโทรทัศน์ก็ตาม จะเห็นได้ว่า ในขณะที่กำลังดูโทรทัศน์ มีบัญญัติอะไรบ้าง ทางตา ใครกำลังเล่นละคร เรื่องอะไร ชื่ออะไร ดูเสมือนว่าเป็นคนจริง ๆ แต่ความจริงเป็นบัญญัติทั้งหมดจากสิ่งที่ปรากฏและจำได้ว่า นี่คือนักแสดงนั้นในเรื่องนั้น

เพราะฉะนั้น ชีวิตประจำวันล้อมรอบไปด้วยบัญญัติ ซึ่งปิดบังลักษณะของปรมาตมธรรมจนกระทั่งไม่สามารถแยกแยะได้จริง ๆ ว่า ทางตาที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนนั้นเป็นอย่างไร

ด้วยเหตุนี้การศึกษาเรื่องของจิต กิจของจิต หรือวิถีจิตทางทวารต่าง ๆ จะช่วยให้ปัญญาค่อย ๆ เจริญขึ้นในขั้นของการฟัง เพื่อเกื้อกูลเป็นสังขารขั้นนี้ให้สติอ่อนไป ระลึกลักษณะของปรมัตถธรรมโดยไม่ที่ติดในนิमितอนุพยัญชนะซึ่งเป็นการปรากฏของบัญญัติ

ถ. บัญญัติเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐานได้ไหม

ส. ไม่ได้

ถ. ฟังแล้วคล้าย ๆ กับว่า บัญญัติเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐานได้

ส. ปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐาน ขณะใดที่รสเกิดและกระทบกับชีวหาปสาทเป็นปัจจัยให้จิตเกิดขึ้นรู้รสทางชีวหาทวาร เริ่มตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนจิต ชิวหาวิญญูณ สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต โวภูตัพพนจิต ชวนจิต ตทาลัมพนจิต และรสดับ จึงไม่มีอรุณ นั่นคือปรมัตถธรรม แต่เมื่อรวมกันแล้วเป็นผลอรุณ ขณะนั้นเป็นบัญญัติ

เพราะฉะนั้น สติระลึกลักษณะสภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมจึงจะรู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ถ้าตราบใดที่สติปัฏฐานยังไม่เกิด จะไม่มีการแยกลักษณะของปรมัตถธรรมออกจากบัญญัติ จึงยังมีความเห็นว่า เห็นคนอยู่ตลอดเวลา ทางตา ซึ่งความจริงไม่ใช่คน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่กระทบจักขุปสาทแล้วปรากฏ แต่ถ้าสติระลึกลักษณะของปรมัตถธรรม จะเอาคนออกไปได้ เอาวัตถุสิ่งต่าง ๆ ออกไปได้จากเพียงสี่สัณว์ณะ หรือสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้

ถ้าเจริญสติปัฏฐาน จะมีความรู้สึกว่าอยู่คนเดียว คือ ไม่มีใครเลยนอกจากสภาพธรรมที่เป็นเพียงรูปารมณปรากฏกับจักขุวิญญูณ เป็นอย่างนั้นบ้างไหม

ถ. ไม่เป็น

ส. ไม่เป็น และต้องรู้ด้วยว่าที่ไม่เป็นเพราะอะไร เพราะจักขุทวารวิถีกับมโนทวารวิถีเกิดติดต่อกันอย่างรวดเร็ว เหมือนนกที่บินไปเกาะกิ่งไม้ ทันทีที่นกเกาะกิ่งไม้ เงามของนกก็ปรากฏที่พื้นดินฉันใด เมื่ออารมณ์ปรากฏทางจักขุทวารก็ปรากฏต่อ

ทางมโนทวารทันทีหลังจากที่ภวังคจิตเกิดขึ้นแล้วอย่างรวดเร็วที่สุด จึงทำให้ไม่รู้ว่ามีรูปารมณที่ปรากฏทางตาเป็นแต่เพียงสิ่งซึ่งสามารถกระทบกับจักขุปสาทแล้วปรากฏ

ถ. อาจารย์กล่าวว่า บัญญัติรู้ได้ทางมโนทวาร ถ้าจะเจริญสติปัฏฐานทางมโนทวาร ฟังแล้วคล้ายกับว่าจะเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐานได้

ส. ถ้าอย่างนั้นเริ่มในขณะนี้เลย กำลังได้ยินเสียง มีบัญญัติใหม่ เสียงเป็นปรมาัตถธรรม ความหมายที่รู้เมื่อเสียงปรากฏเป็นบัญญัติ การที่จะรู้ความหมายของเสียงที่ปรากฏ ต้องรู้ทางมโนทวาร

จิตเกิดขึ้นรู้บัญญัติทางมโนทวาร เพราะฉะนั้น เวลาที่นึกเป็นคำ สติจะต้องรู้ว่าขณะนั้นเป็นจิตที่กำลังรู้คำว่า คำ เป็นเสียงที่บัญญัติให้รู้ว่าจะหมายความว่าอะไร

ถ. สติรู้สภาพที่คิดนึกได้ แต่รู้บัญญัติไม่ได้

ส. แน่นนอน ถูกต้อง แค่ว่าทางตา ทางหู บัญญัติก็ปิดบังไว้ตลอด และยังทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

ถ. แสดงว่าสภาพที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย จะข้ามทางมโนทวารไม่ได้เลย คือ ทางตา สภาพเห็นปรากฏ มีภวังคจิตเกิดขึ้น และต่อทางมโนทวาร

ส. ทางมโนทวารจะต้องรู้รูปเดียวกับที่ทางปัญจทวารรู้ ถ้าชวนจิตทางปัญจทวารเป็นโลกมูลจิต ชวนจิตทางมโนทวารก็เป็นโลกมูลจิตประเภทเดียวกัน

ถ. อย่างทางตา ขณะที่เห็นเป็นปากกา แสดงว่า คำว่าปากกาเป็นทางมโนทวารแล้ว

ส. ยังไม่ได้พูดว่า ปากกา ก็มีบัญญัติแล้ว เพราะฉะนั้น บัญญัติไม่ได้หมายความว่าเฉพาะศัพท์บัญญัติหรือนามบัญญัติ ซึ่งเป็นเสียงหรือเป็นคำ เพียงแต่สิ่งที่ปรากฏนี้

ถ. เข้าใจแล้ว เห็นแล้วจำได้ก็เป็นบัญญัติแล้ว ใช่ไหม

ส. รู้ว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยประการใด ๆ นั่นคือบัญญัติ

ถ. หมายความว่า ทุกทวาร คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ต้องต่อด้วยมโนทวารวิธีทุกครั้ง ใช่ไหม

ส. ใช่ เพราะฉะนั้น อารมณ์ที่ปรากฏ คือ รูปารมณ์ จะปรากฏ ๒ ทวาร คือ ทางจักขุทวารและทางมโนทวาร เสียงก็ปรากฏ ๒ ทวาร คือ ทางโสตทวารและทางมโนทวาร ทางกายก็เหมือนกัน ทวารทั้ง ๕ เมื่อปรากฏทางทวารหนึ่งทวารใด แล้วหวังคั่น และก็ต้องปรากฏต่อทางมโนทวาร

ถ. สมมติว่าเราลิ้มรสเปรี้ยว ขณะที่เปรี้ยวก็เป็นบัญญัติแล้ว ถูกไหม

ส. อะไรเปรี้ยว

ถ. สมมติว่าทานส้มเปรี้ยว

ส. ใช่ ส้มเปรี้ยวเป็นบัญญัติ

ถ. แต่ที่ถูกต้อง คำว่า ส้มเปรี้ยว ต้องมาทางมโนทวาร ไม่ใช่ตอนลิ้มรส

ส. ใช่ นั่นเป็นสหทบัญญัติ แต่ถ้าเห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคลอย่างนี้ ก็เป็นสัตว์บัญญัติ บัญญัติสิ่งที่ปรากฏว่าเป็นบุคคลนั้นบุคคลนี้ ยังไม่พอ ยังชื่อนั้นชื่อนี้อีก ก็มีบัญญัติหลายอย่าง

สำหรับทางหู ถ้าไม่มีคำ ไม่มีความหมาย เรื่องราวต่าง ๆ คงจะไม่มากมายอย่างนี้ แต่เพราะเสียงทุกเสียงปรากฏแก่จิต เมื่อปรากฏทางมโนทวารก็ทำให้สัญญา ความจำสามารถที่จะรู้ความหมายของเสียงต่าง ๆ เป็นชื่อต่าง ๆ เป็นคำต่าง ๆ ซึ่งใน **อวัจจสาลินี นิกเขปกัณฑ์ พระบาลีแสดงนิทเทศอริวจนทุกะ ข้อ ๑๓๑๓ และ ข้อ ๘๔๑** มีข้อความว่า

อริวจนธรรม คือ ธรรมเป็นชื่อ เป็นไฉน

ทุกอย่างในห้องนี้มีชื่อ ใช่ไหม มีดินสอ เป็นชื่อไหม ปากกา โต๊ะ เก้าอี้ ทุกอย่าง เพราะฉะนั้น อริวจนธรรม คือ ธรรมเป็นชื่อ เป็นไฉน

คือ การกล่าวขาน สมัญญา บัญญัติ โวหาร นาม การขนานนาม การตั้งชื่อ การออกชื่อ การระบุชื่อ การเรียกชื่อของธรรมนั้น ๆ อันใด สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าอริวจนธรรม คือ ธรรมเป็นชื่อ

ธรรมทั้งหมดแล ชื่อว่าอริวจนปถธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุของชื่อ

ถ้าไม่มีสภาพธรรม ชื่อก็ไม่มี แต่เมื่อมีสภาพธรรม จะไม่มีชื่อมีไหม เพราะข้อความในอรรถกถามีว่า ธรรมทั้งหมดแล ชื่อว่าอริยจนปถธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุของชื่อ

ถ้าเข้าไปในป่า มีต้นไม้หลายอย่าง ก็จะถามว่า นี่ต้นอะไร บางคนรู้จักชื่อก็บอกว่า ต้นกระถิน ต้นมะม่วง ต้นตะเคียน แม้ต้นไม้ไม่มีชื่อก็ยังบอกว่า ต้นไม่มีชื่อ ต้นนี้ไม่รู้จักชื่อ เพราะฉะนั้น ทุกอย่างมีชื่อที่จะให้รู้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีธรรมใด ๆ ที่จะไม่เป็นเหตุของชื่อ

ข้อความต่อไปมีว่า

ธรรมทั้งหมดแล ชื่อว่าอริยจนปถธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุของชื่อ อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่าธรรมที่ไม่เป็นเหตุของชื่อหาไม่มี ธรรมเอย่อมประมวลเข้าในธรรมทั้งหมด ธรรมทั้งหมดก็ประมวลเข้าในธรรมเอก

ประมวลอย่างไร อธิบายว่า นามบัญญัตินี้ชื่อว่าเป็นธรรมเอก ธรรมเอกนั้น ย่อมประมวลเข้าในธรรมทั้ง ๔ ภูมิทั้งสิ้น ทั้งสัตว์ ทั้งสังขาร ชื่อว่าพ้นไปจากนามหาไม่มี

ถ้าไม่มีชื่อ ไม่ทราบจะเข้าใจกันได้อย่างไร จะใช้ จะเรียก จะขาน จะเอามาเป็นประโยชน์ได้อย่างไร ถ้าไม่ชื่อซ้อน ไม่ชื่อซ้อน ไม่ชื่อซ้อน ไม่ชื่อซ้อน ไม่ชื่อซ้อน

เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะเป็นปรมาตถธรรม เป็นสภาพธรรม ก็ยังไม่พ้นจากชื่อ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติตามลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ คือ

เป็นชั้นธบัญญัติ ๕ เป็นอายตนะบัญญัติ ๑๒ เป็นธาตุบัญญัติ ๑๘ เป็นสัจบัญญัติ ๔ เป็นอินทริยบัญญัติ ๒๒ เป็นบุคคลบัญญัติหลายจำพวก

แสดงให้เห็นว่า แม้พระธรรมที่ทรงแสดงก็ไม่พ้นไปจากชื่อ นามบัญญัติต่าง ๆ

เรื่องของโลกมูลจิต ซึ่งเกิดเป็นประจำทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แม้ว่าเป็นโลกมูลจิตที่ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เป็นโลกมูลจิต ญาณวิเศษวิเศษ ก็ต้องรู้ด้วยว่า อารมณ์ของโลกมูลจิตญาณวิเศษวิเศษไม่ใช่พอใจ

เฉพาะแต่ในปรมัตถธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ
แต่ยังพอใจไปจนกระทั่งถึงชื่อต่าง ๆ เรื่องต่าง ๆ บัญญัติต่าง ๆ ทั้งนิमितและ
อนุนยัญชนะด้วย

เพราะฉะนั้น ในขณะนี้ ตอบกันได้แล้วว่าอะไรเป็นอารมณ์ ก็มีบัญญัติ
เป็นอารมณ์ จนกระทั่งปิดบังไม่ให้รู้ลักษณะของปรมัตถธรรมตามความเป็นจริง

ถ. ไม่ว่าภาพองุ่น หรือองุ่น เวลาเราไปแตะต้อง อ่อนแข็งก็เป็นปรมัตถ์
รสขององุ่นก็เป็นปรมัตถ์ ปรมัตถ์หลาย ๆ อย่างรวมกันก็เป็นองุ่นจริง ๆ ที่เราบัญญัติ
เพราะฉะนั้น บัญญัติก็เป็นของจริง

ส. รูป รส เกิดและดับไป เพราะมีอายุเพียงแค่ ๑๗ ขณะ รูปสี่ที่เห็นว่า
เป็นองุ่นก็เกิดขึ้นและดับไปเพียงแค่ ๑๗ ขณะ เพราะฉะนั้น มีองุ่นได้ไหม

ถ. มีในความจำ

ส. เพราะฉะนั้น เป็นบัญญัติว่าสิ่งนั้นเป็นองุ่น แต่ความจริงสิ่งนั้นคือรส
ที่เกิดและดับ สิ่งนั้นคือแข็งที่เกิดแล้วดับ

๑๓๕๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๗

ถ. แต่บัญญัติมาจากปรมาตมหลาย ๆ อย่างที่มาวมกันเป็นกลุ่มก้อน

ส. จึงไม่ประจักษ์ความเกิดดับ เมื่อไม่ประจักษ์ความเกิดดับก็ยึดถือสภาพที่ปรากฏนั้นว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ถ. บัญญัติไม่ใช่ของจริงหรือ

ส. สัตวบัญญัติ สิ่งปรากฏทางตาไม่สามารถจะปรากฏทางหู เวลากระทบสัมผัสทางกาย ทุกสิ่งแข็งหรืออ่อน เย็นหรือร้อน เหมือนกันหมด จึงเป็นธาตุไม่ใช่เรา

ถ. บัญญัติมาจากปรมาตมหลาย ๆ อย่าง อ่อนแข็ง เย็นร้อน สี เสียง มาวมกันเป็นกลุ่มเรียกว่าคน มีสีอย่างนั้น มีกลิ่นอย่างนั้น มีเสียงอย่างนั้น ก็เป็นคนนั้น บัญญัติก็มาจากปรมาตม

ส. เพราะฉะนั้น จึงต้องแยกเป็นแต่ละทวาร และทวารหนึ่งต้องดับจริง ๆ อย่างทางตา รูปที่ปรากฏในขณะนี้มียายุเพียง ๑๗ ขณะและดับ เพราะฉะนั้น ๑๗ ขณะนี้ยังไม่ทันเดิน หรือยืน หรือก้าว หรืออะไรทั้งนั้น ที่จะยกมือขึ้นนี้ก็เกิน ๑๗ ขณะแล้ว เพราะฉะนั้น ที่เห็นเป็นคนเดิน หรือว่าเห็นเป็นคนยกมือ แสดงให้เห็นว่า รูปดับ และเกิดสืบทอดทั้งทางจักขุทวารวิถี ภาวศ์คั่น มโนทวารวิถีเกิดมากมาย จนกระทั่งปรากฏเป็นกำลังเดิน หรือกำลังยกมือ

ตามความเป็นจริง ๑๗ ขณะนี้เร็วมาก เพราะทางตา ๑๗ ขณะนี้ต้องดับก่อนที่จะได้ยินเสียง เพราะฉะนั้น ที่ปรากฏเหมือนทั้งได้ยินด้วยและทั้งเห็นด้วย ในช่วงนี้ระหว่างได้ยินกับเห็น รูป ๑๗ ขณะทางตาดับไปแล้ว และเสียงก็ดับไปด้วย เพราะฉะนั้น การยกมือที่เห็นเป็นคนยกมือ เห็นเป็นคนเดินแต่ละครั้ง นามธรรมและ

รูปธรรมเกิดดับมากมาย แต่เมื่อไม่ประจักษ์ก็ยึดถือโดยบัญญัติสิ่งที่ปรากฏนั้นว่า เป็นคนบ้าง เป็นหญิงบ้าง เป็นชายบ้าง เป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้บ้าง

แต่อย่าลืม แม้เมื่อเริ่มศึกษาปรมาตถธรรมว่า ปรมาตถธรรมเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่วัตถุสิ่งใด ๆ สิ่งที่ได้ศึกษาแล้วก็ต้องเป็นความจริงตั้งแต่ต้นไปจนตลอด และแล้วแต่ว่าสติปัญญาจะอบรมเจริญขึ้นจนกระทั่งประจักษ์แจ้งในสิ่งซึ่งอาจจะชินหูและพูดตามได้ว่า ปรมาตถธรรมเป็นสิ่งที่มีจริง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ได้หรือเปล่า

รสมีจริง แข็งมีจริง บัญญัติรสและแข็งนั้นว่าองุ่น แต่สิ่งที่มีจริงคือรส เกิดขึ้นและดับไป ๑๗ ขณะ แข็งเกิดขึ้นและดับไป ๑๗ ขณะ จึงไม่มีองุ่น ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล มีแต่เพียงรูปธรรมและนามธรรมซึ่งเกิดดับสลับต่อกันอย่างรวดเร็ว

ปรมาตถธรรมต้องเป็นปรมาตถธรรม เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมต้องย้อนกลับไปให้ตรงกับแม้ตอนต้นที่ศึกษา แม้แต่คำว่า อนัตตา ก็ต้องเข้าถึงอรรถของปรมาตถธรรม ทั้งขั้นของการฟัง การพิจารณา การอบรมเจริญปัญญาจนประจักษ์แจ้ง เพราะฉะนั้น อย่าลืม ขณะใดที่ไม่มีปรมาตถธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ. ของจริงที่ท่านแยกเป็นปรมาตถสัจจะกับสมมติสัจจะ บัญญัติจะเป็นสมมติสัจจะได้อย่างไร

ส. แต่บัญญัติไม่ใช่ปรมาตถ

ถ. แต่เป็นของมีจริง เรียกว่า สมมติสัจจะ ได้ไหม

ส. ได้ แต่ไม่มีลักษณะที่เป็นปรมาตถ์ อย่างองุ่น ชื่อเท่านั้น ชื่อองุ่นนั้นไม่มีรสอะไรทั้งสิ้น แต่รสที่มี บัญญัติรสนั้นว่าเป็นองุ่น

สำหรับโลกมุลจิตวิภูสิตวิปยุตต์ นอกจากจะพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูฐัพพะ ยังพอใจในบัญญัติ ธรรมดา ๆ ซึ่งเป็นไปในชีวิตประจำวัน ก็ยังพอใจในมิจจาสมาธิได้ เช่น ผู้ที่พอใจในการบริหารร่างกาย รู้ว่าถ้าฝึกแบบโยคะให้จิตตั้งมั่นจดจ้องที่ลมหายใจเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงได้ ในขณะนั้นเป็นการอบรมหรือ

การทำสมาธิประเภทหนึ่ง ซึ่งเมื่อไม่ใช่กุศลจิตที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ ก็ต้องเป็นโลภมูลจิตซึ่งเป็นมิจฉาสมาธิ แต่ผู้นั้นไม่ได้เห็นผิดว่านี่เป็นหนทางที่จะทำให้รู้สัจบัญญัติ เพราะฉะนั้น ก็เป็นแต่เพียงความพอใจที่จะทำสมาธิ และรู้ว่าในขณะนั้นมีความต้องการสมาธิเพื่อประโยชน์แก่สุขภาพร่างกาย ไม่ใช่เห็นผิดโดยยึดถือว่าต้องทำอย่างนี้ก่อน และมาพิจารณานามธรรมและรูปธรรมจะได้เร็วขึ้น ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ไม่เข้าใจลักษณะของสัมมาสติว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่เข้าไปทำมิจฉาสมาธิก่อน จะได้มาก็ก่อให้เกิดปัญญาสามารถรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมได้

การที่สติจะเป็นสัมมาสติ เป็นมรรคหนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ ได้ ก็เมื่อมีสัมมาทิฐิ ความเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏซึ่งเป็นอารมณ์ที่สติจะต้องระลึกโดยถูกต้องและละเอียดขึ้น เป็นสังขารขันธ์ที่จะปรุงแต่งให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้อง เช่น ทางตาที่กำลังเห็นจะได้รู้ว่า ขณะใดเป็นบัญญัติ และขณะใดเป็นปรมาณู ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะดูโทรทัศน์ ดูกีฬา หรืออะไร ๆ ก็ตามแต่ จะอ่านหนังสือ จะดูภาพเขียน ก็จะได้รู้ว่า ขณะใดเป็นบัญญัติ ขณะใดเป็นปรมาณู มิฉะนั้นแล้วอาจจะคิดว่า เรื่องในโทรทัศน์เป็นบัญญัติ แต่ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ไม่ใช่บัญญัติ แต่ความจริงเป็นบัญญัติทั้งนั้น แม้แต่ชื่อของทุกท่านก็เป็นนามบัญญัติ เป็นคำที่ตั้งขึ้นเพื่อให้รู้ว่า หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นจิต เจตสิก รูป ที่สะสมมาของแต่ละบุคคลที่สมมติขึ้นว่าเป็นบุคคลนั้น บุคคลนี้

เรื่องของมิจฉาสมาธิที่เป็นโลภมูลจิตที่วิปลาสต่างกับขณะที่เข้าใจว่ามิจฉาสมาธิเป็นทางที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม เพราะฉะนั้น มิจฉาสมาธิ มี และไม่ใช่แต่เฉพาะในประเทศไทย แต่ไม่ว่าจะเป็นที่ไหนก็ตาม ขณะใดที่ไม่ใช่มหากุศลญาณสัมปยุตต์ ขณะนั้นต้องเป็นมิจฉาสมาธิ ถ้าเข้าใจว่าเป็นหนทางที่จะทำให้ชำนาญขึ้นในการที่สติจะระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ถ้าเข้าใจอย่างนี้ ผิดทันที เพราะสัมมาสติที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมโดยถูกต้อง ไม่ได้อาศัยการทำมิจฉาสมาธิก่อน

- ถ. ในลักษณะที่จิตจะกล่าวว่า สมาธิเป็นเหตุใกล้ของวิปัสสนา
- สุ. หมายถึงสมาธิอะไร
- ถ. คงเป็นสัมมาสมาธิ จึงจะเป็นเหตุใกล้
- สุ. ถูกต้อง

ในคราวก่อนเป็นเรื่องของบัญญัติอารมณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่มีอยู่เป็นประจำวัน
ขณะใดที่ไม่มีปรมาัตตธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น
ลองคิดว่า วันหนึ่ง ๆ มีบัญญัติเป็นอารมณ์มากไหม ทางตาที่กำลังเห็น ทางหูที่
ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส ทางกายที่กระทบสัมผัส ทางใจที่คิดนึก
จะมีอารมณ์อื่นอีกได้ไหม นอกจากปรมาัตตอารมณ์กับบัญญัติอารมณ์

ในวันหนึ่ง ๆ ตลอดชาตินี้ ชาติก่อน ชาติหน้า ทุกภูมิ ทุกโลก จะมีอารมณ์อื่น
นอกจากปรมาัตตอารมณ์กับบัญญัติอารมณ์ได้ไหม ลองคิดดู มีได้ไหมอารมณ์อื่น
นอกจาก ๒ อารมณ์นี้

ตอบว่า ไม่ได้ เพราะอารมณ์มี ๖ เท่านั้น และในอารมณ์ ๖ นี้ นอกจาก
ปรมาัตตธรรมก็เป็นบัญญัติ เพราะฉะนั้น ไม่มีอารมณ์อื่นอีก

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีบัญญัติเป็นอารมณ์หรือเปล่า
ถ้าพูดถึงคนธรรมดา ชีวิตประจำวันของทุกคน เห็น จักขุทวารวิถีจิตดับหมดแล้ว
ภวังคจิตเกิดขึ้น มโนทวารวิถีจิตมีปรมาัตตอารมณ์เดียวกับจักขุทวารวิถีจิตที่เพ่งดับไป
วาระหนึ่ง ภวังค์คั่น มโนทวารวิถีจิตที่เกิดต่อมีการนึกถึงรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ
เพราะสิ่งที่ปรากฏทางตา แท้ที่จริงแล้วเป็นรูป ๆ หนึ่ง ซึ่งเกิดกับมหาภูตรูป ๔ คือ
ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม

เอาสีออกจากธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ได้ไหม เพราะที่ใดก็ตามที่มีมหาภูตรูป ๔
ที่นั่นต้องมีสี คือ วัณณะ และมีกลิ่น รส โอชา รวมอยู่ด้วย ซึ่งอย่างน้อยที่สุดต้องมี
รูป ๘ รูปรวมอยู่ในกลุ่มหนึ่ง ๆ ของรูป เพราะฉะนั้น เมื่อไม่สามารถเอาสีออกจาก
มหาภูตรูปได้ สีจึงปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งที่บัญญัติให้รู้ ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏนั้นคืออะไร

ทางตาที่กำลังปรากฏ ถ้าไม่มีสีเลย เอาสีออกให้หมดจากมหาภูตรูป สามารถที่จะเห็นเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ได้ไหม ก็เห็นไม่ได้ แต่เมื่อมีสีสน်วณะต่าง ๆ ซึ่งเกิดกับมหาภูตรูป จึงปรากฏให้เห็น ทำให้บัญญัติสิ่งที่ปรากฏทางตา รู้ความหมายโดยอาการใด ๆ นั่นคือบัญญัติ ทำให้รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีบัญญัติเป็นอารมณ์ใหม่

ต้องมี การฟังพระธรรมต้องพิจารณาถึงเหตุผลประกอบไปเรื่อย ๆ

อารมณ์มี ๒ อย่าง คือ ปรมัตถธรรมอย่างหนึ่ง บัญญัติธรรมอย่างหนึ่ง ขณะใดที่ไม่มีปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นต้องมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ลืมไม่ได้เลย การที่กล่าวถึงเรื่องนี้บ่อย ๆ เพื่อเกื้อกูลให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏให้ถูกต้องว่า ทางตาในขณะที่สิ่งที่กำลังปรากฏเป็นสีสน်วณะต่าง ๆ เพราะเอาสีออกจากมหาภูตรูปไม่ได้ จึงปรากฏให้เห็นสีของมหาภูตรูป ทำให้เห็นเป็นบัญญัติต่าง ๆ ขึ้น เพราะฉะนั้น เวลาที่สติระลึก จะต้องแยกระลึกให้ถูกต้องว่า ทางตาที่กำลังปรากฏ คือ สิ่งที่กำลังปรากฏเป็นสีสน်ต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนในขณะที่รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร ขณะนั้นเป็นมโนทวารวิถีจิต

เมื่อได้ศึกษาอย่างนี้แล้วจะเห็นได้ว่า ชีวิตประจำวันของทุกคน ทุกชีวิตตามความเป็นจริง ต้องมีขณะที่มีปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์บ้าง และมีขณะที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์บ้าง สืบต่อกัน เช่น ทางตาที่เห็น ไม่ได้เห็นแต่ปรมัตถอารมณ์ทางจักขุทวารวิถี เมื่อจักขุทวารวิถีดับหมดแล้วถึงมโนทวารวิถี มีบัญญัติเป็นอารมณ์ไม่ว่าใครทั้งนั้น มิฉะนั้นจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรถ้าไม่รู้บัญญัติว่า เป็นโต๊ะ เป็นเก้าอี้ เป็นอาหาร เป็นถ้วย เป็นจาน เป็นช้อน เป็นส้อม จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้เลย แต่ต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งที่ปรากฏ เป็นสีซึ่งติดอยู่กับมหาภูตรูป จะเอาสีนั้นออกจากมหาภูตรูปไม่ได้ จึงปรากฏว่าบัญญัติเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ต้องมีบัญญัติเป็นอารมณ์ สัตว์ดิรัจฉานก็ต้องมีบัญญัติเป็นอารมณ์เหมือนกัน มีใครบ้างที่ไม่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ ไม่มีเลย

นี่เป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้น สำหรับผู้มีปัญญาเป็นอภิมมม เช่น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์อื่น ๆ พระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน และปุณฺณ ต่างก็มีปรมัตถธรรมเป็นอภิมมมบ้าง มีปัญญาเป็นอภิมมมบ้าง แต่ต่างกันอย่างไร หรือว่าไม่ต่างกันเลย ระหว่างพระอรหันต์กับปุณฺณซึ่งต่างก็มีปรมัตถธรรมเป็นอภิมมมบ้าง มีปัญญาเป็นอภิมมมบ้าง ต่างกันไหม

ต่างกันที่ปัญญา เพราะปุณฺณไม่เคยรู้เรื่องปรมัตถธรรมเลย จึงมีการยึดถือปัญญาเป็นสิ่งที่จริง แต่ผู้รู้แจ้งอริยสัจธรรมแล้วรู้ว่า ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา สภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่เที่ยง และปัญญาไม่ใช่ปรมัตถธรรม เป็นแต่เพียงการหมายรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏเท่านั้น เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นอภิมมมของจิตและเจตสิก ถ้าจิตเจตสิกไม่มี ปัญญาจะมีได้ไหม ก็ไม่ได้

ถ้ามีแต่รูปธรรมเท่านั้น ไม่มีนามธรรม ไม่มีจิต ไม่มีเจตสิก จะมีปัญญาไหม ก็ไม่มี เพราะรูปไม่ใช่สภาพที่รู้ อภิมมม จิตและเจตสิกเป็นสภาพที่รู้ อภิมมม เพราะฉะนั้น ปัญญาเป็นอภิมมมของจิตและเจตสิก ถ้าจิตเจตสิกไม่เกิด ก็ไม่มีการรู้ปัญญา ถ้ามีแต่รูปธรรมอย่างเดียวเท่านั้นจะไม่มีปัญญาเลย แต่เพราะจิตเจตสิกเกิดขึ้นรู้สภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมทางจักขุทวาร โสททวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวารแล้ว วาระต่อไปยังรู้ปัญญาของสิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนั้นด้วย

เพราะฉะนั้น การที่มีปัญญาเป็นอภิมมมของผู้ที่เป็นพระอรหันต์บุคคล กับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์บุคคลจึงต่างกัน เพราะผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์บุคคลยึดถือปัญญาเป็นสิ่งที่จริง แต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์บุคคลรู้ว่า สภาพธรรมขณะใดเป็นปรมัตถธรรม และขณะใดเป็นปัญญาอภิมมม

ขณะที่จิตรู้ปัญญา ขณะนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิหรือเปล่า ไม่ใช่ เพราะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงมีปัญญาเป็นอภิมมม จะมีมิจฉาทิฏฐิได้อย่างไร

ถ้าไม่พิจารณาโดยละเอียด โลกมุขจิตทวิภูคตสัมปยุตต์ กับโลกมุขจิตทวิภูคตวิปยุตต์ จะแยกกันได้อย่างไร

ขณะที่เป็นโลกมุขจิตทวิภูคตวิปยุตต์ มีความพอใจในอารมณ์ทุกอย่างได้ พิจารณาในสิ่งที่ปรากฏทางตาและในบัญญัติของสิ่งที่ปรากฏทางตา พิจารณาในเสียงที่ได้ยินทางหูและบัญญัติของเสียงที่ได้ยินทางหูด้วย ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยนัยเดียวกัน เป็นปกติ ไม่ได้มีความเห็นใด ๆ เกิดขึ้น

นี่คือชีวิตประจำวัน ซึ่งมีโลกมุขจิตทวิภูคตวิปยุตต์เกิดบ่อย เป็นประจำ ขณะนั้นไม่ใช่มีจกาทิภูคต ไม่ใช่โลกมุขจิตทวิภูคตสัมปยุตต์ เพราะฉะนั้น พระโสดาบันมีโลกมุขจิตทวิภูคตวิปยุตต์ ซึ่งเป็นไปในอารมณ์ทั้ง ๖

พระอรหันต์มีบัญญัติเป็นอารมณ์ แต่ไม่มีโลกมุขจิต แม้ทวิภูคตวิปยุตต์ก็ไม่มี เพราะพระอรหันต์ดับกิเลสทั้งหมดเป็นสมุจเฉท แต่ผู้ที่เป็นพระอริยบุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ถึงแม้จะรู้ลักษณะของอารมณ์ตามความเป็นจริงว่า ขณะใดเป็นปรมาัตถธรรม ขณะใดเป็นบัญญัติธรรม แม้อย่างนั้นก็ยังมียัจฉายที่จะให้เป็นสุขเป็นทุกข์ ยินดียินร้ายไปตามปรมาัตถอารมณ์และบัญญัติอารมณ์

เพราะฉะนั้น ต้องพิจารณาโดยละเอียดว่า ขณะใดเป็นมีจกาทิภูคต ขณะที่ยึดมั่นในบัญญัติต่าง ๆ มีความเห็นผิดว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่จริง ในขณะนั้นเป็นสัkkายาทิภูคต ในเมื่อบัญญัติไม่ใช่ปรมาัตถธรรม แต่ยึดถือว่าบัญญัตินั้นเป็นสิ่งที่จริง ๆ เพราะฉะนั้น นั่นต้องเป็นความเห็นผิด เป็นสัkkายาทิภูคต

เมื่อสัkkายาทิภูคตยังไม่ดับเป็นสมุจเฉท จะเป็นปัจจัยทำให้มีความเห็นผิดต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น เห็นว่ากรรมไม่มี ผลของกรรมไม่มี และยังมีความเห็นผิดอื่น ๆ ต่อไปอีก เห็นว่ามีผู้สร้าง ต่าง ๆ เหล่านี้ นั่นเป็นเรื่องของความเห็นผิดต่าง ๆ แต่ให้ทราบว่า ขณะใดก็ตามที่จิตมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ขณะนั้นไม่ได้หมายความว่า เป็นมีจกาทิภูคต

๑๓๕๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๒๗

มิจฉาทิฏฐิต้องเป็นการยึดมั่น เป็นความเห็นผิดที่ถือว่าบัญญัติมีจริง ซึ่งความจริงแล้วบัญญัติไม่ใช่ปรมาัตถธรรม เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่สิ่งที่มีจริง

บัญญัติเป็นอารมณ์ของอกุศลจิตได้ไหม ได้ เป็นอยู่เป็นประจำ

โลกมุขจิตเกิด พอใจในบัญญัติ โทสมุขจิตเกิด ไม่พอใจในบัญญัติ ไม่พอใจคนนี้ ไม่พอใจคนนั้น ในขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น บัญญัติเป็นอารมณ์ของอกุศลจิตได้ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นอกุศลอะไรก็ตาม ขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ได้

บัญญัติเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ไหม

ชีวิตตามความเป็นจริง บัญญัติเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ ในขณะที่ให้ทาน ถ้าไม่รู้ว่าสิ่งที่ให้นั้นเป็นอะไรกุศลจิตก็เกิดไม่ได้ ในขณะที่วิริยเหตุ รักษาศีล ถ้าไม่รู้ว่าสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นอะไรจะมีการวิริยเหตุไม่ได้

ในขณะที่อบรมเจริญความสงบของจิตซึ่งเป็นสมถภาวนา มีบัญญัติเป็นอารมณ์ได้ไหม

ถ้าไม่ลืมหลักที่ว่า ขณะใดที่ไม่มีปรมาัตถธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ก็จะได้รู้ว่า แม้สมถภาวนาก็มีบัญญัติเป็นอารมณ์ด้วย เว้นสติปัฏฐานอย่างเดียวที่ไม่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ นอกจากนั้น ไม่ว่าจะเป็นกุศลขั้นทาน ขั้นศีล ขั้นสมถะ ก็มีบัญญัติเป็นอารมณ์ได้ แต่การที่จะรู้ว่าสภาพธรรมใดเป็นปรมาัตถธรรม ต้องอาศัยการอบรมเจริญสติปัฏฐานเท่านั้น จึงจะรู้ได้

ถ้าขณะใดที่สติปัฏฐานไม่เกิด ขณะนั้นไม่มีการศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถธรรม แต่จะมีปรมาัตถธรรมเป็นอารมณ์บ้าง มีบัญญัติเป็นอารมณ์บ้าง เป็นปกติในชีวิตประจำวัน

การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะเป็นการรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ฉะนั้น ที่กล่าวว่า เจริญสติปัฏฐานไม่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ ถูกหรือผิด คำตอบ คือ ถูก

แต่ที่กล่าวว่า เจริญสติปัฏฐานโดยไม่ให้จิตเกิดขึ้นรู้บัญญัติอารมณ์ ถูกหรือผิด คำตอบ คือ ผิด เพราะไม่ใช่ชีวิตตามความเป็นจริง ใครจะยับยั้งไม่ให้จิตเกิดขึ้นรู้บัญญัติอารมณ์ได้ แต่ปัญญาจะต้องอบรมจนเจริญจนสามารถรู้ได้ว่า ขณะที่ มีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะจิตเกิดขึ้นรู้บัญญัติในขณะนั้น มิฉะนั้นบัญญัติจะเป็นอารมณ์ในขณะนั้นไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน ไม่ใช่ยับยั้งไม่ให้คิดอะไรเลย หรือว่าสิ่งที่ปรากฏทางตาที่เคยเห็นที่เคยรู้ตามปกตินั้นไม่ให้รู้ ถ้าเป็นอย่างนั้น จะไม่สามารถรู้ลักษณะของนามธรรมจริง ๆ เนื่องจากในขณะที่กำลังมีบัญญัติเป็นอารมณ์ เป็นเพราะจิตและเจตสิกเกิดขึ้นมีบัญญัติเป็นอารมณ์ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น สติปัฏฐาน คือ รู้ว่าขณะใดที่จิตคิดนึก ไม่ว่าจะ เป็นนึกถึงสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือนึกถึงคำ หรือความหมายของเสียงที่กำลังได้ยิน หรือนึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ขณะนั้นเป็นจิต ซึ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ยับยั้งจิตไม่ให้เกิดขึ้นนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ได้ ปัญญาต้องรู้ทั่วในลักษณะของนามธรรมที่มีอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จึงจะหมดความสงสัยในลักษณะของนามธรรมได้

แต่ถ้าไปกั้นไว้ ไม่ให้จิตที่รู้บัญญัติเกิดขึ้น ใครจะห้ามได้ ในชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง เป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้เลย แต่ความไม่รู้ทำให้เข้าใจว่า จะไม่ให้จิตคิดนึก หรือว่าไม่ให้มีการรู้บัญญัติของสิ่งที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น จะพิจารณาจากข้อปฏิบัติได้ว่า ถ้าข้อปฏิบัติใดไม่ใช่การอบรมให้ปัญญาเจริญที่จะรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมตามปกติ แต่ให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดปกติไป ขณะนั้นเป็นมิจฉาสมาธิ ไม่ใช่สติปัฏฐาน ไม่ใช่การอบรมเจริญวิปัสสนา

ถ. สงสัยเรื่องสักกายทิฏฐิ เพื่อนคนหนึ่งถามว่า ปากกาที่ผมใช้ของใคร ผมบอกว่า ของผม เขาบอกว่า ใช่หรือ ผมบอกว่า มีชื่อผมติดอยู่ ขณะนั้นเป็นสักกายทิฏฐิหรือเปล่า

ส. สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด ยึดมั่นว่าบัญญัติเป็นสิ่งที่จริง

ถ. ที่ว่า ของผม

ส. ไม่ใช่เป็นบัญญัติหรือ

ถ. ไม่ใช่ เป็นของผม

ส. เพราะฉะนั้น ในขณะที่มีความยึดมั่นจริง ๆ มีความเห็นผิดว่าต้องมีปากกาจริง ๆ และต้องมีของผมจริง ๆ ขณะนั้นเป็นความเห็นถูกหรือเป็นความเห็นผิด

ถ. เห็นผิด

ส. เพราะฉะนั้น เป็นสักกายทิฏฐิ ถ้ามีความเห็นอย่างนั้นจริง ๆ แต่ถ้าระลึกได้ว่า เป็นแต่เพียงธาตุแข็งที่กระทบสัมผัส และเป็นเพียงสีสันทที่ปรากฏ เพราะเอาสีออกจากปากกาไม่ได้จึงเรียกสิ่งที่เห็นนี้ว่า ปากกา แต่ถ้าสามารถเอาสีออกจากธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ได้หมดเลย จะมีบัญญัติอะไรไหมในสิ่งที่ปรากฏทางตา ก็ไม่มี

ผู้ที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ ยังไม่ได้ดับสักกายทิฏฐิ ทั้ง ๆ ที่ศึกษาแล้ว เข้าใจเรื่องปรมัตถธรรมและบัญญัติธรรมแล้ว แต่ยังไม่ได้ดับสักกายทิฏฐิ จนกว่ารู้แจ้งอริยสัจธรรมเมื่อไร เมื่อนั้นจึงจะดับสักกายทิฏฐิ และทิฏฐิทั้งหมดซึ่งเกิดขึ้นโดยสักกายทิฏฐิได้

ทิฏฐิต่าง ๆ ที่จะมีได้ ก็เพราะสักกายทิฏฐิยังไม่ได้ดับ แต่ถ้าดับสักกายทิฏฐิแล้ว ทิฏฐิอื่นก็ดับทั้งหมด

ที่กล่าวว่า ทำวิปัสสนาแล้วเห็นนรก สวรรค์ ถูกต้องไหม

ไม่ถูก เพราะสติปัฏฐานต้องมีปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ และต้องรู้ชัดในลักษณะของปรมัตถธรรมซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

พระอริยบุคคลที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ยังเป็นสุข เป็นทุกข์ ตามบัญญัติอารมณ์ได้ไหม และถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว ยังเป็นสุข เป็นทุกข์ ตามบัญญัติอารมณ์ได้ไหม

วิปัสส ความคลาดเคลื่อนมี ๓ คือ สัญญาวิปัสส ๑ ความจำที่วิปัสส เพราะเห็นสิ่งซึ่งเกิดดับไม่เที่ยงว่าเที่ยง นี่คือ สัญญาวิปัสส

จิตตวิปัสสโดยนัยเดียวกัน เพราะว่าสัญญาต้องเกิดกับจิต

ทิวฐิวิปัสส คือ ผู้ที่เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงและมีความเห็นผิวยึดมั่นว่าเที่ยง และเห็นว่าเป็นสุขแทนที่จะเห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะไม่ประจักษ์ความไม่เที่ยงก็ต้องเห็นว่าเป็นสุข และต้องเห็นว่าเป็นตัวตนเพราะไม่ประจักษ์ในลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเห็นว่าเป็นตัวตนก็ย่อมเห็นว่างาม

นั่นคือ วิปัสส ๔ โดยสัญญาวิปัสส ๑ จิตตวิปัสส ๑ ทิวฐิวิปัสส ๑

พระโสดาบันบุคคล โสตาปัตติมรรคจิตตดับทิวฐิวิปัสสในอารมณ์ทั้ง ๔ คือ เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริง รู้ว่าสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้นเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง รู้ว่าสภาพที่เป็นทุกข์ไม่เที่ยงนั้นเป็นอนัตตาและไม่งามตามความเป็นจริง แต่ยังมีจิตตวิปัสสและสัญญาวิปัสส

สำหรับพระอนาคามีบุคคล อนาคามีมรรคจิตตดับสัญญาวิปัสสและจิตตวิปัสสที่เห็นว่างามในสิ่งที่ไม่งาม เพราะสัญญาวิปัสสกับจิตตวิปัสสนี้ต้องดับพร้อมกัน เพราะฉะนั้น อนาคามีมรรคจึงดับสัญญาวิปัสสและจิตตวิปัสสที่เห็นว่างามในสิ่งที่ไม่งาม ทำให้ดับความพอใจในกามอารมณ์ คือ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะได้เป็นสมุจเฉท

แต่สำหรับพระอรหันต์นั้น อรหัตตมรรคจิตตดับสัญญาวิปัสสและจิตตวิปัสสที่เห็นว่าสุขในธรรมที่เป็นทุกข์ เพราะถึงแม้จะไม่ยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ แต่ยังพอใจในภพ ในขันธ ในความสงบที่เป็นกุศลได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่มีความยินดีพอใจในภพ ในขันธ หรือในความสงบ ขณะนั้นเป็นสัญญาวิปัสสและจิตตวิปัสส ซึ่งผู้ที่จะดับได้ คือ อรหัตตมรรคจิต

เพราะฉะนั้น จะเห็นกำลังของกิเลสได้ว่ามากมาย และกว่าจะดับได้หมดจริง ๆ ต้องอบรมเจริญปัญญา รู้ในสิ่งซึ่งไม่เคยรู้มาก่อน ทั้งในขั้นของการฟังและการอบรม โดยสติจะต้องระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏตามปกติตามความเป็นจริง จนกว่าปัญญาจะสามารถดับกิเลสได้เป็นลำดับขั้น

อีกนาน หรือว่าเร็ว กว่าจะดับกิเลสได้ ตามความเป็นจริง วันหนึ่ง ๆ ที่จะรู้ว่ นานหรือเร็ว คือ สติปัญญาเกิดบ่อยไหม และเมื่อเกิดแล้ว รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลัง ปรากฏเพิ่มขึ้นหรือเปล่า ถ้าเป็นความรู้โดยที่สติปัญญาไม่เกิด ขณะนั้นไม่ใช่การ ประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ปัญญาจะเจริญขึ้นได้จริง ๆ ต้องในขณะที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเท่านั้น

ในขณะนี้สภาพธรรมกำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แม้ในขณะที่ฟังนี้เอง สติระลึกล ถ้ามีปัจจัยที่สติจะเกิดระลึกล สติย่อมระลึกลได้ใน ลักษณะที่กำลังปรากฏ จะเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือ ทางกาย หรือทางใจก็ได้ และผู้นั้นเองจะเป็นผู้ที่รู้ว่ปัญญาเพิ่มขึ้นหรือเปล่า ในขณะที่ สติกำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เมื่อปัญญายังน้อย ความรู้จริง ก็ต้องรู้ว่ขณะนั้นรู้น้อย ถ้าปัญญาค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเพราะมีการศึกษา สังเกต สำเนียงก ในขณะที่สติระลึกล ผู้นั้นก็จะรู้ได้ว่ากำลังศึกษา กำลังโน้มไปที่จะรู้ลักษณะของ สภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จนกว่าจะมีความรู้เพิ่มขึ้นจริง ๆ จนถึงขั้นการรู้ชัดในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมตามลำดับขั้น

แต่ไม่ต้องท้อถอย หรือไม่ต้องคิดหวังว่ จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมเมื่อไร เพราะสภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถธรรมล้อมรอบอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ว่าสติจะระลึกล เมื่อไรเท่านั้นเอง และปัญญาจะเพิ่มเมื่อไร ก็เป็นเรื่องของการอบรมให้ปัญญารู้ ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

ถ. พระอรหันต์ท่านยังมีโสมนัสเวทนา อุเบกขาเวทนา ทุกขเวทนา ใช่ไหม

สุ. ใช่ และไม่เดือดร้อนเลย

ถ. สุขเวทนาเกิดขึ้นก็ไม่ยินดี ทุกขเวทนาเกิดขึ้นก็ไม่เสียใจ และพระอรหันต์ก็มีมหาภิราจิตทั้งญาณสัมปยุตต์ และญาณวิปยุตต์

ส. ถ้าเป็นท่านผู้ฟัง ก็อยากจะมิมหากุศลญาณสัมปยุตต์มาก ๆ แต่ผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมดับกิเลสเป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่มีกุศลจิต และไม่มีอกุศลจิต จิตที่เคยเป็นเหตุคือเป็นกุศล ก็เป็นเพียงภิราจิต แทนที่จะเป็นมหากุศลก็เป็นมหาภิราจิต และบางขณะก็เป็นมหาภิราญาณสัมปยุตต์ บางขณะก็เป็นมหาภิราญาณวิปยุตต์ ซึ่งท่านก็ไม่เดือดร้อน

ถ. ถ้าเราไม่เจริญสมถภาวนา กุศลจิตที่เป็นฌานจิตต่าง ๆ ไม่เกิดขึ้นเลย ฉะนั้น เราจะเจริญสติระลึกทั่วได้อย่างไร คือ ระลึกได้แต่กามาวจรจิต รูปาวจรจิต และอรูปรูปาวจรจิตเราไม่เคยสัมผัสเลย อย่างนี้จะชื่อว่าเจริญสติปฏิฐานทั่วไหม

ส. สมถภาวนาคืออะไร จะพูดถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ขอให้ตั้งต้น เพื่อจะได้เข้าใจในสิ่งที่กล่าวถึงอย่างชัดเจนและถูกต้อง ถ้าไม่กล่าวถึงว่าสมถภาวนาคืออะไร และก็พูดถึงเรื่องของสมถภาวนา อาจจะไม่ใช่สมถภาวนาก็ได้ เป็นแต่เพียงชื่อ และเข้าใจผิดคิดว่า นั่นเป็นสมถภาวนา เพราะฉะนั้น ก่อนอื่นถ้าจะพูดถึงเรื่องของสมถภาวนา ก็ตั้งต้นว่า สมถภาวนาคืออะไร

ถ. เป็นสัมมาสมาธิ เป็นการเจริญกุศลจิตที่เกิดขึ้นให้เป็นมหัคคตจิต คือเกิดขึ้นติดต่อกันเลย

ส. ท่านเป็นกุศลประเภทหนึ่ง ศีลก็เป็นกุศลประเภทหนึ่ง วันหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้ให้ท่านตลอดเวลา และไม่ได้วิริยเหตุตลอดเวลา ยังมีกุศลอื่นที่จะเจริญได้ไหม ถ้าไม่มี ลำบากมากเลย เพราะวันหนึ่ง ๆ ต้องมีแต่อกุศล ถ้าไม่ใช่ท่านและไม่ใช่ศีล แต่ยังมีกุศลประเภทอื่นอีก คือ ความสงบของจิต ซึ่งจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ในขณะที่เป็นความสงบ ต้องเป็นกุศลจิต และถ้าจะอบรมเจริญความสงบให้เพิ่มขึ้น ต้องเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ก่อนที่จะถึงมหัคคตจิต

เพราะฉะนั้น ขณะนี้ มีสติสัมปชัญญะเกิดรู้ลักษณะของจิตหรือเปล่าว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ถ้ามี จึงจะเจริญได้

ถ. หมายความว่าต้องทำขั้นนี้ก่อนถึงจะเจริญ..

ส. ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิด ทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาเจริญไม่ได้ เพราะฉะนั้น ไม่เอาชื่อมากล่าวว่า ทำสมถะให้ถึงมหัคคตจิตจะได้รู้รูปฌาน อรูปฌาน ไม่ใช่อย่างนั้น แต่จะต้องอบรมเจริญกุศลเป็นขั้น ๆ คือ รู้ว่าขณะนี้ไม่ใช่ทาน ขณะนี้ไม่ใช่ศีลที่เป็นไปในกายวาจา ขณะนี้ถ้าเป็นความสงบคือเมื่อไร

ขณะที่โทสะเกิด ขณะนั้นไม่สงบ ขณะที่เมตตาเกิด ขณะนั้นสงบ นี่คือการอบรมให้ความสงบเพิ่มขึ้นก่อนที่จะถึงมหัคคตจิต ซึ่งเป็นรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิต มิฉะนั้นจะเข้าใจว่า เพียงทำสมาธิ ซึ่งเป็นมิจฉาสมาธิ เพราะสติสัมปชัญญะไม่สามารถรู้ลักษณะสภาพของจิตในขณะที่เริ่มสงบว่าต่างกับขณะที่เป็นอกุศลอย่างไร เพราะฉะนั้น ไม่มีทางที่จะถึงมหัคคตจิต ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิด

ถ. พระอรหันต์ท่านละความยินดีในรูปปราคะ อรูปปราคะได้ แต่พระอรหันต์ที่ไม่มีฌานจิตก็มี ฉะนั้น ๒ ข้อนี้ ก็จะไปไขไหม

ส. เวลานี้อยู่ที่ไหน พรหมโลก หรือวามนุษยโลก

ถ. อยู่ในมนุษยโลก

ส. มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ ติดในอะไร

ถ. ติดในกามภูมิ

ส. ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ สำหรับผู้ที่อบรมเจริญสมถภาวนาสามารถที่จะเกิดในพรหมโลก แต่ยังไม่ได้ดับกิเลส ก็ต้องกลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้อีก คือ ไม่มีทางที่จะพ้นจากการติดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจะอบรมเจริญฌาน ไม่ว่าจะเป็นรูปฌาน อรูปฌาน โลกะก็มีความยินดีพอใจในฌาน ทั้งที่เป็นรูปฌานและอรูปฌานได้ แต่ถ้าดับโลกะ โลกะไม่เกิดอีก ก็ไม่มีทางที่จะไปยินดีในรูปฌานหรืออรูปฌาน

๑๓๕๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๒๗

ถ. คำว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน บังคับไม่ได้ เวลาที่เราถวายนาม พระท่านอนุโมทนาทาน สิ่งใดที่ปรารถนาที่ต้องการขอจงสำเร็จ เราก็พยายามภาวนาในใจตัวเองเป็นอาจินเลย ว่า ขอให้คิดและทำแต่สิ่งที่ดีที่ชอบ เพื่อให้เกิดศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ อโลภะ อโทสะ แต่ทำอย่างไรจึงจะเกิดความสำเร็จได้ ในเมื่อกล่าวว่า ธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่เป็นตัวตน บังคับไม่ได้

ส. ปัญญาต้องค่อย ๆ เจริญขึ้น มีหนทางเดียว ไม่มีปัญญาวิเศษซึ่งใดทันที แต่ต้องอบรมเจริญจากความไม่รู้ โดยขั้นการฟังให้เข้าใจขึ้น เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้ว สัมมาสติจะระลึกตรงลักษณะสภาพธรรมตามที่เข้าใจ และปัญญาจะค่อย ๆ รู้ลักษณะของสิ่งนั้น จนกว่าจะรู้ชัด จนกว่าจะประจักษ์แจ้ง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า มีหนทางเดียว คือ เจริญสติปัญญา

ถ. เมื่อธรรมทั้งหลายเราบังคับไม่ได้ แต่เราตั้งใจขอพร บังคับตัวเองว่า ขอให้คิดและทำแต่สิ่งที่ดีที่ชอบ ให้เกิดศรัทธา สติ เหล่านี้ จะเกิดขึ้นได้ไหม

ส. เกิดขึ้นได้โดยขั้นการฟังก่อน จากสิ่งที่ไม่เคยได้ฟัง จากการที่ไม่เคยสนใจจะฟังเป็นการสนใจขึ้น และฟังเพิ่มขึ้น และในขณะที่ฟัง ประโยชน์ คือ เข้าใจ เพราะฉะนั้น การฟังครั้งหนึ่ง ๆ ก็เพื่อจะได้ตรวจสอบว่า เข้าใจเพิ่มขึ้นหรือเปล่า ถ้าเข้าใจเพิ่มขึ้น นั่นคือประโยชน์ของการฟัง แต่ถ้ากำลังฟัง ไม่สนใจเรื่องความเข้าใจ เพิ่มขึ้น แต่ขอ ก็ไม่มีโอกาสที่จะสำเร็จได้

ถ. จะขัดกับคำว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตาหรือไม่

ส. ขณะนั้นเป็นจิตที่เกิดขึ้นคิดนึกอย่างนั้นและดับไป เป็นอนัตตา ไม่มีอะไรเลยที่จะเป็นอัตตา สัพเพ ธัมมา อนัตตา เปลี่ยนไม่ได้ ขณะนี้ไม่ได้คิดอย่างนั้น

แล้วใช้ไหม อนัตตาหรือยัง การคิดแต่ละคำก็ดับไป ที่กำลังพูดแต่ละคำก็มีปัจจัย
ปรุงแต่งให้คิดให้พูดคำนั้น ๆ และก็ดับ

อารมณ์มี ๖ คือ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันถารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์
และธัมมารมณ์

ทวาร คือ ทางที่จะรู้อารมณ์ มี ๖ คือ จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร
ชีวนทวาร กายทวาร และมโนทวาร

มโนทวารวิธีจิต รู้อารมณ์ได้ก็อารมณ์

มโนทวารวิธีจิตรู้อารมณ์ได้ ๖ อารมณ์ คือ รู้ได้ทั้งรูปารมณ์ สัททารมณ์
คันถารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ และธัมมารมณ์ด้วย เพราะเมื่อจักขุทวารวิธีจิต
รู้อารมณ์ทางตาดับไป ภาวจิตเกิดขึ้นแล้ว มโนทวารวิธีจิตรู้รูปารมณ์สืบต่อจาก
จักขุทวารวิธีจิต เพราะฉะนั้น มโนทวารวิธีจิตรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๖ อารมณ์

จิตรู้รูปารมณ์ได้ก็ทวาร

๒ ทวาร คือ ทางจักขุทวาร และทางมโนทวารด้วย คือ เมื่อจักขุทวารวิธีจิต
ดับไป ภาวจิตเกิดขึ้นแล้ว มโนทวารวิธีจิตรู้รูปารมณ์นั้นต่อ เพราะฉะนั้น จิตรู้
รูปารมณ์ได้ ๒ ทวาร

จิตรู้สัททารมณ์ได้ก็ทวาร ๒ ทวาร

จิตรู้คันถารมณ์ได้ก็ทวาร ๒ ทวาร

จิตรู้รสารมณ์ได้ก็ทวาร ๒ ทวาร

จิตรู้โผฏฐัพพารมณ์ได้ก็ทวาร ๒ ทวาร

จิตรู้ธัมมารมณ์ได้ก็ทวาร ทวารเดียว คือ เฉพาะทางมโนทวารเท่านั้น

มโนทวารวิธีจิตรู้อารมณ์ได้ก็อารมณ์ ๖ อารมณ์

ธัมมารมณ์รู้ได้ก็ทวาร ทวารเดียว

ที่กล่าวถึงอารมณ์ทั้ง ๖ ทางทวารทั้ง ๖ จุดประสงค์ คือ เพื่อให้สติระลึกได้
ถูกต้อง แยกสภาพของปรมัตถธรรมออกจากบัญญัติเท่านั้นเอง ในการศึกษาเรื่องของ
อารมณ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

สำหรับโลกมูลจิตทวิภูตวิปปยุตต์ ไม่มีทวิภูตจิตเกิดร่วมด้วย จะเห็นได้ว่าสภาพที่มีความติด ความพอใจในอารมณ์ทุกอย่างทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แม้ว่าจะเป็นโลกมูลจิตทวิภูตวิปปยุตต์ คือ ไม่มีทวิภูตจิต ไม่มีมิจชาทวิภูตเกิดร่วมด้วยก็จริง แต่ยังเป็นปัจจัยให้อกุศลเจตสิกอีกประเภทหนึ่งเกิดร่วมด้วยได้ อกุศลเจตสิกที่เกิดร่วมกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปปยุตต์ได้ คือ มานเจตสิก

ทุกคนมี ไม่ทราบว่าจะเห็นมานะที่มีอยู่ละเอียดแค่ไหน หรืออาจจะไม่ได้พิจารณาเลย หรือบางท่านอาจจะคิดว่ามีมานะแล้วดี แต่ความจริงมานะเป็นสภาพธรรมที่เป็นอกุศลธรรม ผู้ที่ไม่มีมานะเลย คือ พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ประเภทเดียว

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ถึงแม้ว่ายังมีมานะอยู่ก็จริง แต่การเข้าใจเรื่องของมานะ และเห็นความน่ารังเกียจของมานะ จะเป็นปัจจัยทำให้สะสมกุศลเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะลด คลายการสะสมของมานะให้เบาบางลงบ้าง

อัฐสาลินี จิตตูปาทกัณฑ์ พรรณนากุศลบทภาชนียะ ข้อ ๔๐๐

แสดงลักษณะของมานะว่า

ที่ชื่อว่ามานะ ด้วยอรรถว่าถือตน สำคัญตน

ในวันหนึ่ง ๆ มีบ้างไหม มีแน่ ๆ มากบ้าง น้อยบ้าง บ่อยบ้าง ไม่บ่อยบ้าง แรงบ้าง อ่อนบ้างเท่านั้นเอง แต่ยังคงมีอยู่

มานะนั้น

อุณณติลักขणे มีการทะนงตนเป็นลักษณะ

สัมปัคคหโรโส มีการยกย่องสัมปยุตตธรรมเป็นரசะ คือ เห็นว่าตนสำคัญ

เกตุกัมมตาปัจจุภูฏฐาโน มีความต้องการเป็นเหมือนธงเป็นอาการปรากฏ

ทวิภูตวิปปยุตตโลกปทัฏฐาโน มีโลกวิปปยุตต์จากทวิภูต คือ ไม่ประกอบด้วยทวิภูตจิต เป็นเหตุก่อให้เกิด

มานะนั้นพึงเห็นเหมือนความบ้าแล

นี่คือข้อความใน **อัฐสาลินี**

ทำไมในอัฐสาลินีจึงแสดงว่า มานะนั้นพึงเห็นเหมือนความบ้าแล เพราะสภาพธรรมทุกขณะไม่มีอะไรเลยที่ยั่งยืน อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะที่สั้นที่สุดและดับไป แต่ยังสามารถที่จะสำคัญในลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ว่าเป็นตน หรือมีความทะนง มีความสำคัญตนได้ในสภาพของสัมปยุตตธรรมซึ่งอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น จะไม่พึงเห็นเหมือนความบ้าได้ไหม

ไม่มีอะไรเลย ทุกขณะเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับหมดสิ้น สูญไปเลยจริง ๆ ทุกอย่าง แต่ก็ยังเป็นเหตุให้เกิดความสำคัญตนได้

ข้อความใน **โมหวิจเจทนี ข้อ ๑๖** กล่าวถึงเรื่องอายตนะ ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ประชุมกันทำให้เกิดสภาพรู้ คือ จิต เกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางทวารทั้ง ๖

ข้อความมีว่า

กัธรรมทั้งหมดนั้น คือ อายตนะ พึงเห็นโดยความเป็นธรรม ไม่มีภพเป็นที่มา และภพเป็นที่ออกไป

คือ ไม่ได้มาจากภพหนึ่งภพใด และไม่ได้ไปสู่ภพหนึ่งภพใดเลย

แท้จริงอายตนะเหล่านั้น มิได้มาแต่ที่ไหน ๆ ในกาลก่อนแต่ความตั้งขึ้น แม้เบื้องหน้าแต่ความเสื่อมไปก็ไม่ไปในที่ไหน ๆ เป็นธรรมชาติมีสภาวะอันใคร ๆ ไม่ได้แล้วในกาลก่อนแต่ความตั้งขึ้น เป็นธรรมชาติมีสภาวะอันแต่กรอแล้วเบื้องหน้าแต่ความเสื่อมไป เป็นธรรมชาติชื่อว่าไม่มีอำนาจเป็นไปอยู่ เพราะมีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย

นี่คือข้อความใน **โมหวิจเจทนี** ซึ่งควรที่จะได้พิจารณาตามความเป็นจริงที่ว่า แท้จริงอายตนะเหล่านั้น มิได้มาแต่ที่ไหน ๆ

โสตปสาทรูป เป็นปัจจัยให้การได้ยินเกิดขึ้นเพราะเสียงกระทบกับโสตปสาทรูป เสียงเกิดขึ้นเป็นอายตนะหนึ่ง คือ สัททายตนะ ไม่ได้มาแต่ที่ไหน ๆ ในกาลก่อนแต่ความตั้งขึ้น

ก่อนที่จะเสียงจะเกิดขึ้น เสียงไม่ได้อยู่ที่หนึ่งที่ใดแล้วมา แต่ว่ามีปัจจัยปรุงแต่ง เสียงจึงเกิดขึ้น โสตประสาทก็ไม่ได้มาจากภพหนึ่งภพใด หรือที่หนึ่งที่ใด แต่มีเหตุ คือ กรรมเป็นปัจจัยทำให้โสตประสาทรูปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น เพียงการประชุมซึ่งเป็นที่เกิดของโสตวิญญาณที่ได้ยิน มีโสตประสาทรูป และสัททารมณ คือ เสียง ซึ่งเพียงแต่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยกระทบกันและดับไปอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น แม้เบื้องหน้า แต่ความเสื่อมไปก็ไม่ไปในที่ไหน ๆ คือ เวลาที่โสตประสาทดับ เสียงดับ ก็ไม่ได้ไปสู่ที่ไหน ๆ เลย

เป็นธรรมชาติมีสภาวะอันใด ๆ ไม่ได้แล้วในกาลก่อนแต่ความตั้งขึ้น

ก่อนที่จะเสียงจะเกิดขึ้น ก่อนที่โสตประสาทจะเกิดขึ้น ก่อนที่จิตได้ยินในขณะนั้นจะเกิดขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ที่ไหน ไม่มีเลย และทันทีที่ดับไปแล้ว เป็นธรรมชาติมีสภาวะอันแต่กรอบแล้วเบื้องหน้าแต่ความเสื่อมไป และไม่ไปสู่ภพไหนทั้งสิ้น

และ เป็นธรรมชาติที่ชื่อว่าไม่มีอำนาจเป็นไปอยู่ เพราะมีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย

เสียงไม่มีอำนาจที่จะเกิดขึ้นตามความต้องการ หรือโสตประสาทก็ไม่มีอำนาจที่จะให้ไม่ดับไป เพราะสภาวะธรรมทั้งหมด ชื่อว่าไม่มีอำนาจเป็นไปอยู่ เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย

ถ. อาจารย์กล่าวว่า คนที่มีมานะไม่ดี ไม่ถูกต้อง และในอรรถกถากล่าวว่าเป็นบ้า ที่ว่าความถือตน มีมานะ เป็นสิ่งที่ไม่ดี

ส. พึงเห็นเหมือนความบ้า

ถ. ที่ตัวเองประสบมา ก่อนที่จะมาประกอบอาชีพส่วนตัว ทุกคนกับบอกว่า ทำไม่ได้หรืออาชีพนี้ ไม่ควรทำ ให้ระงับเสีย พร้อมทั้งพูดจาสบประมาท เมื่อมีคนมาสบประมาทว่า ทำไม่ได้หรืออาชีพนี้ จึงเกิดมีมานะว่า ต้องทำขึ้นมาเพื่อลบล้างคำสบประมาท ดังนั้นจึงมีมานะ พยายามลบล้างคำสบประมาทให้ได้ ซึ่งบัดนี้ก็ทำได้สำเร็จ ข้อนี้ไม่ทราบว่าจะถูกหรือผิดประการใด

ส. มีความขยันไหม หรือมีแต่มานะ

ถ. มีความขยันด้วย

ส. ขณะที่มีมานะ นั้นตอนหนึ่ง แต่ในขณะที่ปากเพียรขยันที่จะทำงานให้สำเร็จ ก็เป็นอีกตอนหนึ่ง แต่แสดงให้เห็นได้ว่า มานะยังไม่ได้ดับ แม้ในขณะที่กำลังเพียรประกอบกิจการงาน ก็ยังมีมานะเกิดขึ้นได้ แต่ไม่ใช่มีแต่มานะอย่างเดียว ต้องมีความขยันหมั่นเพียรด้วย ต้องมีความสามารถด้วย

ถ. จึงไม่สามารถที่จะกล่าวว่า เราได้ดีเพราะมานะ ใช่ไหม

ส. อกุศลธรรมทั้งหมด ไม่เป็นเหตุให้เกิดความสุข ต้องแยกกัน

ถ. หมายความว่า มีมานะจริง แต่ก็มี ความปากเพียรด้วย

ส. แน่نون สิ่งสำเร็จ สำเร็จเพราะความปากเพียร สำเร็จเพราะความสามารถ

ถ. แต่มานะ เป็นตัวกระตุ้นได้ไหม

ส. มานะเกิดและดับ ขณะที่มานะเกิดขึ้นก็เป็นขณะหนึ่ง ขณะที่ปากเพียรทำงาน ตลอดเวลาที่ได้รับความสำเร็จ เป็นมานะตลอด หรือว่าบางขณะก็ไม่มีมานะเหมือนกัน

ถ. แต่คิดว่า ขณะที่ทำงานทุกครั้ง ทำด้วยความมานะ

ส. เวลาที่ทำงานเพลิน ลืมมานะบ้างไหม

ถ. ลืม

ส. แสดงว่ามานะไม่ได้เกิดตลอดเวลา ถ้าเอามานะออกไป มีแต่เพียงความปากเพียรและความสามารถ จะดีกว่าเราเก่งไหม

ถ. ก็ไม่ได้คิดว่าเราเก่ง เป็นแต่เพียงคิดว่า...

ส. ขณะนี้เก่งหรือยัง ได้รับความสำเร็จอย่างนี้ เก่งหรือยัง ตามความเป็นจริง ถ้าไม่เก่งจะได้รับความสำเร็จอย่างนี้ไหม เราด้วยที่เก่ง

ถ. แต่ตอนที่ทำไม่ได้คิดว่าเราเก่ง แต่คิดว่า ทำอย่างไรจึงจะลบล้างคำปราชัย ต้องมีมานะทำให้ได้ จึงคิดว่า ที่ได้ดีเพราะมีมานะ

ส. แต่ถึงแม้ไม่มีมานะในเรื่องนั้น เราก็ต้องมีมานะในเรื่องอื่นแน่ ๆ

ถ. เพราะฉะนั้น ที่ประสบความสำเร็จมานี้ มีทั้งมานะและความเพียร
ใช้ใหม่

ส. ใช่ ยังอยากจะมีมานะ หรือยังอยากจะทำให้ใครกล่าวอย่างนั้นเพื่อที่มานะ
จะเพิ่มขึ้นหรือเปล่า หรือว่าพอแล้ว ไม่ต้องกล่าวอย่างนั้นอีก เพราะถึงแม้ไม่มีใครมา
ส่งเสริมมานะ มานะของตนเองก็มีมากจริง ๆ ถ้าสังเกตจะรู้ได้ว่า ลักษณะของการ
ถือตัว หรือความสำคัญตน ไม่ใช่มีแต่เฉพาะเวลาคนอื่นสบประมาท แต่มีอยู่เป็น
ประจำ เมื่อมีขันธทั้ง ๕ เกิดขึ้น และมีบัญญัติสมมติต่าง ๆ ก็เป็นปัจจัยที่จะให้เกิด
มานะต่าง ๆ ด้วย

อัฐสาลินี นิกเขปกัณฑ์ ทุกนิกเขปกถา พระบาลีนิตเทศมานัญญโยชน
ข้อ ๑๑๒๑ มีข้อความที่กล่าวถึงมานัญญโยชน

สัญโญชน คือ สภาพธรรมที่ผูกร้อย ดึงไว้ ถึงแม้ว่าจะไปสู่ภพอื่นภูมิอื่นแล้ว
ก็ยังนำกลับมาสู่ภพนี้อีก ถ้าเป็นกามราคสัญโญชน คือ ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง
ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะที่ยังไม่ได้ดับเป็นสมุจเฉท และมานะก็เป็นสัญโญชน
อย่างหนึ่ง

ข้อความใน มานัญญโยชน มีว่า

มานัญญโยชน เป็นไฉน

การถือตัวว่าเราดีกว่าเขา เสยยมานะ

การถือตัวว่าเราเสมอกับเขา สทิสมานะ

การถือตัวว่าเราด้อยกว่าเขา หีนมานะ

สำหรับคนหนึ่ง ๆ ย่อมเกิดมานะได้ ๓ อย่าง

เสยยมานะ คือ มานะว่าเราดีกว่าเขา เลิศกว่าเขา สำหรับคนที่ดีกว่าจริง ๆ
ก็เป็นการถือตัวตามความเป็นจริง แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่เลิศ และถือตัวว่าเสมอกับคนอื่น
ก็เป็นการถือตัวที่ไม่ใช่ตามความเป็นจริง สำหรับคนที่เลิศจน แต่ถือตัวว่าด้อยหรือต่ำกว่า
คนอื่น ก็เป็นการถือตัวไม่ใช่ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น มานะมีมากมายหลายอย่าง ถ้ามีการเป็นเราและเขา หรือว่ามี
การเปรียบเทียบในวัตถุของมานะ ซึ่งได้แก่ชาติสกุล หรือว่ารูปร่างหน้าตา หรือว่า
ฐานะความเป็นอยู่ หรือว่าความรู้ หรือว่าหน้าที่การงาน หรือว่าทรัพย์สมบัติ

๑๓๕๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๒๗

สัมโมหวิโนทนี ขุททกวัตถุวิกังคินิทเทส มีข้อความที่แสดงตัวอย่างของผู้เลิศซึ่งมีมานะ มีความสำคัญตนว่าเลิศกว่าคนอื่น แสดงตัวอย่างของพระราชาและบรรพชิต

สำหรับพระราชานั้น ก็มีความสำคัญตนว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ โดยแวนแคว้นโดยสมบัติ เป็นต้น และแม้บรรพชิตซึ่งเป็นบรรพชิตแล้ว แต่ยังไม่ใช้พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น ก็มีความสำคัญตนว่าเลิศโดยศีลก็ได้ โดยอุตงศ์ก็ได้ โดยความเป็นพหูสูตก็ได้ โดยความเป็นธรรมกถึกผู้แสดงธรรมก็ได้ หรือโดยลาภสักการะก็ได้ นี่เป็นเหตุทำให้มีมานะ โดยสำคัญตนว่าเลิศกว่าโดยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง

สำหรับผู้ที่เลิศ ก็ยังมีความสำคัญตนว่าเสมอกับบุคคลอื่นโดยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ตัวอย่างเช่น พระราชาที่เปรียบเทียบกับพระองค์เองกับพระราชาแวนแคว้นอื่น ๆ ว่าเสมอกันหรือต่างกัน หรือบรรพชิตก็เปรียบเทียบกับภิกษุรูปอื่น ๆ ในขณะนั้นก็เป็นผู้เลิศ ซึ่งสำคัญตนว่าเสมอกับบุคคลอื่นที่เลิศ

สำหรับผู้ที่เลิศ ยังมีสำคัญตนว่าด้อยกว่าหรือต่ำกว่าได้ เช่น พระราชาเมื่อเทียบเคียงสมบัติของพระองค์ หรือแวนแคว้นของพระองค์กับพระราชาองค์อื่น ๆ ก็เห็นว่า พระราชาองค์อื่น ๆ นั้นมีแวนแคว้นใหญ่โต มีสมบัติมาก หรือแวนแคว้นสมบูรณ์กว่าแวนแคว้นของพระองค์ หรือแม้แต่บรรพชิตที่เป็นธรรมกถึก เป็นพหูสูต แม้ว่าจะเป็นผู้ที่เลิศก็ยังสำคัญตนว่าด้อยกว่าบรรพชิตรูปอื่น โดยบรรพชิตรูปอื่นมีลาภมากกว่า มีสักการะมากกว่าก็ได้

แสดงให้เห็นว่า การที่จะเปรียบเทียบและมีความสำคัญตน ทะนงตนอย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งเลิศกว่า เสมอกัน หรือด้อยกว่า ก็มีอยู่เป็นปกติในชีวิตประจำวัน หรือถึงแม้ว่าจะไม่ใช่พระราชา ไม่ใช่บรรพชิต เป็นผู้ที่ไม่เสมอ ๆ กัน ก็ยังมีมานะได้ เช่น

อำมาตย์ราชบุรุษคิดว่าตนเองดีกว่าอำมาตย์ราชบุรุษคนอื่น ๆ คือ เปรียบเทียบกับผู้ที่เสมอกัน ก็ยังเห็นว่าตนเองนั้นดีกว่า หรือคิดว่าเสมอกันก็ได้ หรือคิดว่าด้อยกว่าบุคคลอื่น เช่น ถึงแม้ว่าเป็นอำมาตย์ราชบุรุษเหมือนกันก็จริง แต่อำมาตย์ราชบุรุษคนอื่นสามารถที่จะบริโภคอาหารรสเลิศต่าง ๆ ได้มากกว่าตน นี่ก็เป็นเหตุให้เกิดมานะได้ แม้แต่ในการบริโภคอาหาร เพียงการรับประทานอาหารก็ยังเป็นเหตุให้เกิดมานะได้

หรือแม้แต่ผู้ที่ต่ำ เช่น พวกทาสกรรมกรทั้งหลาย ก็ยังมีมานะสำคัญตนว่าเลิศกว่าทาสกรรมกรอื่น ๆ ด้วยกันก็ได้ หรือว่าเหมือนกันเท่า ๆ กัน เสมอกันก็ได้ หรือว่าต่ำกว่า ก็เป็นไปได้ในชีวิตประจำวัน

นอกจากนั้น ข้อความที่แสดงถึงความสำคัญตนซึ่งเป็นลักษณะของมานะอาการอื่น ๆ ใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา** มีว่า

อติมานะ คือ ความดูหมิ่นบุคคลอื่นด้วยความสำคัญตนในชาติสกุล เป็นต้น

ผู้ที่เกิดในสกุลสูง หรือมีทรัพย์สมบัติมาก หรือมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม ความจริงก็เป็นผลของกุศลกรรมที่ได้ทำแล้ว แต่แม้กระนั้นก็ยังมีความสำคัญตนที่ยกตนสูงขึ้นไปอีกโดยการที่ดูหมิ่นคนอื่นก็ได้ หรือเห็นว่าคนอื่นไม่มีชาติสกุล สมบัติ รูปร่างหน้าตา ความรู้ หรือฐานะการงานเท่ากับตน ซึ่งความจริงแล้วถ้าเป็นผู้ที่ขัดเกลากิเลสจริง ๆ ย่อมเห็นว่า สภาพธรรมแต่ละขณะเกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยจริง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมในขณะใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นไม่ควรที่จะ เหมือนความบ้า คือ ไปยึด ไปติด หรือไปสำคัญ แม้ว่าจะเป็นผู้ได้รับผลของกุศล เป็นผู้ที่สูงด้วยสกุลหรือฐานะสมบัติก็ตาม ก็ไม่ควรที่จะมีความสำคัญตนที่จะทำให้ตนเองที่สูง ยกสูงขึ้นไปอีกด้วยมานะ

มานะลักษณะอื่น คือ

มานาติมานะ เป็นผู้ที่มีความเห็นว่า บุคคลใดเป็นผู้เช่นกับเรา แต่มาบัดนี้เราประเสริฐกว่า

เป็นการเทียบตัวเองกับบุคคลอื่นในกาลก่อน คือ ในการกาลก่อนเป็นผู้ที่เสมอกันจริง แต่ว่าในภายหลังตนเองดีกว่า เพราะฉะนั้น บุคคลที่เทียบอย่างนี้และมีมานะอย่างนี้ บุคคลนี้ย่อมเป็นราวกับบุคคลมีภาระหนักยิ่งกว่าภาระหนัก เพราะว่าเทียบทั้งอดีตที่ผ่านมาไปแล้ว รวมทั้งมานะในปัจจุบันด้วย

ดีไหม อยากจะให้คนอื่นเขาส่งเสริมให้เรามีมานะมาก ๆ ไหม ถ้าขณะใดที่ไม่เห็นโทษของมานะ ให้เห็นกำลังของอหิริกะและอนัตตูปปะ ความไม่รังเกียจ ความไม่ละอาย ความไม่เห็นภัยของกิเลส แม้ความสำคัญตน ซึ่งทุกคนเคยเป็นทุกอย่างมาแล้วในอดีต และต่อไปข้างหน้าในภพชาติต่อ ๆ ไป ก็จะเป็นทุกอย่าง

นี่คือพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ถึงความยาวนานของสังสารวัฏฏ์ และเหตุที่จะให้เกิดกุศลวิบากและอกุศลวิบากในภพชาติต่าง ๆ ซึ่งทุกคนสะสมทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม เพราะฉะนั้น ทุกคนต้องเคยเป็นทุกอย่างมาแล้ว ทั้งต่ำที่สุดและสูงที่สุด และข้างหน้าก็ต้องเป็นทั้งต่ำที่สุดและสูงที่สุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเพียงชั่วขณะที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยแต่ละครั้ง ๆ ก็ไม่ควรมีความสำคัญตน และเมื่อมีความสำคัญตนเกิดขึ้นขณะใด ก็มีมานะโดยประการต่าง ๆ

สำหรับมานะที่ถือว่าด้อยกว่าหรือต่ำกว่า คือ

โอมานะ ผู้มีความสำคัญว่าเราเป็นคนเลว หรือว่าเราเป็นคนต่ำด้อย หรือว่าเราเป็นคนด้อย

ก็ยังเทียบให้ตนเลว ต่ำด้อยลงไปอีก

บางท่านอาจจะดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่นซึ่งเป็นคนที่ต่ำกว่า

ท่านมีชาติ แต่ชาติของท่านเหมือนชาติของกา ท่านมีโคตร แต่โคตรของท่านเหมือนโคตรของคนจันทาล เสียงของท่านมีอยู่ แต่เสียงของท่านเหมือนเสียงของกา

ดูมานะว่าเป็นไปได้ทุกอย่าง เวลาที่มานะเกิดก็เทียบทั้งชาติ เทียบทั้งโคตร เทียบทั้งเสียง แม้แต่เสียงก็เป็นวัตถุที่จะให้เกิดมานะได้ เพราะลักษณะของเสียงที่แสดงไว้มี ๓ อย่าง คือ เสียงพรหม ๑ เสียงแมว ๑ เสียงกา ๑ เพราะฉะนั้น เสียงของ

ใครจะเข้าข่ายในเขตของเสียงใดก็แล้วแต่ ก็ไม่ควรให้เกิดมานะขึ้นจนกระทั่งสามารถ
ดูหมิ่นบุคคลอื่น และก็เทียบไปตั้งแต่ชาติ ตั้งแต่โคตร จนกระทั่งเสียง

นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพของอกุศลจิตที่เกิดขึ้นเวลาที่มีความสำคัญตน

ถ. ในการที่เราสำคัญตนผิดคิดว่าดีกว่าคนอื่นก็เป็นมานะ ใช่มั้ย เช่น
เดินไปเห็นคนขอทาน ก็คิดว่า เรามีปัญญาพอที่จะประกอบอาชีพได้ดีกว่าเขา จึงหยิบ
เงินและบริจาคทาน จัดว่าเป็นมานะ ใช่มั้ย

ส. เวลาเห็นขอทาน สงสารไหม อยากจะให้ความสุข ให้พ้นทุกข์
หรือต้องมีการเปรียบเทียบก่อนว่าเราดีกว่าเขา จึงจะให้

ถ. ยอมรับว่า เปรียบเทียบก่อน

ส. ขณะที่เปรียบเทียบ ขณะนั้นเป็นมานะ แต่ถ้าเห็นแล้วสงสารจริง ๆ
เขากำลังมีทุกข์เดือดร้อน ไม่อย่างนั้นเขาคงไม่มาขอ คิดที่จะให้เขาพ้นทุกข์ ก็ให้ไป
โดยไม่มีการคิดถึงว่าเราเป็นใคร ดีกว่าไหม

ถ. ทุกครั้งที่ทำทานมักจะคิดเสมอว่า ตนเองมีความสุขสบายมากกว่า
ไม่ว่าจะเป็นการบริจจาคยา ทรัพย์สิน หรือเสื้อผ้า มักจะคิดก่อนว่า ตนเองมีมากกว่า
สบายกว่า จึงให้

ส. ไม่คิดได้ไหม สงสาร เห็นใจ มีเมตตา ใครที่จะเกื้อกูลให้เป็นประโยชน์
แก่เขา ก็ให้

ถ. ปกติตนเองมีนิสัยเป็นอย่างนี้ มักจะเปรียบเทียบก่อนแล้วจึงให้

ส. ต่อไปไม่เปรียบเทียบได้ไหม ลองดู จะได้พิจารณาความต่างกันของจิต
ที่เกิดเปรียบเทียบก่อน กับจิตซึ่งไม่ได้เปรียบเทียบ แต่มีความเอ็นดูใครที่จะทำ
ประโยชน์เกื้อกูลให้บุคคลนั้น

ถ. ถ้าเป็นกุศลจิตที่แท้จริง ไม่ควรที่จะเปรียบเทียบก่อน ใช่มั้ย

ส. เรื่องของการเปรียบเทียบ หรือเรื่องของมานะ เป็นเรื่องที่ห้ามไม่ได้เลย
เกิดขึ้นเป็นไปตามการสะสม แต่สติสามารถที่จะระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็นกุศลหรือ
เป็นอกุศล ลักษณะที่สำคัญตน

ถ. ในคราวต่อไปไม่ควรเปรียบเทียบ ควรมีจิตคิดสังสารก่อนแล้วจึงพิจารณา
ใช้ใหม่

สุ. ให้เห็นความต่างกันว่า มีเมตตาจิตคิดเกื้อกูลโดยไม่เปรียบเทียบก็ได้
ซึ่งทุกคนก็มีอกุศลทุกประการ ตราบใดที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์บุคคล

นอกจากนั้น ยังมี อธิมานะ ซึ่งข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา**
วิภังคปกรณ มีข้อความว่า

ผู้ที่ไม่ได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ไม่ได้บรรลุธรรมวิเศษ แต่สำคัญว่าได้บรรลุ
ธรรมวิเศษ หรือว่าได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม

ลองพิจารณาดูว่า ในขณะนั้นเป็นมานะหรือเปล่า มีความเห็นผิด พร้อมกันนั้น
ก็มีมานะ มีความสำคัญตนด้วย แม้จะเกิดต่างขณะกัน

สัมโมหวิโนทนี ขุททกวัตถุวิภังคินิทเทศ มีข้อความว่า

ถามว่า ก็ความสำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษนี้ ย่อมเกิดแก่ใคร ย่อมไม่เกิด
แก่ใคร

ตอบว่า ย่อมไม่เกิดกับพระอริยสาวกก่อน

คือ พระอริยสาวกจะไม่มีความสำคัญตนผิด

จริงอยู่ พระอริยสาวกนั้นมีโสมนัส ความพอใจอันเกิดขึ้นดีแล้วในขณะแห่งการ
พิจารณามรรคจิต ผลจิต นิพพาน กิเลสที่ทํานละลายแล้ว และกิเลสที่ยังไม่ได้ละที่เดียว
ไม่มีการสงสัยในการแทงตลอด คือ ในปฏิเวธซึ่งเป็นอริยคุณ เพราะฉะนั้น
ความสำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษ ย่อมไม่เกิดแก่พระโสดาบันเป็นต้น โดยอำนาจ
แห่งความสำคัญว่าเราเป็นพระสกทาคามี

คือ ผู้ที่เป็นพระโสดาบันรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ท่านบรรลุคุณธรรม
เป็นพระโสดาบัน ไม่มีความสำคัญผิด ไม่มีความเข้าใจผิดว่า ท่านเป็นพระสกทาคามี
แต่ผู้ที่ไม่ได้รู้แจ้งอริยสัจธรรมอาจจะเข้าใจผิดคิดว่า ตนเองเป็นพระอรหันต์แล้ว

เพราะฉะนั้น สำหรับการสำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษนี้ ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ พระอริยบุคคลก่อน

สำหรับความสำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษ ย่อมไม่เกิดขึ้นแม้กับบุคคลผู้ทูลศรัทธา ฟังหลวงพ่อตามชาวโลกตามถนนหนทาง หรือญาติมิตรสหายก็ได้ว่า อยากจะรู้แจ้ง อริยสัจธรรมไหม เขาจะตอบว่าอย่างไร ไม่เอาแน่ ๆ เขายังอยากมีชีวิตอยู่ อยากเกิด ดี ๆ มีรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ สมบัติทั้งหลายเพียบพร้อม เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า สำหรับคนที่ทูลศรัทธาหรือคนไม่มีศรัทธา ย่อมเป็นผู้ที่หมดหวังหรือสิ้นหวังในเรื่องที่ตนเองจะรู้แจ้งอริยสัจธรรม นั้นประเภทหนึ่ง ถ้าไม่กล่าวถึงคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่สนใจในเรื่องของการดับกิเลส เพราะเข้าใจว่าตนเองไม่มีกิเลส หรืออาจจะคิดว่ากิเลสมีน้อย หรืออาจจะคิดว่าถึงกิเลสมีก็ไม่ได้เป็นโทษเป็นภัยอะไร เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านั้นก็เป็นผู้ที่ไม่สำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษ เพราะตนเองไม่ปรารถนาที่จะบรรลุธรรมวิเศษ หรือถ้าเป็นผู้ที่ทูลศรัทธา ก็ย่อมหมดหวังที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม

จริงอยู่ บุคคลผู้ทูลศรัทธานั้น ไม่มีความปรารถนาในการบรรลุอริยคุณเลย ความสำคัญตนย่อมไม่เกิดขึ้น แม้แต่บุคคลผู้มีศรัทธา ผู้มีกัมมัญฐานอันสละแล้ว ผู้ประกอบเรื่อง ๆ ในความเป็นผู้ยินดีในการนอน เป็นต้น

ผู้ที่มีศรัทธา และเข้าใจเรื่องของการเจริญสติปัฏฐาน แต่เป็นผู้ที่ไม่ได้ขวนขวายในการเจริญกุศลให้ยิ่งขึ้น ก็รู้ตัวเองว่าตามสบาย มีความเข้าใจเรื่องของสภาพธรรม และก็แล้วแต่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เป็นผู้ประกอบเรื่อง ๆ ในความเป็นผู้ยินดีในการนอน ในความสนุก ในการรื่นเริงต่าง ๆ ดังนั้น ผู้นั้นย่อมไม่ได้สำคัญตนว่าได้บรรลุคุณวิเศษ เพราะเหตุยังไม่สมควรแก่ผล

เพราะฉะนั้น ใครที่จะสำคัญตนว่าเป็นผู้ที่บรรลุคุณวิเศษ ที่จะมีมานะ มีความสำคัญตนว่าบรรลุคุณวิเศษโดยที่ไม่ได้บรรลุ

ข้อความใน **สัมโมหวิโมกข์** มีว่า

ก็แต่ว่า ความสำคัญตนว่าได้บรรลุธรรมวิเศษนั้น ย่อมเกิดแก่ผู้มีศีลบริสุทธิ
ผู้ไม่ประมาทในกัมมฐาน ผู้กำหนดนามรูป

เพราะฉะนั้น ถ้าไม่เป็นผู้ละเอียดรอบคอบจริง ๆ อาจจะเข้าใจผิด สำคัญตน
ผิดว่าเป็นผู้ที่บรรลุธรรมวิเศษแล้ว ซึ่งได้เคยกล่าวถึงพระเถระในอดีตในอรรถกถาแล้ว
ว่า ท่านเป็นผู้ที่เข้าใจผิด สำคัญตนผิดว่า รู้แจ้งอริยสัจธรรม จนกระทั่งลูกศิษย์ของ
ท่านได้มาถือกุลทำให้ท่านรู้ว่า ท่านเป็นผู้ที่ยังไม่ได้ดับกิเลส

ท่านผู้ฟังคงจะผ่านข้อความว่า อัสมิมานะ บ่อย ๆ

อัสมิมานะ คือ ความสำคัญว่าเราในนามธรรมและรูปธรรมทั้งหลาย

มีไหม บ่อย ๆ ไหม เรา ไม่ใช่เราที่อื่น แต่เราที่นามธรรมและรูปธรรมทั้งหลาย
ที่ยึดถือว่าเป็นเรา

มิจามานะ คือ ความคิดเกี่ยวกับลาภ สักการะ และชื่อเสียง หรือแม้
ความคิดที่ไม่อยากให้ใครดูหมิ่น โดยคิดว่า ขอให้ใคร ๆ ไม่ฟังดูหมิ่นเรา ไม่กล่าวร้าย
เรา ไม่ฟังพูดเบียดเบียนเรา

ถ้าทำอะไรที่ผิดหรือไม่ถูกต้องตามกาลเทศะก็ตามแต่ เคยคิดอย่างนี้บ้างไหมว่า
ขอให้ใคร ๆ ไม่ฟังดูหมิ่นเรา ไม่กล่าวร้ายเรา ไม่ฟังพูดเบียดเบียนเรา นี่คือลักษณะ
ของมานะ

ขอกล่าวถึงมานะต่าง ๆ ใน ขุททกนิกาย มหานิทเทส อัตตทัณตสูตร-
นิตเทสที่ ๑๕ เพื่อที่จะให้พิจารณาโดยละเอียด ซึ่งมานะจะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวใน
ชีวิตประจำวันตามควรแก่เหตุการณ์

ข้อ ๘๒๙ มีข้อความว่า

ชื่อว่ามานะ ในคำว่า ฟังกำหนดรู้มานะ คือ มานะอย่างหนึ่ง ได้แก่
ความพูนขึ้นแห่งจิต

คือ ความสำคัญตน

มานะ ๒ อย่าง ได้แก่ มานะในความยกตน ๑ มานะในความข่มผู้อื่น ๑

บางคนข่มผู้อื่นง่าย ๆ บ่อย ๆ และบางคนก็ยกตนง่าย ๆ บ่อย ๆ อีกเหมือนกัน เป็นปกติ ที่เป็นอุปนิสัยสยบัจจยที่ทำจนชิน และยังคงจะทำต่อ ๆ ไป ถ้าปัญญาไม่เกิดขึ้นเห็นโทษ

มานะ ๓ อย่าง ได้แก่ มานะว่าเราดีกว่าเขา ๑ มานะว่าเราเสมอเขา ๑ มานะว่าเราเลวกว่าเขา ๑

๑๓๕๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ ต่อดวันอาทิตย์ที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๒๗

มานะ ๔ อย่าง ได้แก่ บุคคลให้มานะเกิดเพราะลาภ ๑ ให้มานะเกิดขึ้นเพราะยศ ๑ ให้มานะเกิดเพราะสรรเสริญ ๑ ให้มานะเกิดเพราะสุข ๑

สิ่งที่เป็นกุศลวิบากก็เป็นปัจจัยให้อกุศลเกิดขึ้น สำคัญตนในกุศลวิบากที่ได้รับ โดยลาภบ้าง ยศบ้าง สรรเสริญบ้าง สุขบ้าง

เพราะฉะนั้น คนที่ได้รับสรรเสริญบ่อย ๆ ควรจะต้องระวังตัวจริง ๆ ว่า ในขณะที่ได้ยินได้ฟังคำสรรเสริญนั้น มีความทะนงตน มีความสำคัญตนเกิดขึ้น หรือเปล่า ขณะที่ได้รับคำสรรเสริญ ค่ายกย่อง และมีความสำคัญตน มีความทะนงตนขึ้น คุ่มกันใหม่กับการที่จะได้รับคำสรรเสริญ ซึ่งคำสรรเสริญก็เป็นเพียงกุศลวิบากที่เกิดขึ้นทางหู เป็นผลของอดีตกรรมที่ได้ทำแล้วทำให้มีการได้ยินเสียง ชมเชย เสียงสรรเสริญต่าง ๆ เท่านั้นเอง ช่วงขณะที่เสียงปรากฏและคิดนึกถึงคำสรรเสริญนั้น และกดดับไป

สภาพของขันธ ๕ เกิดขึ้นและดับไป นามขันธ ๔ ที่เกิดและดับไป จะไม่พบหรือเจอกันกับขันธที่เกิดสืบต่อเลย แต่ด้วยความไม่รู้ ด้วยความสำคัญตนในขันธ ๕ ซึ่งเกิดดับสืบต่อตลอดเวลา แม้จะเป็นเพียงกุศลวิบากที่เกิดขึ้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิดความสำคัญตน ความทะนงตนขึ้น ซึ่งไม่คุ่มกันเลยกับการเพิ่มพูนความสำคัญตนจากลาภบ้าง ยศบ้าง สรรเสริญบ้าง หรือสุขบ้างที่ได้รับ

มานะ ๕ อย่าง ได้แก่ บุคคลให้มานะเกิดว่าเราได้รูปที่ชอบใจ ๑ ให้มานะเกิดว่าเราได้เสียงที่ชอบใจ ๑ ให้มานะเกิดว่าเราได้กลิ่นที่ชอบใจ ๑ ให้มานะเกิดว่าเราได้รสที่ชอบใจ ๑ ให้มานะเกิดว่าเราได้โณภูมัพพะที่ชอบใจ ๑

ทั้ง ๕ ทวาร คือ ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นทางที่จะให้เกิดมานะได้หมดเมื่อได้สิ่งที่ชอบใจ เราได้ คนอื่นไม่ได้ หรือเราได้ดีกว่า คนอื่นได้ไม่ดีเท่ากับเรา ไม่ว่าจะเป็นรูป หรือเสียง หรือกลิ่น หรือรส หรือโผฏฐัพพะก็ตาม

มานะ ๖ อย่าง ได้แก่ บุคคลให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งจักขุ ๑ ให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งหู ๑ ให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งจมูก ๑ ให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งลิ้น ๑ ให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งกาย ๑ ให้มานะเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งใจ ๑

ตลอดไปจนกระทั่ง ๖ ทวาร ไม่ใช่แต่เฉพาะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เท่านั้น

มานะ ๗ อย่าง ได้แก่ ความถือตัว ๑ ความดูหมิ่น ๑ ความถือตัวและความดูหมิ่น ๑ ความถือตัวต่ำ ๑ ความถือตัวสูง ๑ ความถือตัวว่าเราจะมี ๑ ความถือตัวผิด ๑

เป็นเรื่องของความถือตัว ซึ่งทุกคนมีมากน้อยต่างกันว่า จะเป็นผู้ที่ทะนงตนเยอหยิ่ง หรือถือตัวมากแค่ไหน

มานะ ๘ อย่าง ได้แก่ บุคคลให้ความถือตัวเกิดเพราะลาภ ๑ ให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะความเสื่อมลาภ ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะยศ ๑ ให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะความเสื่อมยศ ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะความสรรเสริญ ๑ ให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะความนินทา ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะสุข ๑ ให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะทุกข์ ๑

นี่ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่แต่เฉพาะโลกธรรมฝ่ายดีเท่านั้นที่ทำให้เกิดมานะ แม้ขณะที่ประสบโลกธรรมฝ่ายไม่ดีก็เกิดมานะด้วย เช่น ให้ความถือตัวเกิดเพราะลาภ ๑ ให้ความถือตัวต่ำเกิดเพราะความเสื่อมลาภ ๑ เวลาต่ำแล้วยังถือตัวได้ว่าเราต่ำแล้วสมัยนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน เป็นต้น ในขณะนั้นก็เป็นมานะ

มานะ ๙ อย่าง ได้แก่ มานะว่าเราดีกว่าคนที่ดี ๑ มานะว่าเราเสมอกับคนที่ดี ๑ มานะว่าเราเลวกว่าคนที่ดี ๑

มานะว่าเราดีกว่าคนที่ดี มีไหม มี ถึงเขาดี เราก็ดีกว่า ถึงเขาเก่ง เราก็เก่งกว่าได้ เพราะฉะนั้น มานะ ๙ อย่าง ได้แก่

มานะว่าเราดีกว่าคนที่ดี ๑ มานะว่าเราเสมอกับคนที่ดี ๑ มานะว่าเราเลวกว่าคนที่ดี ๑ มานะว่าเราดีกว่าผู้เสมอกัน ๑ มานะว่าเราเสมอกับผู้เสมอกัน ๑ มานะว่าเราเลวกว่าผู้เสมอกัน ๑ มานะว่าเราดีกว่าผู้เลว ๑ มานะว่าเราเสมอกับผู้เลว ๑ มานะว่าเราเลวกว่าผู้เลว ๑

เลวด้วยกัน เราก็เลวกว่า ไม่ว่าจะเลวด้วยวัตถุประการใด ๆ ก็ตาม นั่นคือ มานะว่าเราเลวกว่าผู้เลว ต่อไปคือ

มานะ ๑๐ อย่าง ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังมานะให้เกิดเพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง

ชาติ คือ กำเนิด แต่โคตร คือ สกุล แล้วแต่ว่าเป็นสกุลใหญ่ตั้งแต่ครั้งอดีตกาลนานมาแล้ว แต่กำเนิดของบุคคลนั้น เป็นผู้ที่เกิดอย่างไร ในฐานะใดในโคตรนั้น

เพราะความเป็นบุตรแห่งสกุลนั้นบ้าง เพราะความเป็นผู้มีผิวพรรณงามบ้าง เพราะทรัพย์บ้าง เพราะการเชื้อเชิญบ้าง

มีไหม มานะเพราะการเชื้อเชิญ เมื่อไรท่านผู้นั้นจะเชื้อเชิญเรา เขาเชิญเราแล้ว หรือว่าท่านผู้นั้นได้เชิญเราแล้ว ก็มีความสำคัญแม้แต่ในการเชื้อเชิญได้

เพราะบ่อเกิดแห่งการงานบ้าง เพราะบ่อเกิดแห่งศิลปะบ้าง เพราะฐานะแห่งวิชาบ้าง เพราะการศึกษาเล่าเรียนบ้าง เพราะปฏิภาณบ้าง เพราะวัตถุอื่น ๆ บ้าง

คือ มากเสียจนไม่สามารถกล่าวได้โดยแท้จริง ๆ แล้วแต่ว่าในขณะนั้นจะมีสภาพธรรมใดเป็นวัตถุเป็นที่ตั้งให้เกิดมานะ แต่ถ้าพิจารณาจริง ๆ จะรู้ว่าสภาพของจิตในขณะนั้นเป็นความสำคัญตน

ข้อความต่อไปมีว่า

คำว่า พึงกำหนดรู้มานะ ความว่า พึงกำหนดรู้มานะด้วยปัญญา ๓ คือ ญาณตปัญญา ตีรณปัญญา ปหานปัญญา

เป็นเรื่องของวิปัสสนาญาณขั้นต่าง ๆ ถ้าไม่ใช่เป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน ย่อมไม่สามารถรู้ลักษณะของมานะได้ เพราะเพียงแต่เข้าใจเรื่องของมานะ และเวลาที่มานะเกิดขึ้นในขณะนั้นก็นึกถึงเรื่องของมานะ แต่ไม่ใช่รู้ลักษณะแท้ ๆ ของมานะที่กำลังเกิด ถ้าเป็นการรู้ลักษณะแท้ ๆ ของมานะที่กำลังเกิด ต้องเพราะสติระลึกลักษณะของมานะที่ปรากฏในขณะนั้นด้วยญาณตปัญญา หรือตีรณปัญญา หรือปหานปัญญา

ญาณตปัญญา เป็นไฉน

นรชนย่อมรู้จักมานะ คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า นี่เป็นมานะอย่างหนึ่ง ได้แก่ ความพัวพันแห่งจิต

คือ ความสำคัญตนมีในขณะใด ขณะนั้นเป็นลักษณะของมานะ ซึ่งลักษณะของมานะสามารถจะเกิดปรากฏให้สติระลึกได้จริง ๆ ในวันหนึ่ง ๆ และถ้าถึงขนาดที่ว่า แข็งราวกับผ้าแข็ง หรือว่ากระด้างราวกับผ้าที่หยาบกระด้าง ขณะนั้นก็รู้ได้เลยว่า เป็นลักษณะของมานะ นอกจากนั้น คือ มานะแต่ละอย่าง ที่ว่า มานะ ๒ อย่าง มานะในการยกตน มานะในการข่มผู้อื่น ฯลฯ และเมื่อรู้ญาณตปัญญา คือ ลักษณะของมานะอย่างนี้แล้ว ก็พิจารณามานะโดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ นั่นชื่อว่าเป็นการพิจารณาโดยตีรณปัญญา

ตีรณปัญญา เป็นไฉน

นรชนรู้อย่างนี้แล้ว ย่อมพิจารณามานะโดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ โดยอุปายเป็นเครื่องสลัดทุกข์ นี่ชื่อว่าตีรณปัญญา

ปหานปัญญาเป็นไฉน

นรชนพิจารณาอย่างนี้แล้ว ย่อมละ บรรเทา ทำให้สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีซึ่งมานะ นี่ชื่อว่าปหานปัญญา

ถ้าฟังเพียงเท่านี้ ดูเหมือนว่าจะหมดกิเลสเร็ว เพราะว่าด้วยญาณปริญาณ
อย่างไร ด้วยศีรณปริญาณอย่างไร ด้วยปหานปริญาณอย่างไร แต่นี่เป็นการอบรม
เจริญขึ้นของวิปัสสนาญาณแต่ละขั้น ซึ่งต้องเริ่มจากสติที่เกิดขึ้นระลึกลักษณะสภาพ
ของมานะที่กำลังปรากฏจริง ๆ ในขณะนั้น พิจารณาในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน คือ เป็น
แต่เพียงนามธรรมชนิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นและดับไป และไม่ใช่พิจารณาเฉพาะมานะอย่าง
เดียว แม้สภาพธรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นนามธรรมและรูปธรรม สติก็ต้องระลึกรู้จนกว่าจะทั่ว
ไม่ใช่มุ่งที่จะรู้ลักษณะของมานะอย่างเดียว เพราะการรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง
ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้จริง ๆ สติจะต้องระลึกรู้และพิจารณาลักษณะ
ของนามธรรมอื่น ๆ และรูปธรรมอื่น ๆ ด้วย

เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวันจริง ๆ การที่จะละคลายมานะ ไม่ใช่สติที่เกิดขึ้น
ได้บ่อย ๆ ในวันหนึ่ง ๆ จึงต้องอาศัยการฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงมาก ๆ
โดยประการทั้งปวงที่จะทำให้ไม่หลงลืมที่จะพิจารณาลักษณะของสภาพธรรม

อรรถกถา อภินหปัจจเวกขณะธรรมสูตรที่ ๘ มีข้อความว่า

เพศที่ต่างกันนั้นมี ๒ อย่าง คือ ความมีเพศต่างโดยสรีระ ๑ ความมีเพศต่าง
โดยบริวาร ๑

การอบรมเจริญปัญญาที่จะดับกิเลสในเพศคฤหัสถ์ สามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรม
ถึงความเป็นพระอรหันต์ได้จริง แต่เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว จะไม่มีการครองเรือนอีก
ต่อไป เพราะฉะนั้น ผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมที่จะดำรงเพศความเป็นคฤหัสถ์อยู่ได้
ต้องเป็นพระอริยะชั้นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี แต่ผู้ที่บวช
ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เพื่อให้ถึงความเป็น
พระอรหันต์และดำรงอยู่ในเพศบรรพชิต เพราะฉะนั้น ความมีเพศต่างกันของคฤหัสถ์
และบรรพชิตมี ๒ อย่าง คือ

ความมีเพศที่ต่างกันนั้นมี ๒ อย่าง คือ ความมีเพศต่างโดยสรีระ ๑ ความมี
เพศต่างโดยบริวาร ๑

ความมีเพศที่ต่าง ๒ อย่างนั้น ความมีเพศที่ต่างโดยสรีระ พึงทราบได้ด้วยการปลงผมและหนวด ก็ก่อนบวชแม้จะงัดก็ต้องใช้ผ้าดีเนื้อละเอียด ย้อมสีต่าง ๆ แม้บริโภคก็ต้องกินรสอร่อยต่าง ๆ ใส่ภาชนะทองและเงิน แม้นอน นั่ง ก็ต้องที่นอนที่นั่งอย่างดีในห้องสง่างาม แม้ประกอบบาก็ต้องใช้เนยใสเนยข้นเป็นต้น ตั้งแต่บวชแล้ว จำต้องนุ่งผ้าขาว ผ้าปะ ผ้าย้อมน้ำฝาด จำต้องฉันแต่ข้าวคลุกในบาตรเหล็กหรือบาตรดิน จำต้องนอนแต่บนเตียงลาดด้วยหญ้าเป็นต้น ในเสนาสนะมีโคนไม้เป็นอาทิ จำต้องนั่งบนท่อนหนังและเสื่อลำแพนเป็นต้น จำต้องประกอบบาศด้วยน้ำมูลร่อนเป็นต้น พึงทราบความมีเพศต่างโดยบริวารในข้อนี้ ด้วยประการฉะนี้

ก็บรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ย่อมละโกปะ ความขัดใจ และมานะ ความถือตัวเสียได้

คฤหัสถ์พิจารณาแล้วเห็นความต่างกันใหม่ ระหว่างเพศของคฤหัสถ์และเพศของบรรพชิต คฤหัสถ์ใส่เสื้อผ้าได้ใหม่ ใส่เสื้อปะ คงจะไม่สบายใจ แต่สำหรับผู้ที่เป็นบรรพชิต ก่อนบวชแม้จะงัดก็ต้องใช้ผ้าดีเนื้อละเอียด ย้อมสีต่าง ๆ แต่เวลาที่บวชแล้ว จำต้องนุ่งผ้าขาว ผ้าปะ ผ้าย้อมน้ำฝาด แสดงว่ามานะลดต่ำลงไปได้ใหม่ด้วยบริวาร

ปกติเวลาเป็นคฤหัสถ์ไม่ยอมนุ่งผ้าขาว ผ้าปะ จะต้องย้อมสีต่าง ๆ และต้องเป็นผ้าดีเนื้อละเอียด แต่เวลาที่เป็นบรรพชิต ผ้าขาว ผ้าปะทั้งนั้น เย็บเป็นชิ้น ๆ ต่อกันหมด และเป็นผ้าที่ย้อมน้ำฝาดด้วย ลองเปรียบเทียบดูระหว่างเพศคฤหัสถ์กับเพศบรรพชิตว่า เป็นเพศบรรพชิตและพิจารณาเนื่อง ๆ บ่อย ๆ ย่อมทำให้ละมานะ ความถือตัวเสียได้ ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยเป็นอย่างนี้ ผ้าปะ ผ้าขาวใส่ไม่ได้ แต่เมื่อเป็นบรรพชิตแล้ว ผ้าขาว ผ้าปะ ผ้าย้อมน้ำฝาดใส่ได้ แสดงให้เห็นว่า เพศคฤหัสถ์เวลาที่มิบริวาร เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นทางที่จะทำให้เกิดความสำคัญตน แต่เมื่อบวชแล้ว ย่อมลดละความสำคัญตนลงได้แม้ด้วยบริวาร คือ ด้วยจีวรที่ครองอยู่

แม้บริโภคในสมัยที่เป็นคฤหัสถ์ ก็ต้องกินรสอร่อยต่าง ๆ เลือกแล้วเลือกอีก กว่าอาหารที่อร่อยจะเสร็จ อย่าลืม อกุศลจิตเกิดเท่าไร ใส่ภาชนะทองและเงิน

ภาชนะทองและเงินนั้นกว่าจะเป็นภาชนะทองและเงินที่ใส่อาหาร อกุศลจิตเกิดเท่าไร ที่จะให้เป็นภาชนะทองและเงินที่สวยงาม ๆ งาม ๆ สำหรับใส่อาหารบริโภค แต่เมื่อเป็นบรรพชิตแล้ว จำต้องฉันแต่ข้าวคลุกในบาตรเหล็กหรือบาตรดิน

เพราะฉะนั้น ให้นึกถึงสภาพของผู้ที่กำลังฉันข้าวคลุกในบาตรเหล็กหรือบาตรดินว่า ความสำคัญตนในที่นั้นจะลดน้อยลงไปจากเพศของคฤหัสถ์จนกระทั่งสามารถฉันข้าวที่คลุกในบาตรเหล็กหรือบาตรดินได้

คฤหัสถ์ลองสักวันได้ไหม จานธรรมดา ๆ จานสังกะสี หรือจานกระเบื้องธรรมดา และเป็นข้าวคลุก คล้าย ๆ กับอาหารในบาตร จะขัดใจ โกปะ โกรธ มานะว่า นี่ตัวฉัน และจานข้าวอย่างนี้หรือ นั่นคือลักษณะของมานะ

ลองคิดดูว่า อยากจะดับมานะไหม ถ้าไม่อยาก ก็เพียบพร้อมไปด้วยมานะอย่างเดิม และเพิ่มพูนขึ้นด้วย แต่ถ้าสามารถพิจารณา และไม่เห็นความสำคัญอะไรกับการที่จะบริโภคอย่างไร หรือว่าละคลายเครื่องประดับตกแต่งหรือการที่จะสำคัญตนในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแม้แต่ในเพศของคฤหัสถ์ ย่อมเป็นการสะสมการละคลายมานะ แม้ว่ายังไม่ใช้เพศบรรพชิต

ขอให้ทุกท่านพิจารณาสรรวจเพศคฤหัสถ์ นอน นิ่ง ก็ต้องที่นอนที่นั่งอย่างดีในห้องสง่างาม ถ้าไม่บอก ก็ไม่คิดว่าเป็นมานะที่จำต้องมีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ทำไมจำต้องมีอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะอะไร ก็เพราะมานะนั้นเองที่จำต้องมีอย่างนั้นอย่างนี้ในห้องสง่างาม แต่ว่าเวลาที่เป็นบรรพชิต จำต้องนอนแต่บนเตียงลาดด้วยหญ้าเป็นต้น ในเสนาสนะมีโคนไม้เป็นอาทิ จำต้องนั่งบนท่อนหนังและเสื่อลำแพนเป็นต้น

ถ้าสติเกิดจริง ๆ ระลึกลักษณะสภาพแข็งในห้องสง่างาม หรือว่าโคนไม้ หรือว่าบนท่อนหนัง หรือเสื่อลำแพน เหมือนกันไหมลักษณะที่แข็ง ไม่มีความต่างกันเลย เพราะฉะนั้น อย่าลืม บัญญัติที่ทำให้รู้ว่าสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นอะไร ทำให้เป็นวัตถุที่ตั้งที่เกิดของมานะด้วย แต่ถ้าเป็นปรมาตมธรรม ไม่ว่าจะเป็นห้องที่สง่างาม หรือว่าเป็นท่อนหนัง เสื่อลำแพน ลักษณะที่ปรากฏ คือ แข็ง เท่านั้นเอง

สำหรับยาของคฤหัสถ์ ต้องใช้เนยใสเนยข้นอย่างดีเป็นต้น แต่ว่าสำหรับบรรพชิต จำต้องประกอบยาด้วยน้ำมูลร่อนเป็นต้น

น้ำมูตร คือ น้ำปัสสาวะ แม้ว่าเป็นของใหม่สดก็ชื่อว่าเน่า เพราะกลิ่น ที่ว่า
น้ำมูตรเน่า ไม่ได้หมายความว่าเอาไปดองไปทำให้เน่า แม้เป็นน้ำปัสสาวะใหม่
ก็ชื่อน้ำมูตรเน่า เพราะกลิ่นที่ไม่สะอาด จึงชื่อน้ำมูตรเน่า

๑๓๕๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๒๗

บรรพชิตพึงพิจารณาอย่างนี้ว่า ความเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ จำต้องเกี่ยวเนื่องในผู้อื่น อริยาบถก็สมควร อาชีวะ การเลี้ยงชีพก็บริสุทธิ ทั้งเป็นอันเคารพยำเกรง บิณฑบาต ชื่อว่าเป็นผู้บริโภคนิเวศนาในปัจจัย ๔ ก็หามิได้

เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ยังไม่ถึงเพศบรรพชิตก็จริง แต่ละคลายความสำคัญตนลงได้มากเท่าไร ก็ยังเป็นประโยชน์แก่ตนเองเท่านั้น

ขุททกนิกาย มหานิทเทส ชราสุตตนิทเทสที่ ๖ ข้อ ๑๙๑

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุรุษย่อมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี่ของเรา เบญจขันธ์นั้นอันบุรุษนั้นย่อมละไปแม้เพราะความตาย

ที่สำคัญทั้งหมดว่าเรา ด้วยโลภะหรือตัณหา คือ พอใจในสิ่งที่มี หรือว่าเราด้วยมานะ ด้วยความสำคัญตนก็ตาม ทุกคนย่อมละไปด้วยความตาย คืออย่างไร ๆ ก็ต้องจากสิ่งที่เคยสำคัญตน หรือสิ่งที่เคยเป็นที่พอใจของเรา

ข้อความต่อไปมีว่า

พุทธมามกะผู้เป็นบัณฑิต รู้เห็นโทษเมื่อนั้นแล้ว ไม่ควรน้อมไปเพื่อความยึดถือว่าของเรา ... ฯลฯ

โกศสมบัติทั้งหลายย่อมละทิ้งสัตว์ไปก่อนบ้าง สัตว์ย่อมละทิ้งโกศสมบัติเหล่านั้นไปก่อนบ้าง ดูกร โจรราชผู้ใคร่กาม พวกชนเป็นผู้มีโกศสมบัติได้เพียงเพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกในเวลาเศร้าโศก ดวงจันทร์ย่อมขึ้น ย่อมเต็มดวง ย่อมเสื่อมสิ้นไป ดวงอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ย่อมจากไป ดูกร ศัสตรู โลกธรรมทั้งหลายเรารู้แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกในเวลาโศก

ซึ่งความจริงยังไม่ต้องถึงกับจะจากไปด้วยความตาย แต่ทุกขณะที่พลัดพรากจากไป คือ ดับสิ้นไป ก็จากขันธ คือ สิ่งที่ยึดถือว่าเป็นเรา เมื่อถึงนี้ยึดถือขันธได้ว่าเป็นเราด้วยความพอใจ ขันธนั้นดับแล้ว เมื่อสักครู่นี้ยึดถือขันธได้ด้วยมานะ ความสำคัญตน ขันธนั้นดับแล้ว เพราะฉะนั้น ขันธที่เกิดก่อนก็ดี ขันธที่เกิดในภายหลังก็ดี มิได้เห็นกันและกันในเวลาไหน ๆ

จักขุวิญญาณที่ดับไป ก็ไม่ได้พบเห็นกับจักขุวิญญาณที่กำลังเห็นในขณะนี้เลย ฉะนั้น ชีวิตจึงถือว่าเป็นของน้อย เพราะมีกิจน้อยอย่างนี้ คือ เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเดียวและดับไป เกิดขึ้นกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งและดับไป ไม่ว่าจะเป็นกิจเห็น กิจได้ยิน กิจได้กลิ่น กิจลิ้มรส กิจรู้สิ่งที่กำลังกระทบสัมผัส กิจคิดนึก ก็ดับหมดสิ้นไป แต่ละขันธ ๆ ที่เกิดร่วมกัน ก็ดับไปพร้อมกัน

และอย่าลืมที่จะพิจารณาว่า ขันธที่เกิดก่อนก็ดี ขันธที่เกิดในภายหลังก็ดี มิได้เห็นกันและกันในเวลาไหน ๆ เพราะฉะนั้น ชีวิตดำรงอยู่เพียงชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้นเอง สำหรับทุกคน

ข้อ ๑๙๖

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุรุษตื่นแล้วย่อมไม่เห็นสิ่งที่มาประจวบด้วยความฝัน แม้ฉันใด ใคร ๆ ก็ไม่เห็นชนที่รักซึ่งตายจากไปแล้ว แม้ฉันนั้น

ชนที่รัก มีมารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว บุตร ธิดา มิตรสหาย พวกพ้อง และญาติ เป็นต้น

ข้อ ๒๐๑

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ชนทั้งหลายที่เห็นกันก็ดี ที่ได้ยินชื่อเรียกกันก็ดี ชนเหล่านั้นที่จากไปแล้ว ยังเหลือแต่ชื่อเท่านั้นที่พูดถึงกันอยู่

มีแต่ชื่อจริง ๆ ชันธไม่มีแล้ว เพราะทันทีที่จิตติดดับ ปฏิสนธิจิตเกิดต่อเป็นบุคคลใหม่มีชื่อใหม่แล้ว เพราะฉะนั้น เพียงชื่อเก่าเท่านั้นที่ยังเหลืออยู่ ที่ทำให้พูดถึงบุคคลนั้นบุคคลนี้ได้ ก็เป็นแต่เพียงชื่อของบุคคลนั้นบุคคลนี้เท่านั้น

มีใครที่ยังคิดว่า มานะเป็นสิ่งที่ดีบ้างไหม

ขณะที่ให้ทาน ซึ่งท่านผู้ฟังท่านหนึ่งเคยบอกว่า มักจะมีการเปรียบเทียบก่อนว่า เรามีมากกว่าหรือเราดีกว่าแล้วจึงให้ แต่ตามความเป็นจริง คิดถึงกรรมแทนที่จะคิดว่าเราดีกว่า ได้ไหม คือ ไม่ว่าจะเห็นอะไรก็ตาม ที่เป็นการได้ลาภ หรือเสื่อมลาภก็ตามแต่ ก็ระลึกถึงกรรมว่า ขณะที่ใครได้ลาภ ก็เป็นเพราะผลของกุศลกรรมของบุคคลนั้น ขณะที่ใครเสื่อมลาภ ก็เห็นว่าการกำลังตกทุกข์ได้ยาก เป็นผู้ที่ไม่ควรแก่การสงสาร ควรที่จะเกื้อกูล ในขณะที่นั้นก็เป็นการพิจารณาถึงกรรมว่า เมื่ออกุศลกรรมให้ผลก็ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ แทนที่จะคิดว่าเราดีกว่า หรือเรามีมากกว่า แต่ระลึกถึงกรรมที่ทำให้วิบากของกรรมนั้นปรากฏในขณะนั้น และสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูล ดีกว่าที่จะเกิดการเปรียบเทียบว่า เราดีกว่า

เราดีกว่านี้ จะดีกว่าอีกนานสักเท่าไร ไม่มีใครสามารถที่จะรับรองได้ว่าจะเป็นกี่วัน กี่เดือน กี่ปี เพราะกรรมทุกอย่างไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไป

ถ. ที่อาจารย์กล่าวว่า มีมานะถือว่าเราเลวกว่าเขา จะกล่าวได้ไหมว่าเป็นการถ่อมตัว

สุ. สภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับมานะ คือ ความอ่อนน้อม ซึ่งต่างจากการเปรียบเทียบและมีความสำคัญตนเกิดขึ้นว่า เราเลวกว่าเขา มีความรู้สึกสำคัญในตน เป็นอัสมิมานะว่าเรา และในขณะที่มีความสำคัญตนเป็นอัสมิมานะว่าเราก็มักมีการเปรียบเทียบว่า เราเลวกว่าคนนั้น ซึ่งในขณะนั้นมีลักษณะของอัสมิมานะอยู่ และยังเปรียบเทียบทำให้เกิดมานะอื่นต่อ ๆ ไป เช่น โอมานะ ว่าเราต่ำกว่า หรือ อติมานะ ว่าเราสูงกว่า

เห็นลักษณะของสภาพที่อ่อนน้อม ที่ตรงกันข้ามกับมานะไหม

ถ. เห็น

ส. ไม่ใช่การเปรียบเทียบ

ถ. สมมติว่า ทานอาหาร เราคิดว่า เราไม่ใช่คนมั่งมีอย่างเขา เราทานอย่างนี้ก็แล้วกัน เป็นมานะไหม

ส. เป็น ทำไมต้องคิดว่า เราไม่มั่งมีอย่างเขา เราจะรับประทานอะไร เราได้รับประทานเลยไม่ได้หรือ

ถ. เพื่อเตือนตัวเองว่า อย่าได้ฟุ้งเพื่อทำตัวแบบเขา

ส. มิได้ ถ้าเรามีน้อย และเราก็ใช้น้อยด้วยความสบายใจ เป็นผู้ที่ไม่คิดเปรียบเทียบกับคนนั้นคนนี้ ถ้าเห็นคนตกทุกข์ได้ยาก แม้เราจะเป็นคนที่มีน้อยและมีทุกข์เหมือนกัน เราก็ยังจะเห็นกรรมของคนอื่นได้ โดยไม่เปรียบเทียบ

ถ. อดไม่ได้ที่จะเปรียบเทียบ

ส. เมื่ออดไม่ได้ ก็รู้ว่าอัสมิมานะเป็นมูล เป็นเหตุของมานะอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะฉะนั้น พยายามสังเกตลักษณะของอัสมิมานะก่อน คือ ความสำคัญว่าเราในชั้น ๕ คือ ในนามธรรมและรูปธรรมที่ภายในของเราเอง บางครั้งไม่มีคนอื่นเปรียบเทียบเลย แต่ว่ามีความเป็นเรา โดยที่ยังไม่ได้นึกถึงว่าเลวกว่า หรือดีกว่า หรือเสมอกัน แต่ในขณะนั้นเกิดความสำคัญว่าเป็นเราขึ้นได้ บางคนอาจจะบอกว่าเราเป็นใคร นันมานะหรือเปล่า ยังไม่ได้เปรียบเทียบเลย แต่ว่าเราเป็นใคร ก็คือมานะ

ถ. สรุปแล้ว ทุกฝีก้าวเลย

ส. ไม่ควรจะเป็นทุกฝีก้าว เพราะผู้ที่อ่อนน้อมมี ผู้ที่สะสมความเป็นผู้ที่อ่อนโยนมี ผู้ที่สะสมความเป็นผู้มีเมตตา คือ ความสนิทสนมโดยไม่มีช่องว่างจริง ๆ ด้วยความจริงใจ มิไม่ตรีกับบุคคลทุกระดับ ทุกชั้น ทุกชั้น ไม่ว่าผู้ที่สูง หรือผู้ที่ปานกลาง หรือผู้ที่ต่ำ ก็สามารถที่จะเป็นมิตรจริง ๆ

ขอยกตัวอย่างคนในบ้าน ถ้าเป็นผู้ที่ช่วยทำกิจการงานในบ้าน ซึ่งบางท่านอาจจะเรียกว่า ผู้รับใช้ ในอดีตจะใช้คำว่า ทาสกรรมกร แต่อีกสังคมหนึ่ง เช่น ชาวต่างประเทศ ไม่ชอบคำนี้เลย จะใช้คำว่า ผู้ช่วย เพราะเขามีความรู้สึกความเสมอกันมากในเรื่องของความเป็นอยู่ ในเรื่องของความรู้สึกต่าง ๆ

ซึ่งฟังดูก็รู้สึกว่าเป็นการดี แทนที่จะคิดว่าเป็นผู้รับใช้ ก็คิดว่าเป็นผู้ช่วยจริง ๆ แล้วในพระไตรปิฎกใช้คำว่า ผู้อนุเคราะห์ เพราะถ้าขาดเขา เราไม่มีสุขแน่ เขาเป็นผู้ที่อนุเคราะห์ทำความสุขให้แก่เรามากมายหลายอย่าง ทำให้เรามีโอกาสเจริญกุศลด้านอื่น ๆ ด้วยความสะดวกสบาย เพราะฉะนั้น ถ้ามีเมตตาจริง ๆ และรู้ว่าอกุศลกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดทำให้ผู้นั้นตกทุกข์ได้ยาก เพราะการเกิดเป็นมนุษย์เป็นผลของกุศลกรรมแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นอย่างอ่อน อย่างกลาง อย่างประณีตก็ตาม ถ้าเป็นกุศลกรรมอย่างอ่อน เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ก็เป็นโอกาสที่จะให้อกุศลกรรมมาเบียดเบียนได้ตั้งแต่เป็นผู้ที่พิกลพิการตั้งแต่กำเนิด ซึ่งนั่นไม่ใช่ผลของกุศล แต่เป็นผลของอกุศลที่ตามมาเบียดเบียนทำให้เป็นผู้ที่พิกการตั้งแต่กำเนิดได้ หรือถ้าไม่ใช่ผู้พิกการตั้งแต่กำเนิด ก็เป็นผู้ที่ขาดทรัพย์ ขาดวิชาความรู้ ขาดอะไรหลาย ๆ อย่าง นั่นก็เป็นกรรมซึ่งแต่ละคนกระทำมา ซึ่งทุกท่านเองก็มีอกุศลกรรมอย่างนั้น เพียงแต่ว่ายังไม่ได้ให้ผล

เพราะฉะนั้น ถ้าพิจารณากรรมแล้ว คนอื่นก็คือตัวท่านในอดีตหรือในอนาคต ซึ่งปัจจุบันนี้ท่านยังไม่ได้เป็นอย่างนั้น ก็จะมีความเห็นใจ มีความเข้าใจ และมีความเป็นมิตรสนิทสนมจริง ๆ ซึ่งอย่างนั้นก็ไม่ใช่มานะ ไม่ใช่หมายความว่าทุกคนจะต้องมีมานะอยู่เรื่อย ๆ มาก ๆ แต่ต้องสังเกต เวลาที่มานะเกิดขึ้นเมื่อไรให้รู้ทันที และรู้ได้ว่าขณะนั้นเป็นความสำคัญตน ว่าเรา

ถ้าเป็นผู้ที่ยังติดในลาภ ในยศ ในสุข ในสรรเสริญ และเป็นผู้ที่ได้ลาภ ได้ยศ ได้สุข ได้สรรเสริญ แต่เพิ่มมานะ ก็น่าเสียดายจริง ๆ เพราะแทนที่จะระลึกถึงกรรม และเป็นผู้ที่ขัดเกลาไม่ให้ติด กุศลวิบากต่าง ๆ กลับเป็นปัจจัยให้อกุศลเพิ่มพูนขึ้น เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ละเอียดที่จะแยกในเรื่องของวิบาก ซึ่งเป็นผลของกรรม และในเหตุปัจจุบัน ที่จะต้องละคลายอกุศลต่าง ๆ ด้วย

ถ. เวลาเราทำงาน เป็นหน้าที่ เพื่อเราจะได้มียศศักดิ์ มีตำแหน่ง อย่างนี้ถือว่าเป็นกิเลสหรือเปล่า

สุ. และมีมนุษย์สัมพันธ์ได้ไหม ไม่ว่าหน้าที่การงานจะใหญ่โตอย่างไร ก็มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในทางที่เหมือนญาติสนิทก็ได้ อย่างนั้นก็ไม่น่าเป็นมานะ

พระอรหันต์ย่อมเห็นโทษแม้เพียงเล็กน้อยของอกุศล โลกะสักนิดสักหน่อย หรือโทสะที่เป็นแต่เพียงความหงุดหงิด ความรำคาญใจแม้เล็กน้อย ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ย่อมเห็นว่า อกุศลธรรมเป็นอกุศลธรรม เป็นธรรมที่ต้องละให้หมดสิ้น แต่สำหรับผู้ที่ยังเป็นปุถุชน เพราะปัญญาังยังไม่ได้รู้แจ้งแทงตลอดในลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง และอกุศลธรรมในสังสารวัฏฏ์ก็สะสมมามากมาย ทุกอย่าง เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่พระอรหันต์ หรือพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ซึ่งเป็นพระอรหันต์ ท่านเห็นว่าควรอบรมเจริญเพื่อละ เพื่อดับเป็นสมุจเฉท ปุถุชนก็ยังเห็นว่า เป็นสิ่งที่ไม่สามารถละหรือเลิกได้ ต้องอาศัยการฟังพระธรรมและอบรมเจริญปัญญาจริง ๆ จนกว่าปัญญาที่รู้แจ้งสภาพธรรมตามความเป็นจริงจะเกิดขึ้น จึงจะดับกิเลสได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะพยายามดับกิเลสด้วยวิธีอื่นโดยไม่อบรมเจริญปัญญา

และมักจะมีคำถามว่า ทำอย่างไรจะดับกิเลสบ้าง จะทำปัญญาบ้าง ซึ่งดิฉันก็เรียนว่า ต้องฟัง ผู้นั้นก็คงจะคิดว่า การฟังไม่ได้เกี่ยวกับการทำสักนิดเดียว ถามว่าทำอย่างไร กลับบอกให้ฟัง

แต่ถ้าไม่ฟังก่อน จะเข้าใจอะไรได้ เมื่อเข้าใจไม่ได้ สติปัญญาหรือปัญญาจะเกิดเจริญขึ้นได้อย่างไร ไม่ใช่บอกให้ทำสติ เพราะไม่มีตัวตนที่จะทำสติ แต่ต้องเข้าใจว่าสติคืออะไร ลักษณะของสติเป็นอย่างไร

สติจะเกิดได้ก็โดยอาศัยความเข้าใจลักษณะของสิ่งที่สติจะระลึกรู้ถูกต้องก่อน จึงจะเป็นสังขารขั้นที่ปรุงแต่งให้สัมมาสติระลึกรู้ได้ เพราะฉะนั้น เหตุจริง ๆ คือ การฟังเพื่อให้เข้าใจ เพื่อเป็นสังขารขั้นที่ปรุงแต่งให้สัมมาสติระลึกรู้ และปัญญาศึกษา จนกว่าปัญญาจะเจริญขึ้น

เพราะฉะนั้น เหตุจริง ๆ คือ ฟังให้เข้าใจ ไม่ใช่จะทำอย่างไร ถ้าใครยังถามว่า ทำอย่างไร หมายความว่ายังไม่เข้าใจพระธรรมที่ทรงแสดงว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็น

อนัตตา สภาพธรรมทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นก็เป็นเพราะเหตุปัจจัย แม้แต่ปัญญาตามลำดับขั้น ก็จะต้องอาศัยการอบรมเจริญตามลำดับขั้น ซึ่งเริ่มจากการฟังให้เข้าใจจริง ๆ

ในคราวก่อนเป็นเรื่องของมานะซึ่งทุกคนมี เว้นแต่พระอรหันต์บุคคลเท่านั้นที่ไม่มีมานะ แต่ไม่ใช่เห็นว่าผู้ใดที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ยังละมานะไม่ได้ ก็มีมานะไปไม่ใช่อย่างนั้น เพราะถ้าได้เข้าใจลักษณะของมานะ และเริ่มเห็นโทษของมานะ จะทำให้กุศลธรรมอื่น ๆ เจริญขึ้น เพื่อที่จะลด คลายมานะลง

สำหรับมานะ คือ ความสำคัญตน ความเย่อหยิ่ง ความทะนง การยกตน การข่มบุคคลอื่นด้วยการกระทำทางกาย ทางวาจา หรือแม้ด้วยใจ ย่อมมีอัสมิมานะเป็นมูล

คำว่า อัสมิ คือ เรา ซึ่งความรู้สึกว่าเป็นเรา เป็นไปด้วยตัณหา ความพอใจก็ได้ เป็นไปด้วยมานะ ความสำคัญตนก็ได้ เป็นไปด้วยทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดก็ได้ เพียงแต่มีความรู้สึกว่าเป็นเราเกิดขึ้น แต่ถ้าพิจารณาจะเห็นได้ว่า บางครั้งเป็นเราเพราะโลภะ บางครั้งเป็นเราเพราะมานะ บางครั้งเป็นเราเพราะทิฏฐิ

ทุกคนเกิดมาแล้ว มีโลภะในธรรมภายในและธรรมภายนอก ธรรมภายใน คือ ที่ตัว มีความพอใจในขันธที่เป็นของเรา มีใครไม่ต้องการบ้างไหม นามธรรมและรูปธรรมที่ตัวที่ถือว่าเป็นของเรา บางคนพอใจแม้แต่ชื่อ ก็ของเราด้วย ชื่อเป็นแต่เพียงบัญญัติให้รู้ว่ามีมาถึงขันธ ๕ ที่สมมติว่าเป็นบุคคลใดเท่านั้นเอง มีทั้งชื่อเล่น มีทั้งชื่อจริง มีทั้งชื่อที่คนอื่นตั้งสมัญญาให้ แต่แม้อย่างนั้นเพียงบัญญัติโลภะก็ยังพอใจได้ในชื่อว่า เป็นชื่อเรา

เพราะฉะนั้น ความสำคัญตนด้วยโลภะ มีทั้งปรมัตถธรรมในภายในที่ตัวเอง มีทั้งบัญญัติ และมีทั้งภายนอกด้วย

สำหรับความสำคัญตน หรือเราด้วยมานะ เป็นเฉพาะภายใน คือ ที่ตัวเรา หรือว่าแต่ละบุคคลเท่านั้น

สำหรับความเห็นผิดว่า นั้นเป็นตัวเรา ก็มีทั้งภายในและภายนอกด้วย

สำหรับมานะอื่น ๆ นอกจากอัสมิมานะ มีสมบัติและวิบัติของคนอื่นเป็นวัตถุ คือ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิด แต่สำหรับอัสมิมานะนั้น มีโลภมูลจิตเป็นเหตุก่อให้เกิด เพราะเป็นความสำคัญตนในนามธรรมและรูปธรรมที่เกิดขึ้น

๑๓๕๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๖๗

ท่านผู้ฟังเคยมีความสำคัญตนด้วยมานะไหม เคยคิดได้บ้างไหมว่า ขณะไหนในวันหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญตนว่าเรา เมื่อมีคำว่าเรา สังเกตได้เลยว่า ด้วยความพอใจ หรือว่าด้วยความทะนง ความสำคัญตน หรือว่าด้วยความเห็นผิด

ซึ่งปกติแล้วจะเป็นโลกมุลจิตทิฏฐิคติวิปยุตต์ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เพราะฉะนั้น ก็เป็นเรา หรือของเรา ด้วยความพอใจที่เป็นโลกมุลจิตทิฏฐิคติวิปยุตต์ หรือในบางขณะก็เป็นเราด้วยความสำคัญตน คือ เป็นมานะเจตสิก ซึ่งเกิดร่วมกับโลกมุลจิตทิฏฐิคติวิปยุตต์ในขณะนั้น

สำคัญตนว่าเป็นเราในรูปธรรมได้ไหม คือ ความพอใจในรูปธรรมด้วยโลภะ มีแน่นอนตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า มีความพอใจในผม ในหน้า ในคิ้ว ในตา ในเล็บ ในมือ ในเท้า ทุกสิ่งทุกประการ นั่นคือความพอใจในรูปธรรมว่า ของเราเป็นอย่างนี้ ของเราเป็นอย่างนั้น และสามารถจะมีความสำคัญตน ทะนงตนในรูปธรรมที่ถือว่า เป็นเราได้ไหม มีไหม

ตำราดูลักษณะ ศีรษะอย่างนั้น หน้าผากอย่างนี้ ตา จมูก คางต่าง ๆ เหล่านั้น นี่คือเรา หน้าผากเราไม่เหมือนของคนอื่น คางเราไม่เหมือนของคนอื่น เมื่อมีความยินดีพอใจแล้ว ย่อมทำให้มีความสำคัญในสิ่งซึ่งพอใจนั้นเพิ่มขึ้นด้วยความมานะหรือความสำคัญตน

ในการแต่งตัวมีมานะได้ไหม แต่งตัวเพราะพอใจด้วยความสวยงาม เพราะทุกคนก็ต้องชอบสิ่งที่น่าดู สิ่งที่สวยงาม นั่นก็ด้วยความพอใจที่เป็นโลภะ แต่ว่าตกแต่งประดับประดาด้วยมานะได้ไหม เพชรนิลจินดาต่าง ๆ บางท่านก็บอกว่าไม่ใส่ไม่ได้ เพราะคนอื่นจะมองว่าไม่มีสมบัติอะไรเลย เพราะฉะนั้น ในบางงานก็จำเป็นต้องประดับประดาตกแต่งด้วยเครื่องเพชรนิลจินดาต่าง ๆ ในขณะที่เป็นอย่าง

นั่น จะระลึกได้ไหมว่าด้วยมานะ หรือว่าด้วยโลภะ หรือว่าทั้งสองอย่าง โลภะก็ แก้วแหวนเงินทองต่าง ๆ สวย แต่เวลาใส่นอกจากความสวยแล้ว ยังเพิ่มความ สำคัญตน ความทะนงตนขึ้นอีกหรือเปล่า

เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นพิจารณารู้ลักษณะของ สภาพธรรมตามความเป็นจริง ย่อมเป็นปัจจัยให้โลภะเจริญอยู่ตลอดเวลา ในชีวิตประจำวัน และการที่จะละคลายความพอใจ หรือความสำคัญตนจะมีได้เมื่อไร ถ้าเป็นผู้ที่มากมาด้วยทรัพย์สมบัติแก้วแหวนเงินทองสิ่งต่าง ๆ มีทางที่จะละคลาย มานะได้ไหม หรือว่าไม่มี แต่ต้องมี ถ้าระลึกถึงกรรมและผลของกรรม เท่านั้นเอง

คือ สภาพธรรมทุกอย่างที่เป็นวิบาก ที่จะปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ต้องเป็นผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว ถ้าเป็นผลของกุศลกรรม ก็จะได้รับทุกสิ่งทุกอย่างทั้งรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ และปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ มีความสุขความสบายพร้อมมูลทุกประการ แต่ถ้าเกิดความวิบัติขึ้นในขณะใด ให้ทราบว่า ขณะนั้นเป็นผลของกรรม เพราะทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลง ไปตามกรรมซึ่งเป็นปัจจัยด้วย

เพราะฉะนั้น ถ้ามีทรัพย์สมบัติ และรู้ว่าเป็นผลของกรรม จะไม่มีมานะก็ได้ ถึงแม้ว่าจะประดับประดาตกแต่งด้วยเหรียญตราเครื่องยศต่าง ๆ ก็รู้ว่า เป็นแต่เพียงสิ่ง ที่เกิดขึ้นเป็นไป ลาม สักการะ ยศศักดิ์ต่าง ๆ ก็ตามกรรมที่ได้กระทำไว้ และไม่เที่ยง ด้วย มีการที่จะเสื่อมลาม เสื่อมยศได้ หรือการสิ้นสุดความเป็นบุคคลนี้ ก็จะทำให้ สูญสิ้นในลาม ยศ สักการะต่าง ๆ

แม้แต่การรับประทานอาหารซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน ด้วยโลภะธรรมดาก็ได้ หรือว่าด้วยมานะได้ไหม บางท่านต้องรับประทานอาหารร้อน ๆ สุกใหม่ ๆ เพราะว่า คนอย่างเราจะรับประทานอาหารเย็น ๆ ซืด ๆ ไม่ได้ ในขณะนั้นก็ต้องเพราะ ความสำคัญตน แต่ถ้าในขณะที่ชวนขายจะปรุงอาหารให้ร้อนด้วยความพอใจเท่านั้น เนื่องจากเป็นผู้ติดในรสที่อาหารต้องร้อน ในขณะนั้นก็เป็นโลกมุลจิตซึ่งที่ไม่ได้

ประกอบด้วยความสำคัญตน แต่จะมีความสำคัญตนเกิดร่วมด้วยถ้ามีความสำคัญว่าเราจะบริโภคอาหารเย็น ๆ ชืด ๆ อย่างนั้นไม่ได้

ถ. ถ้าเราทานอาหารโดยคิดว่า เพื่อบำรุงสุขภาพร่างกายของเราให้มีชีวิตอยู่รอดต่อไปเพื่อปฏิบัติธรรมได้มากยิ่งขึ้น และเราก็เลือกอาหารที่มีคุณค่ามารับประทาน อย่างนี้จะเป็นความสำคัญผิดได้หรือเปล่า

ส. ขณะที่กุศลจิตไม่เกิด ต้องเป็นอกุศล แล้วแต่ว่าจะน้อยหรือจะมาก

ถ. หมายความว่า เป็นกุศล ใช่ไหม ถ้าเลือกอาหารที่มีคุณภาพเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายของเราให้ปฏิบัติธรรมได้มากยิ่งขึ้น ขณะที่จิตคิดอย่างนั้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

ส. มีความพอใจในรสอาหารอย่างนั้นไหม

ถ. ไม่มี กินเพื่อจะมีชีวิตอยู่ เพื่อจะปฏิบัติธรรม

ส. ถ้าเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ ก็ต้องเป็นผู้ที่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นด้วยจึงจะรู้ว่า มีความพอใจในรสอาหารนั้นด้วยหรือเปล่า ซึ่งความจริงแล้ว การที่จะได้อิฏฐารมณ์แต่ละอย่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประดับ ตบแต่ง หรือว่าอาหารก็ตาม ขอให้พิจารณาว่า กว่าจะได้อิฏฐารมณ์แต่ละอย่าง ๆ นั้น อกุศลจิตเกิดมากเท่าไร กว่าที่จะสำเร็จได้

ถ. บางทีโลภะเข้ามาทำให้เราหลงว่า เราทำถูก มีความพอใจ คือ ทำให้เรามองคนภายนอกว่า ทัศนะความเห็นของเราถูกต้อง แต่สภาพความจริงไม่เป็นอย่างนั้น แสดงว่าเรามีโมหะ

ส. มานะด้วยก็ได้ ถ้ามีเรา มีเขา เราถูก เราเก่ง เราดี หรือว่าคนอื่นด้อยกว่า ความติดในสิ่งที่มี และยึดถือว่าเป็นของเราด้วยโลภะ ไม่ใช่มีแต่เฉพาะโลภะอย่างเดียว ยังเพิ่มความสำคัญตนซึ่งเป็นมานะขึ้นมาอีก ซึ่งจะเห็นได้ว่า เวลาที่มานะเกิดขึ้น จะมีความรู้สึกเหมือนกับว่า เราเก่งกว่าคนอื่น เราดีกว่าคนอื่น หรือเราเสมอกันกับคนอื่น

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ควรที่จะพิจารณาว่า มีมานะมากน้อยแค่ไหน และในขณะไหนบ้าง เพราะถ้าไม่รู้ว่าขณะใดเป็นมานะ ก็ไม่ละมานะในขณะนั้น

ถ. คือ ไม่เห็นโทษ ไซ้ใหม่

สุ. ไม่เห็นโทษก็ไม่ละ แต่ทำอย่างไรจึงจะเห็นได้ว่า มานะมากแล้วจึงได้ปรากฏ เพราะปกติประจำวันถ้าไม่สังเกต ก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้

ปรมัตถทีปนี อรรถกถา ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ อรรถกถามานสูตร
ข้อ ๑๘๔ มีข้อความว่า ที่รู้ตัวว่ามีมานะมากน้อยแค่ไหน ในขณะไหน คือ

มานะทั้งหมด มีการยกตนและข่มผู้อื่นเป็นนิมิต

คือ เป็นสภาพที่ปรากฏให้รู้ได้

เป็นเหตุให้ไม่ทำการกราบไหว้ต้อนรับ คือ อัญชลีกรรมและสามีจิกรรมเป็นต้น ในท่านผู้อยู่ในฐานะที่ควรเคารพ เป็นเหตุให้ถึงความประมาทโดยความมัวเมาในชาติเป็นต้น

สภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับมานะ คือ ขณะที่จิตอ่อนน้อมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ซึ่งจะสังเกตได้ว่า ในขณะที่มีความรู้สึกอ่อนน้อมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ความรู้สึกในขณะนั้น ดุจคนจันทาลเข้าไปสู่ราชสภา

เคยเป็นคนสำคัญมากเวลาที่มานะเกิด แต่ขณะใดมานะไม่เกิด และมีความอ่อนน้อมแทนมานะ ความรู้สึกในขณะนั้น ดุจคนจันทาลเข้าไปสู่ราชสภา

ถ. เวลาที่คนอื่นมีปฏิริยาตอบโต้เรา มา จะถือว่าเป็นวิบากของเราได้ไหม

สุ. วิบาก หมายความว่าสภาพธรรมที่รู้สิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสที่ไม่น่าพอใจ ขณะใด ขณะนั้นเป็นอกุศลวิบาก ถ้าเป็นสิ่งที่น่าพอใจ ขณะนั้นเป็นกุศลวิบาก

เพราะฉะนั้น รู้จักตัวเองได้ ขณะใดที่ไม่มีการกราบไหว้ ไม่มีการต้อนรับต่อผู้ที่อยู่ในฐานะที่ควรแก่การที่จะต้อนรับหรือกราบไหว้ ในขณะนั้นถ้ารู้สึกตัวขึ้นมาทันที จะรู้ถึงความกระด้างของจิต และถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานจะรู้ว่า ในขณะนั้น

เป็นแต่เพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่ามานะ เป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ต้องเห็นว่าเป็นโทษจริง ๆ

สำหรับความสำคัญตนและความทะนงตน ซึ่งเป็นลักษณะของมานะที่ทำให้มีอาการเย่อหยิ่ง จะเป็นเหตุให้มีการกระทำทางกาย ทางวาจาต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปด้วย โลภะบ้าง มานะบ้าง เช่น ข้อความใน **อรรถกถา ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ มกขสูตร** แสดงลักษณะของมานะ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทางวาจา และในขณะที่วาจาต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้น เป็นขณะที่จิตเป็นไปด้วยโทษะ แต่เป็นเพราะ มานะเป็นมูล เช่น การลบหลู่คุณท่าน ถ้าผู้นั้นไม่มีความสำคัญตน การลบหลู่คุณบุคคลอื่นย่อมไม่มี แต่ในขณะใดที่มีความสำคัญตน และมีความไม่พอใจในบุคคลนั้น จะสามารถแสดงกิริยาอาการลบหลู่ได้

บทว่า มักขัง ได้แก่ ลบหลู่คุณท่าน เป็นกรรมอันประกอบด้วยความกระด้าง คนลบหลู่ท่านเหมือนจับคูด (อุจจาระ) แล้วประหารผู้อื่น กายของตนย่อมเปื้อนก่อน ที่เดียว คนลบหลู่ท่านย่อมลบหลู่ คือ ล้างคุณของผู้อื่นให้พินาศไปดุจผ้าเช็ดน้ำเช็ดน้ำ ที่ติดตัวของผู้อบน้ำ ฉะนั้น

ทั้ง ๆ ที่ผู้อื่นมีคุณ แต่การที่จะให้คุณของผู้อื่นหมดไป ก็โดยการลบหลู่ ซึ่งเหมือนกับเอาผ้าเช็ดน้ำที่ติดตัวของผู้อบน้ำจะนั้น

หรือใน **สัมโมหวิโนทนี ขุททกวัตถุวิภังคนิทเทส** มีข้อความว่า

มักขะ เป็นราวกับว่า เหยียบย่ำความดีของผู้อื่นไว้ด้วยเท้า

นี่คือลักษณะของความลบหลู่

จริงอยู่ ท่านกล่าวว่า มักโข คือ ผู้ลบหลู่คุณท่าน เพราะทำลาย กำจัด สักการะอันใหญ่ซึ่งเป็นที่ปรากฏแก่คนเหล่าอื่น พึงเห็นว่าคนลบหลู่ท่าน มีการลบล้าง คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะ มีการทำให้ผู้อื่นพินาศเป็นรส คือ เป็นกิจ มีการตัดทำลาย คุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วเป็นอาการปรากฏ

บทว่า มักขิตาเส ได้แก่ เป็นผู้ลบล้างคุณของผู้อื่น คือ ป้ายร้ายความดีของผู้อื่น อธิบายว่า เป็นผู้ขจัดคุณแม้ของตน จากการที่ลบล้างคุณของผู้อื่นนั้นด้วย

การลบล้างคุณของผู้อื่นเกิดขึ้นขณะใด ควรระลึกถึงสภาพของจิตของผู้ที่กำลังลบล้างคุณของผู้อื่นในขณะนั้นว่า เป็นอกุศลกรรมของตนเอง ซึ่งจะต้องให้ผล ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นคิดที่จะลบล้างคุณของคนอื่น แต่จิตที่กำลังคิดอย่างนั้นเป็นอกุศล และเมื่อได้กระทำการนั้นแล้วก็ เป็นอกุศลกรรม ซึ่งตนเองจะต้องเป็นทายาท คือ เป็นผู้ได้รับผลของกรรมนั้น

นี่ก็เพราะมานะเป็นเหตุ แม้ว่าในขณะนั้นจิตประกอบด้วยโทสะ

ถ. ถ้ามีผู้มาว่าเรา หมายความว่าเราเคยได้สร้างกรรมเอาไว้ ถ้าเราได้อบก็เท่ากับเราสร้างกรรมต่อไป ใช่ไหม

ส. ถูกต้อง

ถ. อยู่ที่เราจะสามารถอดทน เข้าใจความจริงได้แค่ไหน เราจึงจะไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้ ใช่ไหม

ส. ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติ จะรู้ลักษณะสภาพจิตในขณะนั้นได้ เพราะบางครั้งจะต้องโกรธเป็นของธรรมดา แต่ความโกรธนั้นจะถึงขั้นที่จะโต้ตอบหรือไม่โต้ตอบ หรือจะเกิดจิตที่เมตตาบุคคลนั้นแทนก็ได้ เพราะเห็นว่า ผู้โกรธย่อมเป็นผู้ที่ได้รับผลของความโกรธนั่นเอง

ถ. บางครั้งคนที่เขาผูกพยาบาทเรา เราก็ใช้ความเมตตา สงสารที่เขาต้องเป็นทุกข์ เพราะเข้าใจเราผิดไป คือ เราต้องการให้เขาทำอะไรที่ถูกต้อง แต่เขากลับเห็นเป็นโทษ

ส. เป็นเรื่องยากที่จะให้ผู้อื่นเข้าใจเจตนาของเรา เพราะบางครั้งแม้เรามีกุศลเจตนา แต่คนอื่นก็ยังเข้าใจผิดได้ เพราะฉะนั้น ทำอย่างไรถ้าคนอื่นเข้าใจเราผิด

ถ. เราก็ทำตัวให้ผิดกับที่เขาคิดเอาไว้ เปลี่ยนความคิดเขาโดยการปฏิบัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง เขาก็จะเข้าใจว่า สิ่งที่เขาทำนั้น เขาคิดผิด ถูกไหม

ส. บางท่านก็พากเพียรใช้วิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้คนอื่นเข้าใจถูก แต่ถ้าเหลือวิสัยที่จะเข้าใจได้ ก็ต้องปล่อยไป เพราะไม่สามารถจะทำได้ดีกว่านั้นอีก

ถ. ต้องใช้ความอดทน ถ้าเขาว่าเรามาก ๆ ว่า สิ่งที่เราทำนั้นผิด แต่ที่เราปฏิบัติมานั้นตรงทาง ซึ่งคนอื่นเขายังมองไม่เห็น

ส. ข้อสำคัญที่สุด คือ รักษาใจของเราให้เป็นกุศล

นอกจากนั้น มานะยังเป็นเหตุให้มีอกุศลกรรมทางวาจา คือ ปลายะ การตีเสมอ

นี่คือชีวิตตามความเป็นจริง ไม่ใช่ใครทั้งนั้น แต่เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ๆ ซึ่งเมื่อสะสมมีกำลังเพิ่มขึ้น ที่จะไม่ให้ปรากฏทางกาย ทางวาจา เป็นสิ่งซึ่งเป็นไปไม่ได้ และเมื่อมีการปรากฏแล้ว ถ้าสติเกิดระลึกได้ย่อมเห็นโทษ ข้อสำคัญที่สุด คือ ต้องเห็นโทษของอกุศลตามความเป็นจริง เพราะตราบใดที่ยังไม่เห็นว่าเป็นอกุศลนั้น ๆ เป็นโทษ ก็จะไม่มีการพากเพียรที่จะละอกุศลนั้น ๆ และบางครั้งอาจจะไม่รู้จักสภาพธรรมที่กำลังปรากฏว่าเป็นอกุศลประเภทใด เช่น ตีเสมอ ก็เป็นอกุศลธรรม เพราะมีความสำคัญตนด้วย

สัมโมหวิโนทนี ขุททกวัตถุวิภังคินิทเทส วรรณนาทุกนินิทเทส มีข้อความว่า

บุคคลใดย่อมตีเสมอผู้อื่น คือ ไม่แสดงคุณของผู้อื่น ย่อมทำคุณทั้งหลาย คล้ายกับเป็นคุณของตน ๆ เพื่อนำมาซึ่งความชนะของตนเป็นลักษณะ ทำคุณทั้งหลายของตนให้เสมอกับคุณของบุคคลอื่นเป็นรส

ดีเท่ากัน เก่งเท่ากัน รู้เท่ากัน เพราะฉะนั้น ย่อมยังคุณของตนให้แผ่ออกไปเสมอ ๆ

ข้อความในอรรถกถา ยกตัวอย่างเช่น

ในโรงธัมมสภาจจำ (คือ การสนทนาธรรม) ย่อมจะกล่าวเหยียดออกไปซึ่งคุณของตนให้เสมอ ๆ กับผู้อื่นว่า ในวาทะของท่านและวาทะของเรา เหตุอันแตกต่างกัน

ชื่อว่ามียู่หรือ ถ้อยคำของเรา ก็เป็นเช่นเดียวกับท่านนั้นแหละ เปรียบเหมือนแท่ง
ทองคำอันบุคคลผ่าออกแล้ว ก็เป็นทองคำนั้นแหละ มิใช่หรือ

นี่คือสำนวนของคนในยุคหนึ่ง ซึ่งท่านก็มีคำที่สุภาพ แต่แม้กระนั้นก็เป็นการ
ดีเสมอ

๑๓๖๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๖๗

ทำไมจะต้องมีการสำคัญตนถึงกับแสดงคุณของตนเองว่า คุณของตนก็มีเท่า ๆ กับบุคคลอื่นนั่นแหละ ซึ่งถ้ามีคุณจริง ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการเปรียบเทียบว่า จะต้องเท่ากันกับบุคคลนั้นบุคคลนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ดีเสมอจะมีการเอาใจใส่ยึดถือคุณของผู้อื่น เป็นอาการที่ปรากฏ เพราะถ้าเราไม่คิดถึงคุณของผู้อื่นซึ่งมีมากและอยากจะเหมือน ก็คงจะไม่มีใครดีเสมอ เพราะฉะนั้น เมื่อนึกถึงคุณของผู้อื่นซึ่งมีมาก และก็อยากจะให้ เท่ากับของตน หรือเหมือนกับของตนด้วยความสำคัญตน ในขณะนั้นก็เป็น ๒/๓ คือ ดีเสมอ ด้วยอำนาจของมานะในขณะนั้น

เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ของแต่ละบุคคล ซึ่งจะมากหรือน้อยตามการสะสม ถ้าเป็นผู้ที่มีสติระลึกได้ ระลึกเร็ว ก็จะหยุด ไม่ดีเสมอต่อไป หรือไม่ลบหลู่ต่อไปได้ เพราะสติเกิดระลึกได้ แต่ถ้าสติไม่เกิด ระลึกไม่ได้ ก็จะเป็นอุปนิสัยที่สะสมต่อไป ซึ่งบุคคลอื่นย่อมจะมองเห็นได้ชัดในมานะของผู้ที่มีกายวาจาอย่างนั้น

นอกจากนั้นก็มี สาเกยยะ ความโอ้อวด นี่ก็เป็นชีวิตประจำวันอีกเหมือนกัน

ความโอ้อวด คือ การไม่กล่าวโดยชอบ เพราะแสดงคุณอันตนไม่มีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้โอ้อวด ความโอ้อวดโดยส่วนทั้งปวง ชื่อว่าเป็นผู้โอ้อวดมาก

ความคดโกง คือ การแสดงคุณอันไม่มีอยู่ ชื่อว่าการโอ้อวด เป็นสภาพที่ กระด้างเพราะไม่อดทนต่อสิ่งอันไม่เป็นภัย

ไม่อดทนต่อสิ่งอันไม่เป็นภัย การไม่โอ้อวดไม่เป็นภัยเลย เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นผู้ที่อดทน คือ ไม่โอ้อวด ก็จะไม่มีการโอ้อวด แต่เพราะ ไม่อดทนต่อสิ่งอันไม่เป็นภัย ไม่อดทนต่อการที่จะไม่โอ้อวด เพราะฉะนั้น ก็ต้องโอ้อวด ซึ่งเป็นภัย

เป็นชีวิตประจำวัน ใช่มั้ย พอที่จะรู้ได้ว่าขณะใดโง่โง่ ขณะใดไม่โง่โง่ แต่ตามความเป็นจริงแล้วทุกท่านคงจะพิจารณาได้ว่า ผู้ที่สนใจในเรื่องการอบรมเจริญปัญญาเพื่อละกิเลส จะไม่เหมือนกับผู้ที่ยังเต็มไปด้วยมานะต่าง ๆ ที่จะทำให้มีกายวาจาอย่างนั้น เพราะเริ่มเห็นโทษของกายวาจาที่ไม่สมควร

ถ. บางที่เราต้องการอธิบายให้คนอื่นทราบว่า ทัศนะของเราตรงกับคนอื่นไหม ไม่ทราบว่าจะเป็นการโง่โง่หรือเปล่า

ส. ขณะนั้นรู้สึกตัวว่าเป็นอย่างไร การโง่โง่ คือ พุดถึงสิ่งที่ไม่มีการไม่กล่าวโดยชอบ เพราะแสดงคุณอันตนไม่มีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้โง่โง่

ถ. คือ ต้องการทดสอบทัศนะของเราว่าตรงกับเขาไหม

ส. ถ้าบอกว่า วันหนึ่ง ๆ สติเกิดมาก เป็นอย่างไร

ถ. ก็ไม่ได้

ส. โง่โง่หรือเปล่า ทำไมต้องพุด สติอาจจะไม่ได้เกิดเลย แต่อยากที่จะให้คนอื่นเห็นว่า เป็นผู้ที่เข้าใจเรื่องสติปฏิฐานหรือมีสติมาก ก็อาจจะกล่าวอย่างนั้นได้ แต่ผู้ที่ละกิเลสจริง ๆ จะไม่มีกายวาจาอย่างนี้

ถ. คือ ต้องสงบไว้อย่างเดียว

ส. ไม่มีความปรารถนาที่จะโง่โง่ โดยเฉพาะในสิ่งที่ไม่

ถ. ถ้าเผื่อเรามี เราก็...

ส. ถ้ามีแล้ว ก็ดีแล้ว ไม่จำเป็นต้องโง่โง่

ถัมกะ เป็นลักษณะหนึ่งของมานะ เป็นอาการอย่างหนึ่ง คือ ความหัวดี

ชื่อว่าความหัวดี เพราะอรรกว่ากระด้าง ความกระด้างของจิตราวกับผ้าแข็งกระด้าง

จิตใจนี้มีลักษณะต่าง ๆ กัน เวลาที่เป็นกุศลจะมีลักษณะที่อ่อนโยน มีเมตตา แต่เวลาที่จิตใจเป็นอกุศล ความกระด้างของจิตราวกับผ้าแข็งกระด้าง นี่เป็นลักษณะของความหัวดี

บุคคลผู้ประกอบด้วยความหัดดีอันใด เป็นราวกะงอนไถเคลื่อนไป เห็นพระเจดีย์ หรือบุคคลผู้เจริญกว่า ก็ไม่นอบน้อม ย่อมไม่ประพฤตินในขอบเขต เป็นราวกับงูลมอันเต็มด้วยลม บุคคลนี้บัณฑิตพึงทราบว่ามีลักษณะของจิตที่ขึ้นพองอืดดุจศพ ฉะนั้น

นี่เป็นลักษณะของความหัดดีที่แสดงไว้ใน **สัมโมหวิโนทนี**

นอกจากนั้น มานะก็ทำให้เป็นผู้ที่แข่งดี คือ **สารัมภะ**

ที่ว่าแข่งดี คือ การถือเอาฐานะหรือการกระทำที่เสมอกัน ชื่อว่าแข่งดี

ไม่ว่าใครทำอะไรก็ตาม ก็จะทำให้ได้เสมอกัน นั่นคือการแข่งดี หรือ

การไม่สละฐานะอันตนถือเอาแล้ว ชื่อว่าการไม่ลดละ

ซึ่ง **ปลาสะ** หรือการตีเสมอ มีการแข่งดีเป็นลักษณะ

นอกจากนั้น ใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา ขุททกวัตตถุวิภังคนิทเทส นิปเปสิกทานิทเทส** อธิบายการพุดติเตียน ซึ่งเป็นลักษณะของผู้ที่มีมานะได้ คือ

การข่ม ได้แก่ การกล่าวเหยียดหยัน

นี่เป็นอกุศลกรรมทางวาจาทั้งนั้นที่ควรที่จะได้พิจารณาว่า เกิดจากจิตที่ประกอบด้วยความสำคัญตน ถ้าไม่สำคัญตนจะเหยียดหยันคนอื่นได้ไหม ไม่ว่าเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้นถ้าเกิดวาจาที่เหยียดหยันขณะใด ขณะนั้นก็ระลึกได้ถึงความสำคัญตน

การนินทา ได้แก่ การพุดยกโทษขึ้นโดยนัยว่า เขาไม่มีศรัทธา ไม่น่าเลื่อมใส

คือ การยกโทษของคนอื่นขึ้นกล่าว แสดงว่าคนที่พุดดีกว่าหรือเปล่า เวลาพุดว่าคนอื่นไม่ดี ขอให้ระลึกถึงจิตที่พุดในขณะนั้นว่า ผู้พุดต้องเข้าใจว่าตัวเองดีกว่าผู้อื่นหรือเปล่า นั่นคือลักษณะของมานะหรือความสำคัญตน ซึ่งวันหนึ่ง ๆ อาจจะรู้สึกเลย แต่แท้จริงในขณะใดที่มีการพุดอย่างนั้น แสดงว่าเป็นเพราะความสำคัญตนนั่นเอง

การพุดตำหนิโทษ ได้แก่การพุดว่า ท่านอย่าได้กล่าววาทะเช่นนี้ในที่นี้

นั่นเป็นลักษณะของมานะได้

การพูดตำหนิโทษเป็นไปกับด้วยวัตถุ ด้วยเหตุ โดยส่วนทั้งปวง เรียกว่า การเหยียดหยาม

วันหนึ่ง ๆ ที่จะคิดว่าถูกเหยียดหยาม หรือว่ามีใครเหยียดหยาม ก็เพราะผู้อื่น พูดตำหนิโทษด้วยวัตถุ ด้วยเหตุ โดยส่วนทั้งปวง

หรืออีกอย่างหนึ่ง คือ การพูดยกโทษขึ้นอย่างนี้ว่า โอ ท่านทานบดี ท่านไม่ให้อะไร ๆ ชื่อว่าติเตียน

การติเตียน อาจจะถูกโดยที่ไม่จำเป็นต้องเป็นคำหยาบคาย เพียงแต่ว่า นิดหน่อยว่า โอ ท่านทานบดี ท่านไม่ได้ให้อะไร ๆ เพียงเท่านี้ก็ชื่อว่าติเตียน การบอกคนอื่นว่า เขาไม่ได้ให้อะไร ๆ เลย นั่นก็ชื่อว่าติเตียน

การพูดด้วยดีอย่างนี้ว่า ท่านทานบดีใหญ่ ดังนี้ เรียกว่า การพูดเหยียดหยาม คำว่า การพูดเหยียดหยาม ได้แก่ การพูดเยาะเย้ยอย่างนี้ว่า ชีวิตคือความเป็นอยู่ของท่านผู้นี้ กินพืชเป็นอาหารไม่ใช่หรือ ดังนี้ ชื่อว่าเยาะเย้ย

แม้แต่การบริโภคอาหาร บางทีเพียงแต่การบริโภคผักหรือพืช ก็ยังเป็นที่ยะเย้ยของคนอื่นได้

เมื่อย่อมพูดให้ยิ่งกว่านี้ ชื่อว่าพูดเยาะเย้ย หรือเหยียดหยามให้เสียชื่อเสียง การพูดตำหนิให้เสียชื่อเสียง ชื่อว่าการพูดให้เสียชื่อเสียงอย่างแรง การนำเรื่องไปติเตียน จากบ้านโน้นไปสู่บ้านนี้ จากชนบทโน้นไปสู่ชนบทนี้ ชื่อว่าการนำเรื่องไปเที่ยวติเตียน

ตรงกันข้ามกับการสรรเสริญ ไซ้ใหม่ ถ้าเป็นการสรรเสริญ ก็จากบ้านนี้ไปสู่บ้านโน้น จากชนบทนี้ไปสู่ชนบทโน้น เป็นเรื่องคุณงามความดีของบุคคลอื่น ๆ เป็นการสรรเสริญ แต่ถ้าเป็นการติเตียน นำเรื่องไปติเตียน จากบ้านโน้นไปสู่บ้านนี้ จากชนบทโน้นไปสู่ชนบทนี้ ชื่อว่าการนำเรื่องไปเที่ยวติเตียน

การพูดวาจาไพเราะต่อหน้า ในภายหลังพูดนินทา นี้ชื่อว่าการพูดไพเราะต่อหน้า นินทาลับหลัง ย่อมเป็นราวกับเคี้ยวกินเนื้อในที่ลับหลัง

เป็นการเตือนสติให้ระลึกได้จริง ๆ ถึงสภาพธรรมที่สะสมมา เพื่อที่จะระมัดระวัง ให้รู้สึกตัวว่า ถ้ายังกระทำแม้สิ่งที่คุณเหมือนว่าเป็นปกติในชีวิตประจำวันต่อไปอีก ก็จะเป็นการสะสมโทษ ซึ่งยากต่อการที่จะดับได้

บุคคลนี้ย่อมไม่กล่าวคุณของผู้อื่นอันมีอยู่ภายใน รวากับบุคคลบดคันธชาติ (ของหอม) โดยบดขยี้คุณของผู้อื่นให้แหลกเป็นจุณ

นี่คือวาทะซึ่งสามารถที่จะกล่าวร้าย เปียดเบียน หรือทำลายคุณของผู้อื่นได้

นอกจากนั้นยังมีคำพูดซึ่งเป็นอกุศลอีกหลายอย่าง เช่น การพูดทิ่มแทง การพูดเกียดกัน และเมื่อไรจะดับได้ พวกอกุศลต่าง ๆ ทางกาย ทางวาจาต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ต้องอาศัยการเห็นโทษและการอบรมเจริญปัญญา เพราะถ้าปัญญาไม่เกิด ไม่มีทางที่จะดับกิเลสเหล่านี้ได้เป็นสมุจเฉท แต่ข้อที่ควรสังเกต คือ ถึงแม้ว่าจะไม่พูด มานะก็มีอยู่ในใจได้ เพราะสภาพของจิตซึ่งเกิดร่วมกับวิตกเจตสิก เป็นสภาพที่จรด หรือคิดนึกถึงสิ่งซึ่งเป็นวัตถุที่ตั้งให้เกิดมานะได้ แม้จะไม่มีกรกล่าวด้วยวาจา ซึ่งถ้า ในขณะนั้นไม่โอภาปราศรัย หรือไม่โอบอ้อมอารี ไม่ปฏิสันถาร ก็พอที่จะสังเกตจิตใจ ในขณะนั้นได้ว่า เป็นเพราะมานะหรือเปล่า

การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยละเอียด ไม่ว่าจะเป็นการกระทำ ทางกายหรือทางวาจาโดยอาการต่าง ๆ ก็เพื่อให้สติเกิดระลึกได้ที่จะรู้ลักษณะสภาพ ของจิตในขณะนั้น เพื่อจะได้เห็นอกุศลเป็นอกุศลตามความเป็นจริง

ต้องเป็นผู้ที่ตรงจึงจะรู้ได้ว่า ทุกคนยังมีอกุศลมากมาย ถ้าสติไม่เกิด แม้ขณะนั้นเป็นมานะ แต่เป็นมานะประเภทที่ไม่แสดงออกด้วยวาจา คือ โดยการ ไม่โอภาปราศรัย หรือไม่โอบอ้อมอารี ไม่ปฏิสันถาร ในขณะนั้นอาจไม่รู้สึกลึกตนว่า เป็นลักษณะอาการของอกุศลธรรมประเภทใด

แต่ถ้าขณะใดที่มีอาการแข็งราวกับผ้าแข็ง ขณะนั้นอาการนั้นปรากฏก็รู้ได้ว่าเป็นลักษณะของมานะ ซึ่งผู้ที่ไม่มีความต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น แต่ก็ไม่ควรจะ สะสมมานะมากในวันหนึ่ง ๆ เพราะเป็นสิ่งที่ละเอียด และเป็นสภาพที่พอจะปรากฏ อาการให้สติระลึกได้ในขณะที่มานะเกิด

เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะขัดเกลากิเลส ควรจะสังเกตแม้บุคคลอื่นว่า ใครเป็นที่รัก ที่สนิทสนม ที่คุ้นเคย ที่ยกย่องนับถือด้วยใจจริงของคนอื่นนั้นเพราะอะไร คงไม่ใช่ เพราะมานะ หรือยกตนข่มคนอื่น แต่ต้องเป็นสภาพของจิตซึ่งตรงกันข้าม แม้แต่คนที่ ยกตนข่มผู้อื่นเอง ก็ไม่ชอบคนที่ยกตนข่มผู้อื่นด้วย แต่ในขณะนั้นเมื่อมานะเกิดขึ้นกับ ตนเองย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า ในขณะนั้นตนเองก็เป็นผู้ที่ยกตนและข่มผู้อื่นด้วย

การอบรมเจริญสติปัฏฐาน จึงเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่จะทำให้รู้ลักษณะของ สภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏตามความเป็นจริง ซึ่งมีท่านผู้ฟังบางท่านกล่าวว่า ท่าน ไม่ค่อยสนใจพระสูตรและอรรถกถา เพราะดูเป็นเรื่องธรรมดา ๆ รู้สึกว่าไม่ได้มี ประโยชน์มากเท่าไร แต่ถ้าพิจารณาจริง ๆ จะเห็นประโยชน์ของพระสูตรที่เกื้อกูล อย่างมาก เพราะน้อมนำจิตให้ประพฤติปฏิบัติตาม

ถ้าเพียงศึกษาพระอภิธรรมว่า อกุศลจิตมี ๑๒ ดวง หรือ ๑๒ ประเภท เป็นโลภมูลจิต ๔ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง และโลภมูลจิต ๔ ดวงนั้น ประกอบด้วยเจตสิกอะไรบ้าง ก็จบแล้ว แต่ยังไม่เห็นอาการโดยละเอียดของโลภมูลจิต ทั้ง ๔ ดวง ซึ่งปรากฏทางกาย ทางวาจา โดยอาการต่าง ๆ ที่วิจิตรมาก ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความวิจิตรของโลภมูลจิต ๔ ดวง ทั้งทางกาย ทางวาจา ที่เป็นสภาพของจิตที่ ได้ทรงแสดงไว้ในพระอภิธรรม แต่ในพระอภิธรรมนั้น แสดงเพียงจำนวน คือ สภาพธรรมที่เกิดร่วมกัน ได้แก่ นามธรรมหรือนามขันธ์ ๔ คือ จิตเจตสิกแต่ละขณะ ที่อาศัยเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น

แต่ชีวิตปกติประจำวัน ทุกขณะของทุกคน เป็นอาการต่าง ๆ ของจิตและเจตสิก ที่วิจิตรมาก ซึ่งปรากฏในพระสูตรและในอรรถกถา ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดง ไว้โดยละเอียด การที่แต่ละคนจะมีกายวาจาอย่างไรในวันหนึ่ง ๆ เห็นสิ่งใด คิดอย่างไร มีมานะเกิดขึ้น หรือไม่มีมานะเกิดร่วมด้วย ในขณะนั้นก็จะไม่เป็นปัจจัย ให้สติเกิดระลึกได้ แต่เพราะได้ทรงแสดงอาการต่าง ๆ ของสภาพธรรมโดยวิจิตรจริง ๆ ทั้งทางกาย ทางวาจา จึงทำให้สามารถเห็นความวิจิตรของแม้โลภมูลจิตซึ่งมีเพียง ๔ ดวง แต่มีความวิจิตรอย่างมาก

เมื่อสักครู่นี้ ทุกท่านคงจะได้พบปะมิตรสหาย และได้สนทนากันเรื่องนั้น เรื่องนี้บ้าง ถ้าหลงลืมสติจะไม่รู้เลยว่า ขณะนั้นจิตประเภทใดกำลังแสดงกายและวาจา อย่างไร ที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นอกุศลก็มี เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่มี ที่ทรงแสดงไว้ ก็เพื่อให้สติระลึกลักษณะที่เป็นปรมาตมธรรม เพื่อจะได้เห็นความวิจิตรของจิตประเภทต่าง ๆ

เรื่องของโลกะมีมากในชีวิตประจำวัน ขณะใดที่หลงลืมสติ ก็ไม่เห็นว่าเป็นโลกะทั้งนั้น แต่ขณะใดที่สติเกิด ย่อมสามารถเห็นโลกะทั้งนั้นได้ และก็เป็นโลกะทั้งนั้นจริง ๆ ถ้าสติเกิด

การพูดมีหลายอย่างตามที่ได้เคยกล่าวถึงแล้ว หรือแม้แต่เพียงขณะที่โลกะเกิดขึ้นและมีคำพูดที่เกียดกัน ก็แสดงให้เห็นว่า เพราะความปรารถนาที่จะได้สิ่งอันประณีตยิ่งขึ้นไป จึงพูดหรือแสดงอาการเกียดกัน ด้วยสามารถแห่งกิเลสทั้งปวง ซึ่งเป็นด้วยวิชยาภักได้ หรือมัจฉริยะ ความตระหนี่ก็ได้ หรือโลกะ ความต้องการที่จะได้สิ่งที่ยิ่งขึ้นไปอีกก็ได้ ซึ่งใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา ขุททกวัตถุวิภังคินิทเทศ ดินดินนิทเทศ อธิบายการพูดเกียดกัน** มีข้อความว่า

โดยหมายเอาว่า วัตถุของผู้อื่นเป็นราวกับว่าเป็นของตน เช่นกับการเห่าของสุนัขที่กำลังกินน้ำข้าวที่วางน้ำข้าว เพราะเห็นสุนัขอื่นมา ดังนี้

คงจะไม่มีใครไม่เคยได้ยินได้ฟังคำพูดเกียดกัน หรือบางครั้งก็อกุศลจิตเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว อาจจะเป็นปัจจัยทำให้มีวาจาที่เกียดกันเกิดขึ้นก่อนที่สติจะเกิดก็ได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีปกติสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมอยู่เสมอ สามารถรู้กิเลสของตนเองได้ เพราะสติมีความไวที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

เมื่อเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน และสติสามารถเกิดระลึกลักษณะของสภาพจิตซึ่งเป็นเหตุให้กายวาจาเป็นไปโดยอาการต่าง ๆ ย่อมสามารถรู้อาการของกิเลสของคนอื่นได้ด้วย เพราะเป็นผู้ที่สติไวที่จะระลึกลักษณะสภาพธรรมที่เกิดปรากฏในขณะนั้นว่าเกิดเพราะจิตประเภทใด เพราะฉะนั้น จึงเป็นผู้ที่ไม่หลอกตัวเอง และเป็นผู้ที่ผู้อื่นก็หลอกไม่ได้ด้วย สำหรับผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐาน

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ที่ข้อความในพระสูตรแสดงไว้มากในเรื่องของโลกะ ในเรื่องของกิเลสต่าง ๆ ถ้าเป็นผู้ที่เข้าใจถูกต้องก็จะรู้ว่า เพื่อให้สติระลึกลักษณะของ สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นตามความเป็นจริงว่า แต่ละท่านยังจะต้อง ขัดเกลากิเลสมากเพียงใด

และใน **จาปัลยนิทเทส อธิบายการชอบตบแต่ง** มีข้อความว่า

การตบแต่งจิ๋วด้วยวัตถุทั้งหลาย มีการทำให้เรียบร้อยเป็นกลีบเป็นต้น ชื่อว่า การตบแต่งจิ๋ว

การตบแต่งบาตรด้วยวัตถุทั้งหลาย มีการกระทำให้มีผิวหมดจดตั้งสี่แห่ง แก้วมณี ชื่อว่าการตบแต่งบาตร

การตบแต่งเสนาสนะอันเป็นของเฉพาะบุคคลด้วยจิตรกรรมเป็นต้น ชื่อว่า การตบแต่งเสนาสนะ

เป็นชีวิตประจำวัน ไซ้ไหม ที่สติจะต้องระลึกรู้เรื่อย ๆ จนกว่าจะเห็น สภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ขณะนั้นเป็นจิตอะไร

